

1. 200

გამოცემა აღ. არაბიძის წიგნის მაღაზიისა, № II.

ნიკოლოზ ნიკოლაძე

ტფილისი

სტამბა შკ. ივ. ხელაძისა.

1897.

1. 26

გამოცემა აღ. არაბიძის წიგნის მაღაზიისა, № II.

ნიკოლოზ ნიკოლაე

34251

Иосифа Николаевича

ШЕРКВИЛАДZE.

თბილისი

სტამბა ე.კ. ივ. ხელაძისა

1897.

Гор. Тифлис.

Дозволено цензурою Тифлисъ, 30 Мая 1896 года.

ნიკოლოზ იაკობის ძე ნიკოლაძე.

იმ საძირკველზედ, რომელზედაც დღეს სდგას ჩვენი გამსწავლებული ახალგაზდობის ნაწილი და ელტვის თავის სამშობლო ქვეყნის ტრფიალებას, გმირულს სამსახურს, მაღალს უღონებას, გამბედაობას და წინ სკლასს, უნდა ვსთქვათ, რომ იმ მხნე გმირულ საძირკველის ბურჯათ ჩვენში უნდა ჩაითვალოს ჩვენი ქვეყნის უძლიერეს მწერალ რაინდ მოღვაწე ნიკოლოზ იაკობის ძე ნიკოლაძე.

რაც ქართველ ტომის ერი არსებობს, მას შემდეგ, საზოგადოთ ქართველობას და კერძოთ ქართველთ გლეხთა წოდებას, ჯერეთ ისეთი მხნე, გამბედავი და ახოვნებით სავსე მამულის შვილი არ მოკლებია, როგორც ამ მეცხრამეტე საუკუნემ მოგვიჩვენა ქართველთ. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ვინცკი ნიკოლოზ ნიკოლაძის მოღვაწეობის ისტორია იცის, ცხადი საქმეა, რომ იმას ჩვენგან ამის მტკიცება არ დასჭირდება, იმას ნათლათ ექმნება წარმოდგენილი ნიკოლოზ ნიკოლაძის ღვაწლის და მწერლობის ისტორია და ვინც არ იცის, იმას ვიდევ როგორც უჩინოს ისე იწამოს ჩვენი აღწერა და შესედულება ამ ძლიერს და უძლიერეს მამულის შვილის შესახებ, რომელიც თავის მაღალს ეკროპიელის განვითარებით და შემცნებულის მოღვაწეობით განმარტოებული სდგას და დიდის გამბედაობით და მხნეობით ახალისებს ქართველთ ახალ მოზარდ თავობასა.

იგი არის ქართველების უდიდესი მწერალ მოღვაწე, უდიდესი მეზრძოლი, უანგარო ძე თავის ქვეყნისა.

მის გონებას ჭფლობს ეკროპის ვრცელი განვითარება, მისი გონება არის მაღალის ნიჭით და განვითარებით სავსე.

არ მოიძებნება არც ერთი კითხვა მეცნიერების, ფილოსოფიისა
საზოგადო ცხოვრების კითხვების და სხვანი, რომ ყველ
იგინი ნიკოლოზ ნიკოლაძემ ვარკათ არ იცოდეს.

ნიკოლოზ ნიკოლაძე არის ჩვენი პრუდონი, ლუი ბლანი,
ბლანკი, გამბეტა, მიხაილოვსკი და სხვები.

გამბედავ მოღვაწეობას გარდა იგი არის ისეთი ძველად
მოღვაწე თავის ქვეყნის, რომლის გონებაც თან წარმოადგენს
ყველა მეცნიერების, ფილოსოფიურის და საზოგადო კითხვე-
ბის ცოდნას. მოკლეთ რომ ვსთქვათ იგი არის სრული ენ-
ციკლოპედისტი. ამის მხრით ქართველებში მას ცალი არ
ჭყავს, არიან ჩვენში ისეთი მოღვაწეებიც, რომელთა გონებასაც
ცხადათ და დიდათ ჭფლობს ევროპის მდალკილოიანი სწავლას
განათლება, მაგრამ იმავე დროს, იგინი არიან თითო რამ კი-
თხვასში უფრო დასკლკნებულნი, მათ ყველანზე უფრო უკეთე-
სათ თითო რამ საგანი აქვსთ ამოჩეულ — შესწავლილი, და-
ნარჩენი საგნების და კითხვების ცოდნა კი ისე არა, როგორც
ნიკოლოზ ნიკოლაძეს.

ნიკოლოზ ნიკოლაძის ძალადი შუბლი და გვაძი სალა-
რია, სადაც მოკრებილია ყველა მეცნიერებათა და კითხვების
ცნობები, რომელ შუბლსაც ყოველთვის და ყოველგან შეუძლიან
თავისუფლათ განაგოს, მართოს და კითხვები აძლიოს. ნიკო-
ლოზ ნიკოლაძე რომ ინგლისში და საფრანგეთში დაბადებუ-
ლიყო, დღეს იგი იქნებოდა მეტათ უმაღლეს გონების, სა-
ხელის და საქმის პატრონი და საქართველოში კი ეს ძლიერი
გვაძი, ეს არწივი თავის ქვეყნის, ეს გამღვიძებელი აფთარი
დაძინებულის ეროვნებისა არის მხოლოდ ძველად მოღვაწე და
მასთანვე სასკლოვანი პირი. ასეთ პირებისთვის ეს არ კმარა.

ქართველთა ცხოვრებას დღეს არ უნდა მოკლენოდა ეს
მოღვაწე ძველადი. დღევანდელი ჩვენი გაუნათლებელი გონე-
ბითი ძალა ასეთ პირების მიღებას და ქონვას ღირსი არ არის.

აქ იქნება მკითხველმა სთქვას, რომ რატომღა? თუ საზოგადოება დაცემულია, დამდაბლებულია ცოდნით და აქ ჯერ არაფერი გაბრწყინებულა, მაშინ მით უფრო უკეთესი, რომ ასეთი მცოდნე მოღვაწე პირთ მოკლენიათ, თუ არა და რაღა. ერთ განათლებულს, მაშინ ასეთ პირებს რაღათ უნდა ჰქონდესთ ისეთი მნიშვნელობა, როგორც დღეს უნდა ჰქონდეს მასალა.

ჩვენ სრული თანახმანი ვართ ამის, მაგრამ საქმე და უბედურება იმაშია, რომ ასეთ მსარეს და ერში, ასე უდროვოთ დაზადებულს პირს რა მოკლის, ის რომ მთელი თავის მღალაი ნიჭი, ეკროპიული განვითარება და შემძლებლობა მხოლოდ იმას უნდა მოანდომოს რომ თრჯერ რჩი ოთხია და ანუ კიდევ ამტვიცოს და განაკრცოს ისეთი კითხვები, რომელსაც ნ. ნიკოლაძისთანა შემძლებელი ვალაძივი არა, არამედ უბრალოთ მომზადებულ გემნაზიის და სემენარიის კედლებიდან გამოსულს მოწათესაც შეეძლება.

ნიკოლოზ ნიკოლაძე, საქართველოში, კერძოთ და მთელს კავკასიასშიაც ითვლება ერთ უმესანნიშნაკეს მოღვაწეთ, მას არამც თუ მარტოთ ქართველებში, არამედ ხშირათ სხვა ერშიაც არაგინა ჰყავს ტოლი. კავკასიას გარდა რუსეთშიაც ასევე იქმნა იგი მიღებული და აღიარებული, რომ ნ. ნიკოლაძის ცალი რუსეთშიაც იშუაათად მოიზოგებინა რუსეთის გარეშე ეს პირი, როგორც უსთქვით ზემოთ, ეკროპაშიაც დიდს ადგილს დაიკავებს. ასევე აღიარა ერთმა ქართველმა ნ. ნიკოლაძის შესახებ. ეს ქართველი 30 წელიწადი ეკროპაში სცხოვრებს, იგი არის დიდათ განვითარებული პირი, ცნობილ მრავალ სახელმწიფოებში და როგორც მოღვაწე და ახალ ჰუმანობების თანხმა მებრძოლი მეტათ გამოჩენილი გვამა, კრავოტკინის მახლობელი პირია, მწიწალი ინგლისურის გაზეთებისა, ფრანგულის და სხვების. მე ამ პირთან ნ. ნიკოლაძის შესახებ საუბარი მქონდა და მან აღტაცებით აღიარა ნ. ნიკოლაძის ღირ-

სება, შრომა და დიდება. მე განკუთვნილი! მაგრამ აქ განსხვავებული ანაფორები უნდა ყოფილიყოს. გაკვირდი მასზე, რომ ასეთი უკიდურესი მიმართულების კაცობა, როგორც იყო ხსენებული პირი და რომელსაც ნ. ნიკოლაძე მტრულ ბუნდოვანი შეხედულება ჰქონდა, მანაც ალიარს ნ. ნიკოლაძის არა ჩვეულებრივი მოკლენა ქართველებში და დიდი შემძლებლობა.

მოკლეთ რომ ვსთქვათ: ნიკოლოზ ნიკოლაძე სახელია ქართველებისა, იგი დიდება არის იმ ერისა და წოდებისა სადაც იგი დაიბადა და საიდანაც გამოვიდა სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეობის ასპერეზე. სწავლა მიიღო და დაამთავრა ქუთაისის გემნაზიაში, გემნაზიაში სწავლის დროს ნ. ნიკოლაძე ირიცხებოდა ერთს უშესანიშნავეს მოწაფეთ და მასთანვე ისეთ ქართველ უმაწვილ კაცათ, რომელსაც გულში მოზღვაკებული ჰქონდა საქართველოს ერის სიუკარული, ქართული წიგნების, ქართული ენის და მწიგნობრობის. მის დროს იშვიათად, რომ მოწაფეებში ისეთი მხნე ქართველ მოწაფეთაგანი აღმოჩენილიყო ვინმე, როგორც ნ. ნიკოლაძე იყო, მოწაფეების რიცხვი მასზე დიდი იყო და უმეტეს ნაწილიც ქართველები იყვნენ, მაგრამ უხედურება იმაში გახლდათ, რომ ყველა მათ ნ. ნიკოლაძესთან მამულის სიუკარული და გრძობები სულ არ ჰქონდათ, ნ. ნიკოლაძე თავის გურთხეულის მშობლებისაგან დაბადებული იყო ქართველ ხალხის სამსახურათ, ქართველების სადიდებლათ და სხვებსკი სხვა დანიშნულება და მიზანი ჰქონდათ თავის ცხოვრებაში ამოჩეულ-შეთვისებული.

ნ. ნიკოლაძე, როგორც ნიჭიერი უმაწვილი და თავის სამშობლო ქვეყნის მეტროფიალე, ადრიდგანვე მიეტა განვითარების ტრფიალებს და წიგნების კითხვას. მის დროს, ქუთაისში არ მოაძებნებოდა თურმე სახლი, რომ იქ რამე წიგნები ყოფილიყოს და ამ წიგნებისთვის სიცოცხლით და ნი-

ჭით სავსე ნ. ნიკოლაძეს არ მიეგნო და არ წაეკითხა. ეს ძვირ-
ფასი ძე თავის სამშობლო ქვეყნისა დღე და ღამე მხოლოდ
წიგნების კითხვას ანდომებდა, ამ დროის უურნალ გაზეთები
იმას გადუკითხავი არ რჩებოდა, როგორც რუსულს სამეცნიერო
და სიტყვა კაზმულს წერილებს კითხულობდა, აგრეთვე იგი
დიდს უურადლებას აქცევდა თავის სამშობლო მწერლობასაც,
ამ დროს „რეისკარი“ გამოდიოდა, ნ. ნიკოლაძე დაახლოებით
ადეკნებდა თავს უურს, კითხულობდა უკუაფერს და ღრმით
აკვირდებოდა ქართულთ ცხოვრების ვითარების და მოქმედებას.

ახალგაზდა, ნორჩმა და გულ ნაღვლით სავსე ნ. ნიკო-
ლაძემ თავის სამშობლო ქვეყანა, ერი, ისტორია და მწერ-
ლობა ადრიდგანვე გაიცნა და შეისწავლა, მოწათობის დროსვე.
იგი ამის შესწავლით მიეტა დიდს ნაღველს და მწუხარებას,
ამ თანასწორობის ჭარბობების ძლადებელს გული ნაღვლით
აღვესო, სული მოკტმუნვა თავის სამშობლო ერის შავის ბუ-
ღისაგან, მათის ბნელის ეტლისაგან, რომელნიც საუკუნოების
განმაკლობაში ლაგამ პირში ამოდებულნი დამდაბლებულნი იუ-
ვნენ საბრალთ და მათ განკატების მნატკრელ მთარველ მო-
მხრეთ არსაიდაძ ვინ ჩნდებოდნენ. ახალგაზდა მამულის შვილმა
რა უნდა ქმნას ამ დროს, როდესაც მას გული და სული თა-
ვის მამულის სიუვარულით აქვს გამსჭვალული, მას გული ერჩის,
როგორც საუვარელს შვილს თავის ქვეყნისას, როგორც გმირს
ენატრება თავისუფლება, თანასწორობა, რადგანაც თანასწო-
რობა ბადავს თავისუფლებას და თავისუფლება კიდევ მეცნი-
ერებას, რომელ მეცნიერების საშუალებით კაცობრიობაც წინ
მიდის თავის ცხოვრებითაო, მაგრამ ჩვენდა საუბედურთ
ჩვენი მამულის შვილივი უკულა ჩვენ წინ წამეყანს ძალას და-
მდაბლებულს ხედავს, ერში დიდს უთანასწორობას, დიდს
მტურობას. ამისთვის საჭიროა მაგარი მამულის შვილის
გული და სული, აღმატებული მხნეობა და გაბედული ენერჯია,

რომ გარემოების ყოველივე სისამაგლე დასძლიოს და მის დასაძლევი თარი და ხმალიც გულში ჩაინერგოს და ხელში დაიჭიროს. აი ჩვენ სწორეთ ასეთ პირათ ვსედავთ ნ. ნიკოლაძეს.

ნ. ნიკოლაძემ, როგორც უდიდესმა მოქალაქემ თავის სამშობლო ქვეყნისა და დიდათ განვითარებულმა პირმა, ქართულთა ცხოვრების მოძველეს იარაღთ მხალად სწავლა შეცნეიერება დაინახა საჭიროთ, ეკრძიული განვითარების აღორძინება, უმაწვილ კაცების განვითარება, ამათგან ეკრძიულის მწერლობის, და მეცნიერების გაცნობა, მით ქართულ თავობის ისე მომზადება და გამოწურთვანა, როგორც დღეს ეკრძიის განხთლებულ სასკელმწიფოებში იხდებიან. ახალგაზდა უმაწვილ კაცობა ნ. ნიკოლაძემ ადრევე გამოიხატა ეს თავში, ამან გარდაწვევით დაინერგა გვამში ის ჭაზრი, რომ დღეის შემდეგ ჩვენი გონებითი ჭაზრკვნება თუ გვიშველის რამესო, მეცნიერებით აღჭურვა! კალმით ბრძოლა, თორემ სხვა ფრთვ ჩვენ არაფერი შეგვიძლიან, ვერავისთან რას გავაწყობთო და ამიტომ ქართულთა შვილებთა ვისცავი გვიყვარს ჩვენი სამშობლო ქვეყანა, მწერლობა და ენა, უნდა გეცადნეთ, რომ ეკრძიულის სწავლა მეცნიერებით აღვიჭურვოთ, დავემზადნეთ და მხალად ამის მეორებით გაუძლეეთ ჩვენს სამშობლოს წინსამსახურათაო. მან ასე ბოქსაბლას ეს პირი და ამიტომაც ირისცებოდა იგი ერთს უშესანიშნავეს მოწაფეთ. მან დიდის სახელით გაათავა ქუთაისის გემნაზარში სწავლა და განამართებული გამოვიდა და დაადგა ცხოვრების და უმაღლეს სწავლა განათლების საქმეს. არავინ იფიქროს, რომ ეს პირი თავის წიგნების კითხვების დროს გემნაზიის სასწავლო საგნების გაკუთილებში ვისმეს ჩამორჩენოდა, არა, ეს თავის ბევრს მეცადინეობასთან და უცხო წიგნების კითხვას დროსვე ჩინებულთა ამზადებდა გაკუთილებს, ამის მხრითაც იგი პირველი იყო,

ამაშიაღ მას ცალი პრავინ ჭყვანდა, რაც აკვირებდა იმ დროის მას მასწავლებლებს, ეს პირი ამდენ წიგნებს კითხულობს და გაკვეთილებს იმათზე ბევრათ უკეთესად ამზადებს, ვინც სხვა საკითხავ წიგნებს არ კითხულობენ და ერთაკათ გაკვეთილების გაზეპირებას ანდომებდნენ თავიანთ დროსათ.

ნ. ნიკოლაძე გეინაზიის სკამზე იჯდა ჯერეთ ისევე, რომ მან ჩინებულათ გაიტანა რუსული მწერლები, რუსეთის ისტორია, სიტყვა-გაზმულთ მწერლობა, ძველი და ახალი ისტორია, სიტყვიერების ისტორია, მათი პოეტები, როგორც ძველნი, ისევე ახალნი, ყურნალ-გაზეთები, წიგნები და ნამეტურ ყველა ის მწერლები, რომლებიც 1840 წ. შემდეგ გამოვიდნენ, რომელნიც მოჭყვინენ „გოგოლის ხანას“ და ახუ იმ ძველ პირებს, რომელნიც 1860 წლებში რუსეთში უკვე ჯამოსულნი იყვნენ და ეს პირები ბრწინვალეთ მოღვაწეობდნენ „სოკრემენიკსა“ და „რუსკი სლოვოში“ ნ. ნიკოლაძე ნამეტურ ამ უკანასკნელს ორად ყურნალის ნომრებს კითხულობდა, საიღამაც იძენდა ბევრს რამე ცნობებს, მოქალაქურს განკითარებას, მეცნიერებას, მიმართულებას და ვინ იცის რამდენს სხვა კეთილს რამეებს, რომლებიც მამინ ამ ყურნალების საშუალებით მთელს რუსეთის ერში დიდის დიდებით იფინებოდა. ნ. ნიკოლაძის ძალადი გონებითი მოძრაობის სურვილი და წყურვილი უფრო მამინ შიკვისა და წავიდა წინ, როცა ნ. ნიკოლაძე რუსეთში გადავიდა და იქ მას თვალთ წინ დახვდა უსამზღვრო ძალა გონებითის მოძრაობისა, რასაც იგი სიამოვნებით დაეწაფა, რამაც შემოსა მისი ძალადი გონება დიდის თანასწორულის მეცნიერებით და ლტოლვილებით. ამდგ ცნობა ნიკოლაძისა იყო, რომ იგი ამ მოხალად რუსეთში მისვლის შემდეგ გაიშალა ნ. ნიკოლაძის ძალადი ნიჭი, აქ მოიპოვა მისმა ლტოლვილებამ მფარველობა, აქ ხანა მან თავის ლტოლვილების წყურვილის მოსასპობელი მასდა, აქ დარწმუნდა ნ. ნიკოლაძე, რომ დღეს

გი მე აღარა მიშავს რაო, მე მიველ ჩემს სანატრელ გზამდის, მე ვსძებნე ჩემი მხვედრი, კეძიე და მინამდის არ ვპოვე, არ მოვისვენეო. ესლა მე ვიცი და ჩემს მამულის შვილობამაო და აგერ ჯერეთ ისეკ ნორჩი მამულის შვილი შედის უნივერსიტეტში სწავლის მისაღებათ.

ესეც კიდევ პირველი მაგალითი, ესეც კიდევ პირველი ნახიჯი იმ წოდებისა, რომელსაც ეს მამულის შვილი ეკუთვნის, ჯერ არ ყოფილიყო მაგალითი, რომ ქართველთა გლეხთა წოდების შვილს უნივერსიტეტის კარამდის მიეღწია. უნივერსიტეტი ვი არა და ჩვენდა საუბედუროთ ჩვენი ბძანებულნი და მთელბულნი ჩვენ უბრალო სკოლის კარამდისაც არ გვიშვებდნენ. დიდი ცოდვები აწევს მათს წოდებასა ვისერზე, მათ ბეკრის კაცის შვილის განათლების საქმე შეათერხეს და შეაჩერეს, ბეკრი მოაცილეს სწავლა განათლებას და არ მისცეს წინ წასვლის ნება მხოლოდ მიტომ, რომ შენ ჩემი მონის შვილი ხარ და უჩემოთ უფლება ვინ მოგცა წინ წასვლისო! მაგრამ რას ვიქმთ დღეს, ამას ვსწუხვართ ჩვენ და ამასვე სწუხან ყველა ის კეთილ თაკად აზნაურნიც, რომელთაც გულე ქართველურის სიუკარულით აქვსთ აღფრთოვნებული. ნ. ნიკოლაძეს ბიჯმა ჩვენს ცხოვრებაში მოახდინა ძირითადი ცვლილება. ამ პირის მომაკადმა ცხოვრებამ ხომ საულ გადახდა ის სიბნელის ფარდა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში იყო ჩამოკიდულ გაბმული და რომელიც ყოველი კაცის გონებას სიბნელით მოსავდა შესახებ გლეხთა შვილების განათლების და წარმატების!

ინგლისელის მოკოლეის თქმისა არ იყოს, ჩვენში ასე თვიქრობდნენ: რომ ვიდრე გლეხი ჭკუას არ ისწავლის, მინამ მას განათლების მისაღები თავისუფლება არ მივსცეთო თორემ საქმე ცუდათ იქმნებაო, ისკი ავიწყდებოდათ ამ ბძანებულ გმირ პირებს, რომ ეს დამონებული პირები საიღამ როდის რას შეისწავლიდნენ, როცა იგინი ამათ არაფრის ნებას არ ამ-

ლევანს, ეს იმას ჰგავს, რომ ბატონებმა თავიანთ მოხებს ნებს არ მისცენ წყალზე სიარულის იმ დრომდის, ვიდრე ესენი ბანაობას არ ისწავლიან, ამბობს მეისტორიე. ასევე იყო ჩვენში საუკუნეების განმავლობაში, მაგრამ ჩვენის ძრიელის მამულის შვილის მეოხებით ეს არა შესაფერი უთანასწორობა დაუარდა, ამის დამფარველი ოცნებები ჩვენში ქარცეცხლით განადგურდა. აქარ და ამითიც პატივი და დიდება ნორჩს ახალ გაზდა მამულის შვილს ნიკოლოზ ნიკოლაძეს, რომლის ხსენებითაც მედიდურებს მთელი ქართველობა, მთელი წოდება. ამ ძვირფას მამულის შვილის ქება დიდებას ჩვენი ქვეყნის ქვა და ლოდებიც კი მოუთხრობენ და განმარტვენ, ხენი და ბორცვნიც, მთანი და კლდენიც, რადგანაც მათ იხილეს ისეთი სახელგედი არსება, რომელიც ჯერეთ ჩვენ სამშობლო ქვეყანას გლეხთაგან არა უნახავსრა.

უნივერსიტეტში მისული ნ. ნიკოლაძე რომ პროფესორებმა დაინახეს, იგინი განკვირდნენ მასზე, რომ ასე ახალგაზდა პატარა როგორ წამოვიდა რუსეთში სასწავლებლათარ. ამან დაიწყო სწავლება, ამის სწავლა არის შესანიშნავი, იგი თავის დროის ამხანაგებში ითვლებოდა ერთს ჩინებულს და მხილ გონიერ მოწაფეთ, ამის მხრივ მას არამცთუ მის დროის ქართველს სტუდენტებში, არამედ რუსებშიაც არაგინ ჭეოლია ცალი და ტოლი. ნ. ნიკოლაძემ ცხადთ დაარწმუნა ეკელანი და ნამეტურ პროფესორებიც, რომ იგი არის მეტათ ჭკვიანი და მასთან დიდი ლტოლვილების მეჭონი, რომელსაც მომაგალი ბრწყინვალე შედეგს უჭადდა. ნ. ნიკოლაძემ ეკელა მოწაფის წინაშე თითოთ საჩვენებელი გახდა თითქმის და ამას იგი უფრო ამალგებდა და ასახელოვნებდა, რომ ყოველს საგანს უნივერსიტეტის სწავლისას, ჩინებულათ და მარტივათ ხსნიდა. ეკელა პროფესორებს ნ. ნიკოლაძე სანაქებოთ მიაჩნდათ და თან გაკვირვებით დასძენდნენ: რომ აი ქართველები, რა

ჭკვიანები აჩიან, ნასეთ რა დიდი ნიჭის პატრონია სტუდენტი ნ. ნიკოლაძე. ამას ადრიდგანვე ეტყობოდა ახონება, გამბედავი საუბარი, უსამართლო საქმეების წინაშე წინაღმდეგობის განცხადება, კეთილ მხარეებას პატივის ტემა და მომხრეობა. მისი მხნე, გამბედავი კაჟი თვისება და გული და სული გერც ერთ მხრის წინაშე მოათმენდა და გერც მეორესი, ყოველს მხარეს, ყოველს საგნის წინაშე იგი სდგას დიდის სიმართლის მოყვარე მამულის შვილი, ყოველს მოკლენას და მხარეს მისი ჭეშმარიტებით საესე დარიგება და საუბარი წამალივით ეკლება, გარს დიდის სიტკბოებით ესაღბუნებოდა, ყველანი ჭკვირდებოდნენ და ცხადლივ ამბობდნენ, რომ ნ. ნიკოლაძე მეტათ ჭკვიანი შვილია თავის სამშობლო ქვეყნისაო. იგი ღირსი იქმნება მამულისშვილათ ხმობისაო, მას ამის ღირსება ესაჟი ეტყობაო.

ნ. ნიკოლაძის უნივერსიტეტში სწავლის შესახებ ჩვენ აქ დაწვრილებით ვერ ვილაპარაკებთ, რადგანაც ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს, რომ ნ. ნიკოლაძეს ბრწყინვალეთ უნდა ეტარებინა თავისი დრო და მოკალეობა სწავლის დროს. ჩვენ აქ უნდა ვსთქვათ შედეგი, რომელიც ნ. ნიკოლაძის ძალაღ ნიჭიერს განვითარებას და განსპეტაკებას უფრო დაეხმარა.

ამ საუგუნის ნახევარს წლებში, რუსეთში ბელინსკის კალამმა უკვე ძალა მომკრია, მისი ნათელი შეხედულებანი მრავალთათვის გახდა სანატრი, რუსის უმაწვილკაცობამ ბელინსკის ღაღადება დაუწყეს, აქ ძალე გოგოლის ნაწერებმაც გაიმარჯა ფეხი, ამათ სხვებიც დაემტნენ, ამათის მეოხებით შეიქმნა დიდი ძალა რუსი განვითარების მეძიებელთ უმაწვილებილს, დაარსდა სტანკევიჩის წრე. გერცენი და ბაკუნინი სამზღვარ გარეთ გავიდნენ, გრანოვსკიმ ბრწყინვალეთ იწყო ლექციების კითხვა. აქ ძალე ნ. ჩერნიშევსკიც გაჩნდა. ამას მოჰყვა დობროლუბოვი, პისარკოვი, ტკაჩოვი, საკალოვი, მისაილოვი, შაიტკოვი, შელ-

გუნოვი და სხვები, რომლებმაც შექმნეს და აღადგინეს რუსის თაობის სრულიად ახალი თაობა. ამით განაშენეს „სოკრემენიკი“ და „რუსკი სლოვო“ ამ უურნალების მეოხებით აღანთეს განათლების ბრწყინვალე ლამპარა. იგინი გაუძღვნენ მთელს რუსის უმაწვილკაცობას წინა და მათ დეკუსათ დაუდეს შემდეგი:

ძმანო, თარხმალნი მივაყრდნოთ კედელს,
ახლა დაგვიდგა ჩვენ სულ სხვა ეამი,
სამშობლო მხარეს, გზასა გაუკვლევს,
ცხოველი ჰაზრი მწერლის კალამი.

უმაწვილ კაცობამ დიდი მსხეობა გამოიჩინა, დიდი ლტოლკა ეკროპის მეცნიერულს და ფილოსოფიურს მწერლობაში. მაშინ გადმოითარგმნენ რუსულს ენაზე ყველა ეკროპის მსწავლულთა ნაწერები, არ დარჩა რამე წიგნი, რომ მაშინ არ ეთარგმნათ რუსულს ენაზე, ამ წიგნებით და ზემო ხსენებულ მწერლების გაკლენის ქვეშ ვითარდებოდნენ უმაწვილ კაცები. აქ მალე შემოვიდა „ზაზადნიკობაც“ და ახალ მოძრაობის მექონ ძალამაც ფრთები გაშალა „სლავიანო ფილოსობამაც“ გადღესასწაულება დაიწყო. დიდი მოძრაობის ხანა დაიბადა იმ დროის რუსეთის ერში და სწორეთ ამ ბრწყინვალე ხანას შეესწრა ნ. ნიკოლაძე. რიგიანი შვილი თაკის სამშობლო ქვეყნისა ცხადი საქმეა, რომ ამ გარემოებით ისარგებლებდა და წინ წავიდოდა, ეს ისეც მოხდა, ნ. ნიკოლაძემ ისარგებლა. შით, იგი გაკამათებულნი დაადგა განვითარების მოპოვების საქმეს, იგი განდათვალხილულ მეძიებლათ.

ამ ბრწყინვალე შვილის გონებისა და გვამზე დიდი ზეგავლენა მოახდინეს ბელინსკიმ, ჩერნიშევსკიმ, დობროლუბოვმა, ზისარევმა და მათ ორმა საუკეთესო უურნალის თანამშრომლებმა. ესენი დაეზატრონენ ნ. ნიკოლაძის ძალაღ ნიჭიერს შუბლს, მათ მოიპოვეს ამ პირის გვამში უდიდესი ადგილი. მათ ჩა-

ნერგეს მის გკამში კაცთ-მოყვარეობის მაღალი ზომა, მეცნიერების და ფილოსოფიის მიმდევრობა, პოლიტიკურის და ეკონომიული მხარეების შესწავლა და მასთან კარგათ და რიგიანათ გააცნობა ღთაის დასაკლეთ ეკონომის განათლებულთ ერთა სიტყვა კაზმულის მწერლობისა, ცხორების ცნობების, სტატისტიკის და სხვა მოძრობის. ამას ცხადათ ამტკიცებენ მისი ნაწერებიც. ნ. ნიკოლაძე რუსეთის ბრწყინვალე მწერლების მეოხებით ისეთ გულისა და გრძნობის შვილათ აღმოს-ჩნდა, მის გკამში ისეთმა ლტოლვილების და ჭაზრების გრძნობებმა გამაღეს ფრთები, რასაც სხვა ახალგაზდების გკამში ადვილათ ვერ კზოკებდით.

ამას ჩვენ უტყუვრათ კამბობთ, აი რათა, იმ დროის რუსეთის უნივერსიტეტში ქართულთ თავად აზნაურთა შვილების რიცხვი ერთობ დიდ იყო, მაგრამ საუბედურათ იგინი ეკონომიულს განვითარებასკი არა და დღიურ მოკლენათა შეგნებასაც არა ადევნებდნენ თვალთ ყურს, მათ ამისთვის თვალები დახუჭულები ჭქონდათ. იგინი მხოლოდ კურსიდაძ კურსზე გადადიოდნენ და მის გარეშე განვითარების საძაგიროდ მისდევდნენ ქაიფებს, თამაშს, ღოთობას და ლაზღანდარობას, რომლებზედაც ძრავაღნიც კერა კითარ გაკლენას ვერ ახერხებდნენ, მაშინდელ ასეთ შვილებთაგან საკსუა დღეს ჩვენი ქვეყანა და უკლას იგინი რას წარმოადგენდნენ? არაფერს, არაფერნი იყვნენ და არც არიან რამე, იორამ, იოთამების ნაყოფმა ვერაფერი სამსახური გასწია. დღეს იგინი სულ მოხელეები არიან და მერე როგორნი, იგეთნიკი არა, როგორიც ჩვენს სულსა, გულსა და მდგომარეობას ესაჭიროება, არამედ ისეთნი, რომელნიც არსად და არას დროს არავისთვის არიან საჭირონი. ეს გმირები ბრძანდებიან ის შვილები, რომლებიც პლეშევის ლექსის კვლათ დილიდამ საღამომდის სასიამოვნო სჯაში ატარებენ დროს და საღამოდამ გათენებადის ქეიფში და ქაღალდის თა-

მამობაში. ამათვის ქართველობა და ქართული მწერლობა არცეი
არსებობს. ამათ ქართული ლაპარაკიც უზარებათ, ქართველ კაცს
ქართულათ ხმას არ გასცემენ, რამდენნი არიან ამ კეთილ შო-
ბილთაგანნი დღეს ჩვენში ამას რიცხვი არა აქვს, ისიც უნდა
ითქვას, რომ კეთილშობილთ წოდებიდაშ თითო ორთლსა მე-
ცნიერნიც გამოვიდნენ, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროთ კერც ეს
მეცნიერი შვილები მოიქცნენ რიგიანათ, ამათ საზოგადო მე-
ცნიერების მეოხებით დაივიწყეს გვარტომობა, ქართულა ენა,
მწერლობა და დაიწყეს სამსახური იქ, სადაც იმათანები სძი-
რათ თუ არა იშვიათადაც მოიძებნებოდნენ ხოლმე. სწორეთ
ასეთს სურათს მოგვგონებს ჰეროდოტის თარხნიშვილის სა-
ქმე, რომელზედაც არ შეიძლება რომ საუბედურება არ ვსთქვა.

ჩვენ გვწამს, რომ მეცნიერება საზოგადოების კუთვნი-
ლებას შეადგენს, ჩვენ გვწამს, რომ კინც რა ენაზედ უნდა
იშრომოს, ამან ოდონდ საზოგადო მეცნიერებისთვისკი იმუ-
შაკოს და სხვათერკ ჩვენთვის სულ ერთია, იგი რომელს ენა-
ზედაც უნდა იქმნეს ნამუშაჯარ აღორძინებულად, მაგრამ ვიტყვით
იმასაც, რომ „შინ რომ ყმაწვილი ტიროდეს გარეთ ტა-
ბლას რა უნდაო“ ამას ჩვენ იგი უფრო გვათქმეკინებს, რა-
დგანაც ჩვენ ქართველები დღეს ისეთ მდგომარეობაში ვართ
მოთავსებულად, რომ ჩვენი გარემობა კერ იტანს მას, ჩვენ
ამის წინაღობად უნდა წავიდეთ, რადგანაც ჩვენ გვწამს, რომ
ჩვენ შვილნი ვართ ამ სამშობლო ქვეყნისა და ერისა, რომე-
ელსაც ათასნაირი წვალება და ტანჯვა გაუკლავია და ამ ტანჯვა
წვალებით უტარებათ თავისი ისტორიული დრო და მით შე-
უნახავს ქართული ენა, გვარტომობა და ქვეყანა.

ჩვენ მის შვილებს არ შეგვეფერება, რომ ჩვენს დედა-
ენას გულგრილათ მოკექცეთ, ამას ჩვენ უნებობთი მოწალე-
ობა აუცილებლათ თხოულაობს. განა ქართველობას მიტომ

ელირსა ეკროპისთან დაახლოვება, განა მიტომ ითქვა შეძგევი
სიტყვა:

სადაც აქამდის ზღმით და ძალით მულობდა ქართველი,
მუნ სამშვიდობოს მოქალაქის მართავს აწ ხელი,

ანუ კიდევ შეძგევი

გაეხსნათ გზა და ეშვათ ივერიელთ სასოება,
რომე მუნით შევიდეს მათ შორის განათლება.

ჩვენმა ძველმა მამებმა უბრალოთ არ წარმოსთქვეს თავი-
ანთი ყვედრება, რომ შეილები იმედი გკქონდაო და ამათვი
სულ ჩაგვამწარესო! ამ გულ მოსულ მამებს თავიანთი გულის
წერომა იმ პირებსე კი არ უნდა წარმოეთქვათ, ვიზედაც მათ
წარმოსთქვეს, არამედ ისეთ პირებსე, რომლებიც ქართველები
არიან და ქართველობასკი არაფრით ეკუთვნიან. ეს ამათსეკა
გამოჭრილი და მოსდენილი. ვიტყვი, რომ ჩვენ ხუთი ქარ-
თველი მეცნიერი რომ გკყვანდეს და ეს მეცნიერები ქართულს
ენასე შრომობდნენ, მასთანვე აგინი ისეთის განვითარებით
იყვნენ აღჭურვილნი, რაის მეოხებით მათ ეკროპის ერნიცკი
ეურადღებას მიაქცეოდნენ. მაშინ ამათის სამეცნიერო თხუზულე-
ბათა მეოხებით მრავალნი ეკროპის შვილნი ქართულს ენასაც
კი შეისწავლიან, რომ ამ ენასე წაიკითხონ ხალმე თხუზულე-
ბა და გაიგნან, მაშინ შესაძლებელი იქნება, რომ ზოგი ერთი
შესანიშნავი თხუზულეები ეკროპიულს ენებსედაც გადასთარ-
გმონ და მით ქართულს ერს და ქართულს ენასაც მიაწიგონ
მაღალი ღირსება, მისცენ მსოფლიო მნიშვნელობა, იგი აღი-
არონ ეკროპის მეცნიერებისთვის სარგებლობის მომტანათ.
მისთვის ეკროპის უმაღლესს სასწავლებლებში ქართული ენის
კათედრებიც დაარსონ. ქართული ენის დროშა გაიშალოს, მო-

შაკლის განსაცდელი მას ასცდეს. მრავალთაგან გმობილი მძლავრისაგან სუსტის ჩაუღაპრამ უკან დაიწიოს, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროთ ეს დღეს ისე არ არის, ქართველთა გული გარდაცვლილი აქვსთ, ქართველს აღარ ერჩის სულის აღტყეულა და სამშობლო ქვეყნის და ერის განმაცხოვრებელთ ლამპარი, აქამდის მისი გვამის მისწრაფებანი და მიდრეკილებანი დაბნელებულნი იყვნენ და გადასსვრებულნი. ეს არის ნაყოფი და ხანა იმ შავის და ბნელის დღეებისა, როცა ნ. ნიკოლაძემ ჩვენი ცხოვრების ასპარეზი თეხი გამოდგა და მოქმედება დაიწყო.

34251

მაშინ ქართული ენა და მწერლობა ტუტიების ენათ იყო მიღებული, მაშინ ამ ენას ჩვენი კეთილშობილნი „გლესების ენას“ უხმობდნენ, ასეთი შესედულება ჭჭონდათ მათ. ვერ ნასაკუდით სადმე კეთილშობილს ქართველს, რომ იმას სადმე ქართულს ენაზე საუბარი დაეწყო. ეს ჭეშმარიტება არის, თორემ სად არიან იმ დროის გმირი ქვეყნის შვილები? არსად, სად უნდა იყვნენ, სადაც იყვნენ იქაც არ იყვნენ მაშინ და დღეს რა იქმნებიან. მთელს მაშინდელს მათს რიცხვს მოჭყვას მსოფლოდ აკაკი, ილ. ჭავჭავაძე, ანტ. ფურცელაძე, გ. წერეთელი, ს. მესხი, დავ. ყიფიანი და რამდენიმეც სხვა პირები, რომელთა გვერდითაც სდგას ნ. ნიკოლაძე და ყველა ამათ დიდის პატივისცემის მხარეებით აძაღლებს, აძაღლებს მით უფრო, რადგანაც ამ მხნე გამბედავ მამულისშვილს ჩვენში ცალა არავინა ჭყავს. მე არ ვიტყვი მას, რომ კითხვით ქართული ენის მცოდნე გვამთა რიცხვი მარტოთ იმ პირების რიცხვით თავდებოდეს, რაცკი ჩვენ აქ ჩამოვთვალეთ, არა, ამათ გარეშე მრავალნი სხვებიც იყვნენ, მაგრამ აქ ჩვენ ესენი მიტომ მოვიხსენეთ, როგორც უფრო ცნობილნი გვამნი ერთ დროის ჩვენს მწერლობას და საზოგადოებაში.

აი ასეთს წრეში, ასეთს ქართველობაში და დაბნელებულს საზოგადოებაში დაიბადა ნ. ნიკოლაძე. ასეთის წრიდამ გამო-

ვიდა იგი, ასეთის ამხანაგებიდამ იხსნა მან თავი. დიდებს და ჰატვი ამის მხნეობას, მამულის შვილობას და გრძნობებს, რომ იგი ჩვენთა მრავალთა უსულთა და უხორც მამულისშვილებივით ქართულს ენას, მწერლობას და ხალხს შორისკი არ გაეჭტა, არამედ ახლავს დაუახლოვდა, მის ძარღვის ცემას თვალყურის დევნა დაუწყო და ბოლოს სამშობლო ქვეყნის სამსახურის უღელშიაც შეება, რომელსაც ეს ძვირფასი მწერალი დღევანდლამდის ეწევა. განა ნ. ნიკოლაძეს ვი არ შეეძლო, რომ სხვა ჩვენის შვილებივით თავის სამშობლო ქვეყნის სააქმეებს განშორებოდა და დაეწყო იქ მოქმედება და შრომა, სადაც იგი უფრო შეიძენდა სახელს, ღირსებას და ფულს, განა ამისთვის მას ძალა არ შესწევდა, კერძოვიული განკითხარება და შემძლებლობა, მაგრამ არა, ნ. ნიკოლაძე იყო ძე თავის სამშობლო ქვეყნისა, ერის, მწერლობის, ამას ამისთვის შესტიკვდა გული, იგი ამისთვის სტოცხლობდა და მღელვარებდა და ამიტომაც შინ ჭირი ირჩია, გარე ლხინს, შინ უბრალო სახელის მოხვეჭა მოინდომა, გარე ამღლებუს ხმის ქონვას.

ეს არის მხკედრი კეთილ მოღვაწე მამულის შვილებისა, ეს არის ნიშანი მათის მედიდურებისა, ეს არის იმედი და სასოება მათი, ამით სტოცხლობენ ასეთი სპეტაკი პირები, ამით მედიდურებენ, ამას ალეკენ თავიანთს საუკეთესო ძალღონეს, ნიჭს, შემძლებლობას, ლტოლვილებას, გარემოებას, ქონებას, ძალას და მიდრეკილებას, რაც მათს სულსა და გულს აღფრთოვანებს, მათს ზნეობას უმაღლესად ამღლებს და აყვავილებს. ამ ჭაზრების იყო ნ. ნიკოლაძე, ამ ჭაზრებმა გაშალეს მის გვაძში ყვავილები, ეს ყვავილები აგოკორდნენ მის გულსა და სულში და მათვე დასტოვეს ღირსეული შვილი თავის სამშობლო ქვეყნის ღირსეულ შვილათ.

ამის სწავლის დრო და ხანა როგორც უნივერსიტეტში ყოფნის დროს არის ბრწყინვალე, ისევე გემნაზიაში, ორივე

დრონი ამ პირისა არის საუურადღებო და შესანიშნავი. ქა-
 თულს მწერლობას ამან გემნაზიაში ყოფნის დროსვე მიაქცია
 ჯეროვანი უურადღება და ჯერეთ ისევე სწავლის სკამზე იჯდა,
 რომ მან რუსულიად სთარგმნა წერილი „გემზედ შიმშილი“
 და 1864 წ. „რისკარში“ დაიბეჭდა. სხვა აქ ამის არათყობ
 დაბეჭდილა. უნივერსიტეტის სწავლის დამთავრების შემდეგ
 ეს გაემგზავრა სამზღვარ გარეთ და მალე შევიდა პარიზის
 უნივერსიტეტში, იურიდიულ ფაკულტეტზე. როგორც რუსუ-
 თში იქაც ბრწყინვალეთ წაუვიდა ამ პირს სწავლის საქმე პირ-
 კული მაგალითი იყო, რომ ეკრძა უძალეს სასწავლებელ-
 ში ვინმე ქართული შესულიყო სასწავლებლათ და ისე მიეღო
 როგორც იგი. იმ დროს იყვნენ სხვა ქართველებიც, მაგრამ
 იგინი ეკრძაში უსაქმოდ დაიარებოდნენ, რამდენიმე წე-
 ლიწადს ენების შესწავლას ანდომებდნენ და ბოლოს რომელი-
 მე სასწავლებელში თავისუფალ მსმენელათ შედიოდნენ. ასეთად
 პირების რიცხვი დღესაც დიდია ჩვენში. ნ. ნიკოლაძეკი თრან-
 გულს ენაში აქვე ემზადებოდა უნივერსიტეტიდამ გამოსვლის
 შემდეგ ამან ისე ლაშქრათ იცოდა თრანგული ენა, რომ ენის
 ცოდნის საქმე აღარ შეაბრკოლებდა, ეს ასეც მოხდა, ნ.
 ნიკოლაძე მალე შევიდა პარიზის უნივერსიტეტში და დაიწყო
 სწავლა. სწავლის საქმე იქაც ბრწყინვალეთ წაუვიდა, იქაც ჩი-
 ნებულ მოწაფეთ ირიცხებოდა, თავის დროსვე დაამთავრა სწა-
 ვლა და სწავლის დასამთავრებლათ მან დასწერა დისერტაცია
 შესახებ ეკრძის სახელმწიფოთა შორის სამხედრო შე-
 იარაღების დგომარობის შესახებ. რომელ დისერტაციამაც
 პროფესორებთაგან დიდი უურადღება მოიპყრო თვისკენ.
 ეს ტკვიანი წერილი შემდეგ ცალკე წიგნათა დაიბეჭდა. აქვე
 ვაში, თრანგულს ენაზე იგივე მისი თარგმანი იხილ
 იგი მე მგონია, რომ ნ. ნიკოლაძის წერილს „ომის გაკლენა
 ეკრძაზე“ შემოხსენებულს დისერტაციასთან რამე კავშირი

უნდა ჰქონდას. ამ წერილიდამ სჩანს, რომ ნ. ნიკოლაძე 1866 წ. უნეკაში ყოფილა. აქ მცირეთ უნდა გადაკაკლოთ თვალი იმ ხანას, როცა ბ. ნ. ნიკოლაძე ეკროპაში სცხოვრებდა, ამის გაცნობა ჩვენთვის დიდს საჭიროებას შეადგენს, რომ ხათლათ და კარგათ აღინიშნოს და გაირკვეს ძალადის ნიჭის მექონის შვილის მოქმედების პროგრამა და ლტოლვილება, აიხსნას და გამოქვეყნდეს, რომ მას არსად და არას დროს მიუქთად და ცუდათ არ უკლავს და თავისი ბრწყინვალე წუთები ეკროპის კათეინებში არ უტარებია. ეკროპაში ქართველთა მოწათყეობა პირველათ 1860 წლებში ამოჭყვეს თავი და 1865 წლებში იქ უკვე რამდენიმე ქართველი ყოფილა. იმ დროს როცა ნ. ნიკოლაძე უნეკაში იმყოფებოდა, მასინ იქ უკვე იყო მთელი გუნდი კაკასიელების და კერძოთ ქართველებთაგანაც რამდენიმე პირი, რომელთაგანაც შესდგებოდა პატარა გვარნიანი მეცადინე წრე.

რომ ნ. ნიკოლაძე თავის ნიჭით და ბუნებით მოხერხებული და მეტათ მასკილ გონიერი იყო და რომ ეს ყველგან თავის საჭმეს კარგათ წაიყვანდა და გამბედაობით, ეს მას შეემჩნია იმავე დროს, როცა ამ სიცოცხლით საკსე ქართველმა რუსულს ენაზე ერთი წერილი დასწერა და რომელ წერილიც იმ დროის „სოკრემენიკში“ დაიბეჭდა. წერილში აწერილია ერთი შეძლებული შემამულე, რომელსაც ძალიან ბევრი მონა გლეხკაცები ჰყავს, ამ გლეხების გაუნათლებლობით სარგებლობს, მათ სჩაგრავს, ყოველ ხაირათ ტყავს აძრობს. შრომაში საკუთრებას უნახეკრებს; ამისთვის ხმარობს ყოველხანარს ბორტებს და მანქანებს, რის მეოხებითაც გლეხკაცობა უწყალოთ ეცემა ძირს, და წყაღდება სამუდამოთ.

უნდა კადვიაროთ და ეს სხვა დროსაც გვითქვამს, რომ იმ დროებში, ქართველთ გლეხკაცობა დიდს ტანჯვაში იყო მოთავსებული, მათს მდგომარეობას შესაბრალის თვალთ არა-

ვინ უმზერდა, უკელა თავადსა და მემამულე ბატონს ის მი-
ახნდა სანაქებოდ, სადაც ეს თავის მონა გლეხებს დაეცემოდნ,
აიკლებდა, რაც შეიძლებოდა მეტს წაართმეკდა, მერე ამ მეტის
წართმევით თავის მეგობრების წინაშე ქება დიდებითაც დაიწყე-
ბდა საუბარს, რომ მე ასე ვქენი, ამდენი წაკართვი ჩემს გლეხ-
კაცებსაო. საუბრის ღროს სიცილ ხარხარსაც მოჭყუებოდნენ.
მაშინ ვინ რა შაკვავთ აქნეკდა გლეხკაცობას. მაშინვი არა და
ჟერეთ დღესაც არავის ეპიტხაება ეს და თვით მწერლობაშიაც
ვი ბლახნის მსგავს არსებათ ხატვენ გლეხებს. ასე მოიხსენა
ამ სამი წლის წინეთ ბ. ხომლეკმა და აღიარა შემდეგი: ერთ
ღროს ე. ი, 1880 წლებში, საქართველოში, გაჩნდნენ ტუ-
ტიათა მოტროფიალნიო, რომელთაც იწყეს გლეხკაცების მო-
მხრეობა და მათ სურდათ, რომ ამ ღრის ტილებისთვის და-
ხმარება მიეცათ, თავლი ხესილებინათ და მერე ესენი თავად
აზნაურებისთვის მიესიათ, იგინი დაესოცვიებინათ და მათი
საკუთრებაც დაეჩემნათო. მაგრამ ის ვი არ იცოდნენ ამ სა-
ცოდავ გლეხაბძაო, რომ ჩვენც მაგრა დაუხვდებოდითო. „ტუ-
ტიათა მოტროფიალეთ“ მზე დაუბნელდათო“. ასე განლავთ
მრავალდაგან ჩვენი წოდების ჰირად უფლებათა მხარეების მო-
პოვების კითხვები. ჩვენ რომ დღევანდელის თავადურის მი-
მართულების მექანთ ხომლეკების ტვიინის ზომვა რომ არ-
შინით შეგკეძლოს, მაშინ ჩვენ ადვილათ მივხვდებით თუ მა-
შინ რა დღეში უნდა ყოფილიყვნენ გლეხებო, რა მდგომარე-
ობა უნდა ყოფილიყო მათი მდგომარეობა? იგი—აყო ისეთი
მდგომარეობა, რაც უოკელ შეგნებულს მამულის შვილს გულს
მოუკლავდა და მწარე ხალკელს დაქცევინებდა, და აგერა ახალ-
გაზდა მამულისშვილმა ნ. ნიკოლაძემაც დაწერა წერილი რუ-
სულს ენაზე და გამოსთქვა თავის გულის მწუნარება შესახებ
ისეთის წოდების, რომელსაც იმავე სოფლის დაარსებიდამ
ჩვენს დრომდის ერთხელაც არ გაუხარნია. მე ასეთის წერი-

დისკუსიის ვაჭებს ჩვენს მამულისშვილს და ისტორიულად მის წერილს ვაძლევ დიდს მნიშვნელობას.

ჩვენი მამულის შვილი ყველგან იყო და არის ახალ რეფორმატორთა, ესევე იქმნა უენეკაში ამათ იქ დაარსდა ქართველთა მოსწავლეთა წრე, რომელ წრესაც სახელათ „უღელი“ უწოდდა. ეს ძლიერი გუნდი, ეს ძლიერი ძალა იკავებოდა რეპუბლიკის შვილებისა ცნობილ იქმნა ყველგან და თვით რუსის მთავრობისაგანაც, რუსის მთავრობამ ამ წრეს საიდუმლო მნიშვნელობა მისცა. ეგონათ, რომ აგა წრე შევიცარის რუსთა დასების კვალთ რუსის მთავრობის წინააღმდეგ წავიდოდნენ, მაგრამ ეს ისე არ უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ჩვენ იმ დროს რუსების საწინააღმდეგოთ რა უნდა გვეჩინოდა, პირში სულად არ გვედგა და ვინს დაუწყებდით პატრონობას და ტრეფალებს, ბატონუობას არ იყო მოსპობილი, აქ კაცთა კაცთა არ იყო აღიარებული და ამ დროს ჩვენ რა საქმე და დავა უნდა გვეჩინოდა მთავრობასთან. ნ. ნიკოლაძე მარტო იმით არ შეჩერდა, რომ უენეკაში „უღელი“ დაარსდა, ამან განიძრავს რუსულს ენაზე დრო გამოშვებითი გამოცემა ეს ძალეც მოხერხდა და დაიწყო ურუნალის გამოცემა „სოკრემენოსტი“ ს ეს გამოცემა რეკვირში ერთხელ გამოდგოდა. აქ ახალგაზრდა მამულისშვილმა ბეჭერი რამ ბეჭდა. მაგრამ გამოცემის საქმემ დიდხანს არ გასტანა სხვა და სხვა მიზეზების გამო. ნ. ნიკოლაძე სამშობლოში დაბრუნდა. ძალე ვაბრუნდა ისევე უკან. უენეკაში ყოფნის დროს ნ. ნიკოლაძე დაუახლოვდა მაშინდელს ინტერნაციონალურს წრეს, გაიცნა ყველა იმ დროის მოწინავე მოღვაწე პირები დაახლოვებით გაიცნა მარკსი, ბაკუნინი, კერცენი და ამით გარდა სხვაც ბევრი უდიდესი მსოფლიო მოღვაწეები. გერცენს ეს წინეთაც იცნობდა, რადგანაც ერთ დროს „კოლოკოლში“ ამის წერილიც დაბეჭდა შესახებ საქართველოს რამაც საკმარისი გაკლენა იქონია, ეს წერილი იყო ახალგა-

ზდა ქართულ მამულის ჰაერს ნაღველი, წმინდას გული-
დამ აღმონაქშენა, წმინდის გულიდამ სიწმინდით აღმოსული,
მე არა მგონია, რომ კაცმა გამოიჩინოს ისეთი გამბედაობა და
მხნეობა, როგორც ნ. ნიკოლაძემ გამოიჩინა იმ დროს. ასეთის
პირის წინაშე ჩვენ დღეს გარინდულნი უნდა კიევნეთ, მაგრამ
ეს ასე არ არის და ხშირათ პატივის მიპყრობის მაგიერ მას
ღალატსაც სწამებენ სასჯელს სჯამებში! — და მე რე ვინ? ვინც
თვითონ ბრძანდებიან ისეთ წოდების წევრნი, რომელთა არსე-
ბობაც პირდაპირ სასჯელს სჯამებების ღალატს შეადგენს.

ასაღგაზდა ნ. ნიკოლაძემ დიდი სასული მოიხვეჭა ეკ-
ლესიის ემიგრანტებში და ნამეტურ შკეიტარიაშვილს, ამის ყოველს
სიტყვას იქ ჯეროვან პატივს სცემდნენ, იგი სახელგანთ პუ-
ბლიცისტათ იცნეს, მის წერილებს ყოველთვის თვალს ყურს
ადევნებდნენ და ადევნებდნენ მკაცრათაც. ნ. ნიკოლაძე ემიგრან-
ტებში ერთს უშესანაშნავეს პირათ ირიცხებოდა, ერთ მტოდნე
გოლიათ გმირათ. ამას არც ერთი სიტყვა არ ურჩებოდა შე-
უნიშნავათ, ეს გახდა მის უმთავრეს მიზნათ, რომ ერთს
ემიგრანტს ასაღგაზდა ნ. ნიკოლაძის ნაწერში იქამდის სა-
გულისხმიეროთ გაუხდა, რომ მან ნ. ნიკოლაძის ზოგი ერთი
წერილები გაარჩია, გარჩევა პატარა წიგნით ცალკე დაბე-
ჭდა და სახელათ „ნიკოლაძის პუბლიცისტი“ უწოდა. იქ გა-
ხდა მცირე რამ უთანხმოება, ზოგიერთ მეამბოხეთა მეოხებით
დაიბადა შური და განსუთქილება, ამ შურსა და მტრობას ნ.
ნიკოლაძე გამოსცილდა, მაგრამ გაჩნდნენ ისეთი აყვია პირები,
რომელთაც ნ. ნიკოლაძეს ემიგრანტების წინაშე ღალატი და-
სწამეს იმის მხრავ, რომ კითხმც ნ. ნიკოლაძემ ემიგრანტების
კასა გაქურდა. ამის შესახებ ცნობა პირველად „მოსკოვის
უწყებაში“ მოართეს და მე რე იქიდან ქართულს მწერლობაშიაც
გადმოიტანეს.

იტყვიან სისწორით, პირნათლათ და თამბათ, რომ ნ. ნი-

გოლადქეს არც ერთი და არც მეორე ამას არ მოუქმედია. ამისი მაღალი მამულისშვილური გრძნობები იგრე არ იყო გახსნილი და განვითარებული, რომ მას იგეთი საქმეები ჩაედინა, რასაც ზოგი ერთები სწამებდნენ. ამის შესახებ საუბარი ჩვენ მეტათ მიგვაჩნია, ეს პატროსანი გზის მეძიებელ მიმდევარი ამას არ სჯიროებს, ჩვენი მიმხრობა მისთვის სჯირო არ არის, სიძარტლემ თავისი უნდა გაიტანოს, თუ ეს ასე არ იქნება, მაშინ ჩვენდა სამწუხაროთ უნდა დაშთეს სათქმელათ შედეგი:

თვით ხარ მშვიდობა, უხვად მაღლთა ქვეყნათ მომფენი,
მაგრამ სისხლითკი იკვლევს გზასა მძებნელი შენი!

რას ვიზამთ, ამ სამგლოვიარო ქვეყნის პირზე ხშირად ასე იგძობიან ხოლმე ისეთი პირები, რომელთაც შემდეგ დანატრიან კიდევ, შური, ბოროტება და სისამაგლე ჩვენ შორის ისეა გაღვიბებული და გამწვავებული, რომ აქ ხშირათ ჩვენ აღარც ნუჭის პატროსის ცემა ვიციით, არც პატროსანი პირის მოღვაწეობა და სიძარტლე, ერთი უბრალო საქმის გამო, პატარა რამე შურის მეოხებით ვკარგავთ ყოველ ნაირს მეხსიერებას და ვიკრამებიდ ისეთ პირის წინაღმდეგ, რომელიც ჩვენზე იქმნება ოცჯერ და ორმოცჯერაც მაღლა სდგას და ჩვენც გვფარავს თავის განვითარების დროშით. ეს არის ნიშანი ჩვენის უკან ყოფნის და თუნდ მის, რომ ჯერეთაც ჩვენ შორის არ განხორციელებულა და არ წასულა წინ მაცხოვრის სიტყვები, რომ „გიუკარდეთ ერთმანერთი და პატროს სცემდეთ ერთმანერთსაო, ეს სიტყვები მინამ არ გაიხსნება ჩვენს რბილსა და ძვალში, მინამდის კაცობრიობა წინ ვერ წავაო.“ ბრძანა რენანმა მანამდის კი უამისოთ ბევრი პატროსანი პირნი იქმნებიან ხოლმე აქა იქ უკანონოთ გმობილნი. ნ. ნიკოლაძე სახელის ჩვენი და სამთელი იმ ძალკონების, რომელიც ეკროპში 1848 წლებში აენ-

თო და უფრო უკეთესათ რომ ესთქვათ კიდევ და კიდევ ლუი ბლან და პრუდონია. მე ამისგან შეკისწავლე მხნეობა, მხნეობის მხრით ნ. ნიკოლაძეს ჩემს მოძღვრათ ვაღიარებ. მან ჩამცნურგა გვამში მხნეობის ლტოლვილებს, მის გამბედავმა და თან გაუტეხავმა გვამს მორთეს ჩემი გული და სული გაუტეხაობის სხივოსნობით და ძალით. დღესაც თვალთ წინ მიდგა ნ. ნიკოლაძის გაუტეხავი აჩრდილი, დღესაც იმავე თვალთ უმზერთ, როგორც ამ 20 წლის წინეთ, დღესაც თითქმის მისის მიბაძვით ვსულდგმულებთ, თუმიცა თან ცარიელი ჯანის, ძკლების და ვალების მეტი არა გამაჩნიარა, მაგრამ ეს იცის ისეთი პირების მოქმედების მიბაძვამა, როგორიც ჩვენი მამულისშვილია, ასეთი მოღვაწე პირების მოძღვრებით საზოგადო მოღვაწეს უნდა დაავიწუდეს თავის თავი, იგი უნდა „მოეგლიჯოს ყველაფერს სიამოვნებას, გრძნობას, გულს, სულს, გემოს და პატივის ცემას, მას უნდა ერთათ ერთი მხნეობით საეხე შრომა უდგეს თვალთ წინ და განდევილოური ფანატიზმი მამულისა და ერის სიყვარულში“. ჩემი პირველი ნაბიჯის დეკიზიც ეს იყო და ესევე ვაღებულებს ნ. ნიკოლაძის მიბაძვამ უფრო გააკაყა. მე დღესაც ვსდგეკარ მის მიბაძვის გზასა და კვალზე და ვებრძვი ათასწიარს გარემოებას და ბრძოლას. ეს ჩამინერგა მისმა ნაწერებმა, ეს მასწავლა მისმა მოქმედებამ და კალამმა, მას დავიწყოთ ისევე და ისევე ჩვენი მამულისშვილის შინაურის მოქმედების აღწერით. 1870 წლებში ნ. ნიკოლაძეს ჩვენ უკვე საქართველოში ვხედავთ. ქართულს მწერლობაში მოღვაწეობს დაიწყო 1868 წ. და 1869 წ. დაიბეჭდა „დროებაში“ მის ფელეტონებთ „ქვეითად და რკინის გზით“ რომელ წერილებმაც იმ დროს გვარნიანი მოქმედება იქონია მკითხველ საზოგადოებაზე და სხვათა შორის „დროებაში“ ქების შენიშვნაც დაბეჭდეს, ამ წერილების ბეჭედის შემდეგ ნიკოლოზ

ნიკოლაძე გახდა ერთგული და მედმივი თანამშრომელი „დრო-
ბისა“ ეს წერილებს ბოლოზე სკანდელს აწერდა. ნ. სკანდელი
ქართველებში შალე შეიქმნა ცნობილ მწერლათ: ამისმა წერი-
ლებმა ჩვენს იმ დროინდელს საზოგადოებაზე მკაცრათ და-
აწყო მოქმედება და გაკლენა. ჟურნალ ქართველს მივთხველს
რ ენახა ისეთი მკაცრი და ცხოველ მყოფელი კალმის ნიმუ-
ში, როგორც ნ. ნიკოლაძემ შემოიტანა „დროებაში“ და აჩვენ-
ა ქართველ მივითხველებს. ეს პირვალი მაგალითი იყო, ქარ-
თველი მალე დაწმუნდა მასზე, რომ ქართულს ენაზედაც შე-
იძლება აღორძინდეს მკაცრი კილოა მექანი პუბლიცისტიკა,
დაიბადა შალე ის აზრი, რომ ქართულ ენას გაუჩინდებიან თავის
დამამშვენებელნი, აქ თავის დროს დიდეროც გაჩნდება, დალა-
მბერიც, კოლტერი, რუსო და ლუი ბლანი ამას ეჭვი და ფიქ-
რი აღარ უნდა. *ნიკოლაძე მალე გახდა საყვარელ მწერლათ ქართველთა*
ნი. ნიკოლაძე მალე გახდა საყვარელ მწერლათ ქართველთა
ერისა, ქართველმა მწერლობამ იშოვნა სულის ჩამდგმელი მ-
ლა. ქართულმა მწერლობამ მოიკრიბა გარს თავისი შემდგე-
ბლობა. მალე იწყეს ამის შესახებ საუბარი, მალე მოერთეს სა-
ქართველოში ნ. ნიკოლაძის შესახებ ჭეშმარიტი ცნობები, ამის
მამულისშვილობით და განვითარების ძალით ყველა ქართველმა
იწყო სიხარული და სიამოვნება, ყველა ქართველი თამამათ
აღიარებდა ნ. ნიკოლაძის შემდგებლობას, მწერლობის ნიჭს
და ვრცელს ეკროპიულს რიგიანს განვითარებას. *ნიკოლაძე*
ამ დროებში დაიწყო საფრანგეთის და გერმანიის ომი,
ამ ომმა დააყენა მთელი ეკროპია ფეხზე, ეს ხანა მთელს კაც-
ობრიობისთვის იყო შესანიშნავი, რადგანაც დრომ და განკ-
მობამ ჩადგა ისეთი ძლიერება და სული, რომ მის მკლავებით
ან ერთი საიმპერიო-ძალა უნდა განადგურებულიყო და ან შე-
ორე უნდა. — ე. ი. სახალხო ძალა უნდა აღორძინებულიყო. ამ
მხეყვარე მოძრაობის გაცნობა ქართველებისთვისაც საჭირო

იყო და აგერ ნ. ნიკოლაძემ დაიწყო ომის შესახებ „დროება-ში“ წერა და ბეჭდვა: აქ ბევრი რამ მის ნაწერი ამბები მის სახელის მოუწერლათაც იბეჭდებოდა და წერილებში ისეთ ჭა-ჩხრებს მოუთხოვდნენ, რომ კაცი განცვიფრდება თვით დღე-საც, რომ ვინმემ ნახოს და წაიკითხოს იმ დროინდელ ომის ამბები. იგი არის ნიშნები მაშინდელის „ოტეხესტკენი ზაპისკების“ შოლიტიკისა, თითქმის იმ ხორციით და სუფით გამსჭვალული. ნ. ნიკოლაძე როგორც შვილი ევროპის მაღალის განათლებისა, სულ განახული უმზერდა საფრანგეთის საქმეს, ელოდა პარიზის ბედს და მომავალს, თუამ ჭაზროვნების საბრძოლ ქვეყნის საქმე როგორ გათავდება. რასაკვირველია საიმედოს მხარეებით, ეკლას ეს ენატრებოდა. მაგრამ საუბედუროთ ეს ასე არ მოხდა, ვარკობებამ სხვათერ დააყენა საქმე, ის მცნება რომელიც 1848 წლებში აღადგინეს საფრანგეთის შესანიშნავმა შვილებმა და რომელ მცნებითაც გამოიზარდა ნ. ნიკოლაძე, რომელ მცნებასაც იგი ქართულის მწერლობითაც მოუ-თხოვდნენ. მკითხველს, იგი მცნება დაცემულ იქმნა.

კვლავ ძირს დასცეს იგი მცნება, ქვეყნის ხსნად მოვლინებული, რომლისთვისაც თვითონ ღმერთი იყო ტანჯულ და ჯვარცმული, კვლავ შეფერხდა ისტორია, განახლების შეღწენ ძალნი, და კვლავ დღესასწაულობენ გამარჯვებულნი მტარვალნი.

ნ. ნიკოლაძის ნიჭიერმა კლამმა ქართველს საზოგადოებას საკმაოდ გააცნო საფრანგეთი, მისი ძველი და ახალი მსოფლიო მნიშვნელობა, მისი ძველი და ახალი მოღვაწეთა ცნობები და სხვები. ამ დროს ნ. ნიკოლაძის უახლოეს მეგობარ იბირებთ ირიცხებოდნენ გ. წერეთელი, ს. მესხი, გ. ლორთქიფანიძე და ეკლას ის ჭკვიანნი და მხნე მამულისშვილები, რომლებიც მაშინ მოქმედებდნენ და რომელთა ხსოვნა ჩვენს თავში დღესაც ბრწყინავს. იმ დროის ქართველთა პატა-

რს ძალა მინც ორ დასხთ გაიყოფოდა. ამ პატარა ძალის ორათ
გაყოფის მიზეზს ხელი შეუწყო იმ გარემოებამ, რომ 1869
წ. თფილისში გამოიცა უერნალ „მხთობი“. ამ დროს თფი-
ლისში უკვე ოთხი დრო გამოშვებითი გამოცემა არსებობდა:
გაზეთ „დროება“ უერნალი „მხთობი“ უერნალი „ცისკა-
რი“ და „სასოფლო გაზეთი“ ძალე მესუთე გამოცემაც მო-
ქმატა ეს იყო „კრებული“ რამელიც ისეკ და ისეკ მხნე და
დაუღალავმა გიორგი წერეთელმა დაიწყო 1871 წლიდან. „კრე-
ბულს“ გამოცემის დრო არ დაუნიშნეს. გამოსულა იწყო
დრო და დრო, ერთ წელიწადს ეჭვისი წიგნი გამოიცა.

„კრებულის“ თანამშრომელთ რიცხვში ადგილი ეყავათ
უკულა გამოჩენილს იმ დროის მწერლებს: ილ. ჭავჭავაძეს,
აკაკს, ნ. ნიკოლაძეს და მრავალთაც სხვებს. ხსენებული გა-
მომცემისთვის ამ სამი პირის სახელიც კმაროდა. ნ. ნიკო-
ლაძემ პირველის ნომრიდანვე მიიღო მონაწილეობა, პირვე-
ლის წიგნითვე დაიწყო ამან ბრწინვალეთ მოქმედება და მო-
ღვაწეობა ქართულს მწერლობაში, „კრებულში“ მოთავსებულ-
მა წერილებმა მთლათ დაჭუარეს „დროებაში“ ნახეჭდი ნ. ნი-
კოლაძის წერილები. „კრებულში“ მოთავსებულმა წერილებმა
ნ. ნიკოლაძე ქართულთა წინაშე დააყენეს და დახატეს როგორც
ბრწინვალე მწერალ მოღვაწე, როგორც დიდი განათლების მე-
ჭონი პირი. აქ ძალე ქართულთა საზოგადო კითხვებმაც გა-
იღვიძა, ნ. ნიკოლაძე გაჭყვა ამ კითხვების შესახებ მეცადინე-
ობას, წერას და სჯას. მალე ბანკების შესახებ ატუდა სჯას და
ბასსი, ბასს წერაც მოჭყვა, წერით წინ წამოღვა ნ. ნიკოლაძე.
ბანკების შესახებ აღძრულს მწერლობაში ამან გამოიჩინა დიდი
ნიჭი, სიმართლე და განვითარება, მაგრამ ეს ზოგი ერთ პირთ-
თვის არ იყო მოსაწონი, არ უწყოთ რისთვის, უდროვობა იყო
თუ სხვა რამ მიზეზი, ის ვა უნდა ვადვიაროთ, რომ მცირე

სჯას მერე დიდი განხეთქილება მოჰყვა და ამ განხეთქილებამ თავისებური ძალა და გავლენაც იქონია.

ნიკო ნიკოლაძე, ილ. ჭავჭავაძე, აკაკი, გ. წერეთელი, ს. მესხი და პ. უმიკაშვილი ერთს მხარეს დასდგნენ, როგორც ჭარბით ისევე წერით. აკაკიმ ეს არ ინდობა. ილ. ჭავჭავაძის, ნ. ნიკოლაძის გ. წერეთლის და ს. მესხი შეერთებამ და მწერლობაში ერთხელ შრომამ „მნათობის“ წინაშე დაბადეს ეჭვი და ეჭვის თვალთ მხერა, აქ უკვე ცხადათ დაიბადა ოცნებები პარტიობისა, პარტიობის ნიადაგის გადმოტანა მწერლობაში და ძველი პოლემიკის განახლება. ამის დაბადება სულ უბრალო გარემოებამ დაბადა იმ დროის ასალად აღორძინებულს ქართულს მწერლობაში. აქ ძალე პოლემიკამაც წამოყო თავი. საჭმე შეესებოდა „მნათობს“ და „დროებს“ აქ „ჭრებულს“ დაემატა. „მნათობის“ მხრით პოლემიზატორათ ისეკ და ისეკ ანტონ თურცელაძე იქმნა სახელდებულ და გამოსული და მეორე მხრით ანუ „ჭრებულ-დროებისაგან“ ნ. ნიკოლაძე.

რაც ქართული მწერლობა დაარსებულა, მას შემდეგ კრიტიკა, ბიბლიოგრაფია და პოლემიკა ქართულებს სახსენებლათაც არ გაეგონათ. და პისარევის ბძანების არ იყოს: რუსულ სიატუკა-გაზმულ მწერლობის შესახებ, რომ ეს ისე გაკრცულდა, გამრავლდა, რომ ამას ჩვენმა კრიტიკამ ვერ მოერია! იგი კრიტიკაზე მაღლა დგასო. ესევე თქმის ქართულს მწერლობაზე, ქართულ მწერლობა ათასწაირს, ხაწერებით ისე მაღლა წავიდა და იმ სიმაღლის ზომამდის მიაღწია, რომ მას კრიტიკა ვეღარ აუწვდებოდა, ან ქართულებში მად იყო კრიტიკა, ეს ვის გაეგონა. 1860 წლებში გაჩნდა ჩვენში მწარეთ რამეების წერა, მაგრამ იგი არც კრიტიკა იყო და არც პოლემიკა. იგი იყო მამებისაგან შვილების გაკიცხვა, ანუ როგორც ნ. ნიკოლაძე ბრძანებს „მასხარათ აღება და დაცინვა“.

პირველი მაგალითი და საჭმე იყო ქართულს მწერლობა-

ში კრიტიკა, პოლემიკა და ბიბლიოგრაფია. პირველი საქმე იყო ეს ძიის უფრო, რადგანაც ნ. ნიკოლაძის ცხოველს კალამს მკაცრათ ჭეღობდა მოქალაქური სულთვნება, მოქალაქური განვითარება და უზომო ტრფიადი ამ ძალთვნების ასახარძინებლათ ჩვენს მწერლობაში. ყოველი წერილი ერთისათუ მეორისა გამსჭვალულია ამითი, ყოველი წერილი ნიშნის და ღაღადება არის მის, რომ იმ დროის უძლურმა ქართველმა შეიგნო თავის ნაკლი, თავისი სიბნელე, ქართულმა მწერლობამაც ჩაიდგას სიცოცხლის მსგავსი ნიშნები. აქ კრიტიკა და პოლემიკა იმ მიმართულებითი არ აღორძინდა „კრებულსა“ და „მნათობში“, როგორც ეს ჩვენს ნეტარ ხსენებულს მამებს ესმოდათ, ცხონებულს მოხუცებულებს; რომელთაც თავიანთი ტუინის ნაყოფის ნიშნების გამოაშკარავება 1860 წლიდამ დაიწიეს, არამედ ეს აღორძინდა სწორეთ იმ პროგრამით, როგორც 1860 წლებში „სოკრემენიკი“ და „რუსკი სლოგო“ ღაღადებდნენ, ანუ შეძგო „ოტქესტენი ზაპისკები“.

წერილმან ნაკლულეკანებათა გარდა ამ ყურნალში თქვენ ხედავთ ბევრნაირს ვითხვებს: აქ თქვენ თვალთ წინ გიდგასთ ლუი ბლანის და პრუდონის კამათი, მათი გაცხარებული ბასის შესახებ პოლიტიკურის და ეკონომიურის ვითხვების. აქ თქვენ წინ მცირეთ მაინც იხატებ 1860 წლების რუსის მწერლობისაგან აღძრული მუშა ხალხის შესახებ ვითხვები, სხვა და სხვა რეფორმების, ქალების მდგომარეობის და განათლების, სასწავლებლების, მწერლობაში ახალი მიმართულების შემოტანის, უმაწვილ კაცობაში რიგანი ჭეზრების აღორძინება, რეალური განვითარება. აქ ხედავთ თქვენ ლასალის და პრუდონის მოძღვრებათჲ შესახებ ბასს და ახსნას. ხედავთ ჯონ სტუარტ მილის წერილებს ქალების შესახებ, სხვათა მრავალთა შორის ნ. ნიკოლაძე თავის პრიალა კალმით სწერს დაღაგებით იმ დროის ერთს პოლიტიკურს და ეკონომიურს ასპარეზე მდგარს

და მებრძოლს ლუი ბლანს და ბეკრს ვიდევ სხვა კითხვებს არჩევს და არაკვებს ისე, რომ ისეთი გარკვევა და გარჩევა დღევანდელს ჩვენს მწერლობასაც დაენატრება.

„კრებულში“ გააჩნია ნ. ნიკოლაძემ ილ. ჭავჭავაძის „გლახის ნამბობი“ ვრ. ორბელიანის ლექსები, იმ დროის ქართულთ ქალებთან გამოცემული „თარგმანი“, სშირათ არჩევდა „მნათობის“ ნომრებს. ასევე არჩევდნენ სოლოძე „მნათობში“ ზოგი ერთს ქართულს წიგნებს და „კრებულ-დროების“ ნომრებს. იმ დროის სტატიებთა და წიგნებთა გარჩევის ღირსებათა შესახებ ჩვენ აჭბეკრს არას ვიტყვი. ვისაც უნდა რომ გაიცნას ის ხანა, ქართული მწერლები და მათი მოძრაობა, მაშინ მან იმ დროის გამოცემანი უნდა გაიცნას. გამოჩენილი ტკაჩავი ბრძანებს:— „თუ გინდათ რომელიმე მწერალი გაიცნათ თქვენა, მაშინ გაიცანით მისი ნაწერები და იმ პირს იქიდათ გაიცნათ, იგი ნაწერი სარკვე იქმნება ხსენებულის მწერლისა“. ამასვე ვიტყვით ჩვენს, ვისაც სურს ამ პირის გაცნობა, იმან უეჭველათ მთელი ნ. ნიკოლაძის გამოცემანი უნდა გაიცნას, ნამეტურ „ობზორი“ და იმ დროის უკულად გიგანობრივ გამოცემანი და აბ მხოლოდ მაშინ შეეძლება მას სრული შესუდულების შედგენა ამ უმაღლეს გონების მექონს მამულის შვილზე, რომელმაც მთელი თავისი საუკეთესო ძალა და მხნეობა ქართულებში მოქალაქური განვითარების აღორძინების საქმეს შეაღია.

ნ. ნიკოლაძეს და ან. თურცულაძეს მე ჯეროვან პატივს ვსცემ, მე რომ მკითხეთ, იგინი ერთი მიმართულების მწერლებათ მიმაჩნია, ორივე ერთის ლტოლვილების მექონი, მხოლოდთ ესენი ისე განიარჩევიან ერთმანერთისაგან როგორც პისარკვი დობროლიუბოვისაგან. ორივეს ერთნაირათ უტოლავთ გული, ორივეს ერთნაირათ შესტკივთ ჩვენის ქვეყნისა და ერისთვის გული, ორივე ერთს განძრახულებას და მიმართუ

ლებას ადგანან, ქართველ მწერლობაში მიმართულებით თუ
კინძენი ჰგვანან ერთიანერტს, მაშინ ეს ხსენებული პირნი
უნდა იყვნენ მიღებულნი, ამაზე მკითხველი მაშინ დარწმუნდება,
როცა ამ მწერლების ნაწერს საკმარისათ გაიცნავს. მხოლოდ
ამათი განსხვავება მცირეთ მასში სწარმოებდა, რომ ერთი იყო
უფრო ხელოვნურის მწერლობის პატივის მცემელი, ამას უკვლავ
საგანში და ნაწილში თხოულობდა. მეორეკი ამას სხვაფერ უმ-
ჯერდა და სხვა წარმოდგენაც ჰქონდა. ასეთმა მცირე გარჩე-
ვანსხვავებამ მათმა დაბადა რაღაც არა სწორე შეხედულებს
ერთმანეთზე და ამის მეოხებით დაიბადა მათი პოლემიკა. პო-
ლემიკაში სხვათა შორის ნ. ნიკოლაძე ან. ფურცელაძეს სწამებ-
და ძ კელი ჰპზრების მომხრეობას. ამის საფუძველათ ნ. ნი-
კოლაძე ასახელებდა ან. ფურცელაძის „ცისკარში“ შრომას
იმ დროს, როცა ილ. ჭავჭავაძემ „საქართველოს მოამბის“
გამოცემა დაიწყო. ან. ფურცელაძე რამ ძველი აზრების არ
ყოფილიყო, მაშინ იგი ძველ კაცებს არ მიემხრობოდაო. ან.
ფურცელაძეც თავს მართლულობდა და ძველი აზრების მომხ-
რეობას უფრო ილ. ჭავჭავაძეს, ნ. ნიკოლაძეს და სხვებს სწა-
მებდა. საქმე იქამდის მივიდა, რომ „დროება“ში სრულიად
უარი ჰყვეს ან. ფურცელაძის მწერლობა: დაიწუნეს „მაცი სვი-
ტია“ ხელოვნების მხრით, დაიწუნეს „დიდი მოურავი“ ხე-
ლოვნების და დრამატიული წესის მხრით, დაიწუნეს ყველა
ამის ძველი და ახალი წერილები და ლექსები. საზოგადოების
უმეტესი ნაწილი ამ ჰპზრის გახდა. ნ. ნიკოლაძის სიცოც-
ხლით საკსე კალამმა თავისი კაიტანა. მთელი განათლებული
საზოგადოება ამისმა კალამმა აიყოლია. პოლემიკა სასტიკათ
გამწვავდა. აქ ზოგი რამ შენიშვნა სიმართლეს მოკლებულია
და ამიტომ ამის შესახებ ჩვენ ვსაუბრობთ ანტონ ფურცე-
ლაძის მწერლობის მოქმედების აღწერაში, რომელიც დაწერი-
ლი გვაქვს ამიტომ აქ ამაზე ჩვენსას არას ვიტყვი.

ან. ფურცელადე ამხელდა ნ. ნიკოლაძის და მის მომხრე-
ების ბევრს ბოროტებას. სხვათა შორის სწამებდა, რომ თქვენ
„დროება“ში წერილებს მარტოთ იმათ უბეჭდავთო, ვინც მო-
გწონთო. ვისაც არ მოიწონებთ, იმას გინდ ღირსეული წე-
რილიც რომ ჰქონდეს, თქვენ მაინც არ დაუბეჭდავთო. ეს მან
მაგალითითაც დაამტკიცა. ნ. ნიკოლაძე სასტიკათ აუკადრინდა ან.
ფურცელადეს მწერლობაში უკანონობის და უწესობის ხმა-
რის გამო, მაგალითებრ: ანტ. ფურცელადემ დ. ბაქრაძე დრე-
პერზე და ბოკლზე ძალა დააყენა! ვინ დიმიტრი ბაქრაძე
და ვინ ბოკლი და დრეპერია. დ. ბაქრაძის სახელის და
შრომის ჩვენ დიდი პატივის მცემელნი ვართ და მას გაფასებთ
როგორც ღირსეულს ისტორიკოსს--არქეოლოგს, როგორც
პატიოსან მშრომელს, მაგრამ რაც შეეხება მის ასეთ ცაში
აუკანას და ქება დაღებას,—ჩვენ გერ ვაკებუდავთო, ესეთა ქება
დაღება მის წინაშე შეურაცყოფათ უნდა ჩაითვალოსო. ეს
საგანი შემკობილია შემდეგის საოხრეჯოს სტრუქტურებით.

„ისტორიკოსნი შემოკრბნენ ამაზედ ჰქონდათ მსჯელობა:
ხუთ ფარათ ბროსე დაფასდა ორ ფარად ბოკლის მწერლობა,
გიზო არაფრათ ჩააგდეს, დრეპერს დაარქვეს ყალბობა!
და ჩემი საქართველოსი იქ აღამაღლეს ხელობა“.

„და ჩემი საქართველოსი“ ნიშნავს დ. ბაქრაძის წიგნს, რომ
მელიც მასინ ცალკე წიგნათ დაიბეჭდა და რომელსაც ერთობ
დიდი ყურადღება მიიბჟერო ჩვენის საზოგადოებისაგან. პოლე-
მიზატორთ შორის საქმე გამწვავდა. აქ ძალე „მნათობს“ ბედ-
მა ლალატიც დაუწყო, დახურვის ნიშნები შეეძინა. ან. ფურ-
ცელადე დიდათ მაგრობდა, რომ ყურნალი არ დახურულაიყო,
მაგრამ ვერა გააწყო რა, 1872 წლის შემდეგ „მნათობი“ მო-
ისპო და დარჩა „კრებულა“. 1873 წლიდან „კრებულა“ თვი-
ურათ იწყო გამოსვლა, ძრავალნი ფიქრობდნენ დაიბეჭებით,

ზომ „მნათობი“ მოისპო და „კრებული“ მაინც იდღეგრძელებსო, ორ ყურნალს ჩვენ ვერ შევინახამთ და ერთსკიაო. მაგრამ არ უნდა დაივიწყოთ ისიც, რომ ამ დროს ჩვენ მესამე თვიური ყურნალიც გვქონდა. ეს იყო „ცისკარი“, რომელსაც რედაქტორის უღონოების მეორებით სული ამოერთვას. იგი არსებობდა, მაგრამ არსებობდა ისე, რომ მის არსებობას არ არსებობათ ითვლებოდა. თხელ თხელი ნომრები, უშინაარსო და ულახათო, ყოველ ნაირს სიცოცხლეს და სიცხოვლეს მოკლებული.

„კრებულის“ საქმეები, პირველის ნომრიდანვე ბრწყინვალეთ წავიდა, ნ. ნიკოლაძის კალამს ბრწყინვალეობით მორთო იგი, ქართველობას ამცნია და დაუმტკიცა, რომ ქართულს ენაზედაც შეიძლება ჩინებული წერილების წერა და მუშაობაო. ნ. „კრებულში“ და „დროება“ შიდა დიდი ხმა და გაკლენა ჰქონდა, თვით რედაქტორებს არ ეკითხებოდათ ამდენი, რამდენიც ამ მაღალ ნიჭიერ მამულის შვილს. ნ. ნიკოლაძემ, როგორც ჭკვიანმა და შორს მხედველმა პუბლიცისტმა ანტონ ფურცელაძის შესახებ გამოაცხადა შემდეგი: „მნათობი“ დაიხურა, ამით ჩვენს მოკამათეებს ღონისძიება მოესპოთ წერის და ბეჭდვის. ამიტომ ჩვენ ვაცხადებთ, რომ ან. ფურცელაძის ნებას ვაძლევთ, რომ ჩვენს წინააღმდეგ „კრებულ-დროებ“ ში სწეროს“ ამავ ხანს „დროება“ ში დაიბეჭდა ფელეტონი ნ. ნიკოლაძისა, „მნათობის“ დახურვის შესახებ. ფელეტონმა ბევრი ააღელვას, რადგანაც აქ იკიცხებოდნენ ზოგი ერთი ძველი მწერლები და სხვათა შორის უფროები ანტონ ფურცელაძე, რომელმაც ბოლო მოუღო „მნათობსა“! ფელეტონმა დიდი ამბოხება დაბადა, ამ ამბოხებას მოჰყვა ის შედეგი, რომ ნ. ნიკოლაძეს და ან. ფურცელაძეს მელიქიშვილის სტამბაში ჩხუბი მოუვიდათ და ან. ფურცელაძე ნ. ნიკოლაძეს დაეუქრა, დასწყენარდი, თორემ ცუდათ იქნება საქმეო. მაღე ჩხუბი მოუვიდათ, ჩხუბმა უკიდურ-

რეს წერტილამდის მიაღწია, და ესენა მარტოთ რომ ყოფი-
ლიყვნენ, მათი ჩხუბი ცუდს შედეგსაც გამოიწვევდა, მაგრამ
ზოგჯერ ერთ ჰიროების მეოხებით საქმე იმ წუთსავე დასწყენარდა,
ეს ის დრო იყო, როცა 1872 წლის „მნათობის“ დაკლე-
ბული საბი წიგნი ერთად იბეჭდებოდა და ამ უკანასკნელის
წიგნით უნდა შეესებულყო 1872 წლის „მნათობის“ ხელს
მომწერთ ნომრები.

მალე საბი წიგნი ერთათ გამოვიდა. მთელი წიგნი ან.
ფურცელადის კალამს ეკუთვნის თითქმის, აქ არის ერთი მისი
კრცელი წერილი დაბეჭდილი სახელდობრ: „საწყალი კულა-
ბზიკა“ რომელიც მის მოკამათებს შეესება და რომლითაც ან.
ფურცელადე დიდს წინაღმდეგობასაც აცხადებს ზემო ხსენე-
ბულ ჰიროების წინაღმდეგ. არღვევს მათს ყუელა მოსაზრებაებს
და უკანასკნელ ამბობს, რომ ჩვენ „მნათობის“ მომხრეები და-
ვეცით და თქვენ გარათ ვერ წაგვივიდა საქმე. ან. ფურცელ-
ადის ასეთი შენიშვნაც გახდა მის საბუთათ, რომ ნ. ნიკო-
ლასძემ ნება მისცა „კრებულში“ წერისა. ან. ფურცელადემ ნ.
ნიკოლასძის წინაღმდეგ დაწერა ერთი წერილი, რომელიც „კრე-
ბულის“ მესამე წიგნში დაიბეჭდა. ჩვენდა საუბედუროთ ამ
წიგნის გამოსვლით მოისპო უცხათ „კრებულში“. „კრებუ-
ლის“ დახურვის საქმე ქართველთათვის მოულოდნელი ამბავი
იყო და მასთან მეტათ საგულისხმოც. ამას ვერავინ წარმო-
დგენდა, რადგანაც ამ ყურნალის ნომრები მშვენიერათ გამო-
დიოდა. ყოველ წიგნს ამშვენებდა ნ. ნიკოლასძის წერილი. არა-
ვინ მოიფიქრებდა „კრებულის“ დახურვას! ამის შესახებ სხი-
ვიც არავის მოსულია თავში. როგორ, განა შეიწყენარებდა მას
ვინმე, რომ „მნათობი“ დაიხურა, ამის დახურვა ერთის მხრით
აინუშიც არ ჩავაგდეთ, რადგანაც „კრებულის“ თანამშრომლები
გვარწმუნებდნენ, რომ „კრებული“ თავ-თავის დროზე გამო-

კალ და ახლა „კრებულის“ დაიხურა და აღარც ერთი გამოცემა გვაქვს. აქ ამ საქმის ბრალის უმეტესობას ნ. ნიკოლაძეს სდებდნენ, მაგრამ საქმე ასე არ იყო. საჭიროთ ვრაცხთ, რომ ეს გარემოება გაუცნობლათ არ დაშთეს. საქმე აი როგორ იყო:

„კრებულის“ გამოცემა გ. წერეთელმა დაიწყო 1871 წ. შემდეგ ამ უურნალის რედაქტორობა კირილე ლორთქიფანიძეს გადასცა, ოფიციალურათ ეს იქმნა ცნობილი. 1873 წლიდან „კრებულმა“ თვიურათ იწყო გამოსვლა. ამ წიგნების გამოსვლასზე ჭკარგავდა ნ. ნიკოლაძე თავის საუკეთესო დროს, შრომას გარდა ფულითაც ეხმარებოდა, მე თვით ვარ ამის მნახველი, რომ მან 1000 მანათის ოქრო გარდასცა მესტამბეს „კრებულის“ ბეჭდვის ანგარიში. მაშინდელი „კრებულის“ ხელის მოძწერთა ფული მარტოთ რედაქტორს და ქალაქლის ფულს არ ჰყოფნიდა, ამას გარდა სხვა ხარჯიც მრავალი ჰქონდა რედაქციას. ამიტომ „კრებული“ სთვის საჭირო იყო კერძო დახმარებაც. კერძო დახმარების მიმცემიკი არავინ იყო, ერთ წელიწადს ნ. ნიკოლაძემ ზემო მოხსენებული ფული გადისადა და მით გათავდა საქმე, მას მეტის მიცემა ვერ შეეძლო. ნ. ნიკოლაძე ცხადათ დარწმუნდა გონი, რომ საქართველოში რიგიან უურნალის არსებობა დიდს დახმარებას და ხარჯს ითხოვდა, რადგანაც გამოცემის ნასეკარი ხალხში მუქთათ რიგდებოდა აქეთ იქით, რომ ქართველი შესხვეკიყო ქართულს ენაზე უურნალის კითხვას, მაინც „კრებულის“ დახურვას არ იყო უმნიშვნელო, ამან დაბადა „დროების“ კვირაში სამჯერ გამოცემა და ეს 1875 წ. შესრულდა კიდევაც.

„კრებულის“ დახურვის შემდეგ ნ. ნიკოლაძეს მაინც არ მოუსვენია ქართულს მწერლობაში. ს. შესხი სამსჯვარ გარეთ წავიდა. „დროების“ გამოცემა კირ. ლორთქიფანიძეს გარდასცა და ქატი უმთავკრესი ტვირთი „დროებისა“ ნ. ნიკოლაძეს

აკუთვნეს. ორი წლის განმავლობაში, კიდრე „დროება“ ძველს რედაქტორს გარდაეცემოდა, მინამ ნ. ნიკოლაძემ აქ დაუცხრომლათ და ბრწყინვალეთ იმუშავა. იმ დროის ნომრებს მან ჩაუდგა თავისებური ძლიერი სიტყვებით, თავისებური მიმართულება მისცა და „დროება“ დაამკვანა ევროპის რომელიმე რიგიანს გამოცემას. მას შემდეგ „დროებას“ თავის დახურვის დღემდის ისეთი ბედი აღარ გაღიმებია. ეს იცის ისეთი ცხელი მუცელი ზუბლიცისტის კალამმა, როგორც ნ. ნიკოლაძეს. უნდა ვსთქვათ, რომ არც „დროების“ შრომა ასცდა ნ. ნიკოლაძეს უფულოთ, აქაც დასჭირდა მას ნიკთიერთ დახმარება და ხარჯვა, მაგრამ რას იზამდა.

იგი არის მამულის შვილი, მეზობელი შავის ბედისა, გოლიათი ქართულის მწერლობისა, მქადაგებელი ქართულის ტომის წინ წასვლის, აღდგენის, მოქალაქობით განვითარების, მათში მალაღი სულთნების განცხორების და განსპეტაკების, და ბევრიც სხვანი, რომლებსაც ვაჭი აქვე მოსთვლის, რაღა ფიქრი და ეჭვი უნდა, რომ ესეთ მამულის შვილს თავის შრომას გარეშე სხვა რამ დახმარებაც მოუნდებოდა, თუნდ პირდაპირ ფული ვახსენოთ. ხომ მოგესხენებათ ასეთი კაცების გულის ძველს, სამშობლოს აღი და ტრფიალება, იგი მაშინ უფრო იტანჯება, როცა მას გული უსამზღვროთ ეძვრეკა სამშობლო ერის და ქვეყნის შესახებ.

„ესრედ იღუმალ, მაგრამ ძლიერად დაიტანჯების მარად მიჯნური, თუ მას ნამდვილად ეგზნების გულსა, ტრფიალებისა ცეცხლი ციური“.

იგი შრომის გარდა არც ფულით ხარჯავს ერიდებოდა, არ ერიდებოდა, რადგანაც ამას სწამდა თავის ქვეყნის და ერის ჭეშმარიტი საყვარული და მამულის შვილობა. ამას სწამდა მალაღი იმედები, მომავალი, პროგრესი და მიტომაც ეს პირი ქართულთ სასარგებლოთ არამც თუ მარტოთ „დროება“ში

სწერდა და თულებს არ იშურებდა. არამედ ამავე დროს
ბრწყინვალეთ მუშაობდა იმ დროის რუსულს გაზეთ „თფი-
ლისის მოამბეში“ რომელ გაზეთის რედაქტორათ ნათიფრ-
ლი კ. ბებუთოვი ითვლებოდა და რომელ პირიც სწერს ნ.
ნიკოლაძის ხელმძღვანელობით მოქმედებდა, თორემ რა მისი
საქმე იყო გაზეთის გამოცემა. მაგრამ რაც იყო და კინც აწარ-
მოებდა გაზეთს, იგი იყო ნ. ნიკოლაძე. აქ მცირეთ უნდა შე-
ვეხთ და ვსთქვათ რამე ამ გაზეთის შესახებ, მის თანა-
მშრომლების, გაზეთის მიმართულების და იმ დამოკიდებუ-
ლების, თუ ყველა ზემოთ მოთვლილს საქმეებთან როგორი
კავშირი და დამოკიდებულება ჰქონდა ნ. ნიკოლაძეს. ეს ხანა
და საქმეებიც ნიკ. ნიკოლაძის ცხოვრებაში დიდათ ღირს შესა-
ნიშნავს მხარეს შეადგენს, შრომას მეტათ ამაგდაცს, და წარ-
მოუდგენს. მაგრამ აქაც ნახათ ბოლოს, თუ გარემოება რო-
გორ უმტყუნებს ამ მხნეს და ჩვენი ტომისთვის თავ გამო-
დებულს ძველად მოღვაწეს.

„თფილისის მოამბის“ რედაქტორს წერა არ შეეძლო.
გაზეთს ნ. ნიკოლაძე აწარმოებდა, ამ გაზეთის საშუალებით
ბევრი რამ კითხვები აღიძრა ჩვენში, ნამეტურ მთავრობის სა-
გულისხმოდ, მაგალითებრ: აქ დაბეჭდილი წერილები კავკასიის
ტომთა ენების შესახებ. ამ გაზეთმა დიდი სამსახურა გაუწია
ჩვენს ტომს, დიდი ამაგი მიუძღვის. აქ არ შეიძლება რომ დი-
დათ ამაგდაცს ნ. ნიკოლაძის გვერდით იაკ. გოგებაშვილიც არ
მოვიხსენიოთ, რომელსაც ერთობ დიდი ამაგი და ღვაწლი მი-
უძღვის ამ გაზეთის საშუალებით ჩვენის ტომის წინაშე. რე-
დაქტორი და მის თანამშრომლები ჟეროვან პატრის სტეპდენენ
ნ. ნიკოლაძეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ თფილისში „თფილი-
სის მოამბის“ გამოცემა დღიუხართ დაიწყო, ამ დროს 1877
წ. ომიც მოხდა, ნ. ნიკოლაძე ბრძოლის ველზე წავიდა, ხსე-
ნებულა გაზეთის კორესპონდენტათ, ბრძოლის ველზე ეს და-

იხლავა იმ დროის ჯარის მთავარ სარდალმა და როგორც რიგანს განათლებულს კაცს ბეკრს ნაირს რჩევას ჭკითხავდა ხლამე. ნ. ნიკოლაძეც ყოველთვის ჭკვიანათ მოსაზრებულს ჰლანებს აძლევდა. ეს მთელმა იმ დროის საზოგადოებამ კარგათ შეიტყო, მაგრამ ბეკრსკი შურდათ ნ. ნიკოლაძის ასეთი საქმეები, რმის ამბებით ნ. ნიკოლაძემ გაზეთი მეტათ გააცრცხლა, ყველა სულგანახული ელრდა მის ნაწერებს.

ამ დროს გაზეთის რედაქტორსა და ნ. ნიკოლაძის შუათანხმობა ჩამოვარდა. შუათანხმობის მეორებით შფოთი დაიბადა. ნ. ნიკოლაძე გაზეთს მოშორდა. ამან ძალე მთავრობას თხოვნა მისცა დღიურ გაზეთის გამოსაცემად. ძალე მიიღო ნება რთვა და 1878 წ. თფილისში იწყო გამოსვლა დღიურ რუსულ გაზეთ „ობზორმა“. კავკასიაში ამ ზომის და პრეკრამით გაზეთის გამოსცემა პირველი მაგალითი იყო. გაზეთი მეტათ ფართოს ზომის და მასთანვე შესანიშნავის მიმართულების. ბეკრმა სთქვეს, რამ ესეთი კრცელი და რიგანი გაზეთი დღეს რუსეთის სატახტო ქალაქებსაც ენატრებაო. ამასვე ბეკრმა რუსის მწერლებმაც წარმოსთქვეს თავიანთი შეხედულება, კავკასიის „ტაიში“ უწოდეს არა მარტო ზომის მხრივ, არამედ სხვა ფრივაც. ნ. ნიკოლაძემ მთელი თავის საუკეთესო ძალა და ნიჭი და შემძლებლობა ამ გაზეთის არსებობის საქმეს მოანდომა, ამის წერილები აქ ნათელის ჭაზრებით და სიმკაცრე სიცრცხლით ცხადლივ ბრწინავდნენ, მკითხველზე დიდს ზე გაკლენას ახდენდენ. რუსეთში სლავიანოფილების ზოგიერთ გოლიათებმა კამათი მომართეს ასე: განა შესაძლებლია, პრეკინციებში ისეთი კითხვების აღძვრა გაბედონ რასაც „ობზორმა“ ბედავს! ან რათ აძლევს ამას ნებას მთავრობა და ცენზორის კომიტეტიო! ეს ჭაზრები გაზეთებშიაცვი იყო გამოთქმული. რასაკვირველია ყველა მათ ნ. ნიკოლაძე ჰასუხს აძლევდა. ამ გაზეთმა კავკასიის გარდა რუსეთშიაც დი-

დი მკითხველთ რიცხვი მოიზარა. აქ ბევრი რამ შესანიშნავი წერილები, მოწინავე წერილები და ფელეტონები სწერა ნ. ნიკოლაძემ, ბევრს მის წერილებს არა დროს არ დაეკარგებათ მნიშვნელობა. ნამეტურ სსსუღიერო სსსწაკლებლებში ქართული ენის შესახებ აღძრულს კითხვებს და წერილებს, ეგზარხოსების შესახებ და სხვანი. მაგრამ რომელ ერთს მოვსთვლით ამის წერილებიდან, რომელთაც ჩვენი ტომის საქმეებს დიდი სამსახური და დაკლება დასდეს, საუბედუროთა ამ კეთილ სამსახურის დროსაც ნ. ნიკოლაძეს და ქართველს საზოგადოებაში მოხდა მცირე უთანხმოება. ეს უთანხმოება დაბადა განსვენებულის სერგეი მესხის მოუთხიქრებელმა მოქმედებამ, ეს განხეთქილება ისე გამწვავდა, ჩვენის მწერლობის მეოხებით ნ. ნიკოლაძეს ისეთ ნაირათ დაუწყეს მზერა და კიცხვა, რომ მასზე უგანსკნელი აღარა შეიძლება რა. ჩვენ ვიტყვი რამეს, განსჯა საქმის და კითხვების მიგვიჩვენია მკითხველისთვის. მან ახსნას თუ ვინ არის აქ მტყუან მართალი.

იმ დროის სომხურ გაზეთ „მშაკი“ დღიურათ გამოდიოდა. ერთს ნომერში ვრ. არტრუნმა დაბეჭდა მოწინავე წერილი და სთქვა: რომ მე სომხებმა მომატყუილესო, დღიური გაზეთი გამოკეტა და ხელის მომწერლებივი არ აღემატნენო. ასე რომ თუ საქმე ასე წავიდა ე. ი. ხელის მომწერთა რიცხვით, მაშინ მე გაზეთს დაკხურავ და ისევე ძველებურათ გამოვსტემო. ამაზე ნ. ნიკოლაძემ ასე მისცა პასუხი: თქვენ როდო უნდა დაპირაკობდეთ მაგრეო, რიგი არ არისო, თქვენს გაზეთს მიტომ არ ჰყავს დიდი რიცხვი მკითხველისა, რადგან ნაც გაზეთი ვერ აკმაყოფილებს უკელა საზოგადოებათა წევრთა მოთხოვნილებასაო. ადგილობრივ გაზეთებსკი დღეს მარტოთ ის ნაწილი თხოვლობს, რომელმაც რუსული ენა არ იცისო, თორემ განათლებულს კაცს თქვენი გაზეთები ვერას შემატებენო, მან ისევე და ისევე რუსულს გაზეთებსაც უნდა მიმართ

თოსო. ნ. ნიკოლაძისაგან ასეთი ჭაზრის გამოთქმა ზოგი
ერთებს ეწინათ და სსკათა შორის ამ კითხვას ს. მესხიც შე-
ესო „დროებას“ში. ცოტა არ იყოს ნ. ნიკოლაძეს ჭეკედრს
ასეთი ჭაზრის გამოთქმა. აქ მცირე ყვედრებამ ფრთები შეისსა.
ძალე „დროებას“ გაზეთ „იკურიაც“ აჭყვა, ამათ შეერთებუ-
ლის თანხმობით ნ. ნიკოლაძეს პირი აარიდეს, იწყეს მისი
ჭაზრების გმობა, ადგილობრივ გაზეთების გამოცემის შესახებ
სომხური გაზეთებიც ლაშარაკობდნენ ამასე, მაგრამ ვისაც და
სადაც შეეხებოდა ნ. ნიკოლაძის წერილები, იქ იმდენი ბჭობა
და განსუთქილება არ ატყდა, რამდენიც ქართულს მწერლობაში!
ნეტა რა სჯიდა გაზეთ „დროებას“ ნ. ნიკოლაძის წინააღმდეგ! არ
კიცი და არ მესმის, შექმლოთ ეთქვას რამე, მაგრამ ისე და
იმ სახითი არა, როგორც აქ ასტყეს ნ. ნიკოლაძის წინა-
აღმდეგ ბჭობა და ბასი.

ნ. ნიკოლაძის შესახებ „დროებას“ დაივიწყა ძველი ამავი,
დაივიწყა მის შრომა, ის იუული და ძალა, რაც ნ. ნიკოლაძე
ხარჯავდა მასზე და მის გაზეთზე, დაივიწყა ყველასიერი და
ნ. ნიკოლაძეს დაუწყო კიცხვა, გმობა ისეთის კილოთი, რაც
„დროებას“ არ შეეუერებოდა. ამ კიცხვა გმობამ აიყოლია ქარ-
თველების უმეტესი ნაწილი და ყველამ, ვისაც კი კალამის აღება
შეეძლო და წერა რამის, ყველა იგინი ჭკიცხავდნენ ნ. ნიკოლა-
ძეს, ჭკმობდნენ მის ჭაზრებს, სწამებდნენ ლალატს, ქვეყნის
გაცემასაც და ვინ იცის რაებს არა! ნ. ნიკოლაძეც რასაკვირ-
ველია ასეთ ცილის მწამებლებს „ობზორში“ რუსულათ ვა-
სუხებს აძლევდა და ეს უფრო ამწავებდა ქართველთა, რომ
რუსულათ რათ გაძლევს ვასუხსო, ჩვენი ვასუხები ქართულათ
უნდა იბეჭდებოდეს! საქმე იქმდის მივიდა, არამე მელექსებმაც
ვი ძორთეს ნ. ნიკოლაძის საწინააღმდეგოთ ლექსები. ვატარ
ვატარა სამსხარო ამბებს და ცნობებს ხომ რიცხვი არ ჭქონდა.
მაგალითებრ ერთხელ „დროებას“ში იყო დაბეჭდილი შემდეგი

შენიშვნა:— „ჩვენ შევიტყუეთ, რომ ბ. ნ. (ნიკოლაძეს) სკანდელს ქართულს ენაზე გაზეთის გამოცემა განუძრახავს რომელსაც სახელათ „კანდელი“ ერქმევა, რედაქტორია სკანდელი იქმნება და შიგ კიდევ სკანდლები დაიბეჭდება“

რას მივაწერათ „დროების“ მხრით ასეთი შენიშვნა, მართლ მსაჯულებითის კანონით უნდა განვიკითხოთ ასეთი მსახრობის დაბეჭდა ისეთ პირზე, როგორც ნ. ნიკოლაძეს. განა ესეთი მსახრობა შესაძლებელია ვბეჭდოთ ჩვენ იმ დროს როცა მართლაცა და აღნიშნულს პირს გაზეთ „კანდელის“ გამოცემათ თხოვნა ჰქონდა მთავრობასთან შეტანილი. ნუ თვანონიერი საქციელი იყო ასეთი გმობა ჯერ არ დაარსებულ გამოცემის შესახებ. ჭეშმარიტათ რომ საწყენიც არის და საგმობიც ასეთი საქციელი მაშინდელის ქართველებისა, მაგრამ რაში არა ვართ საგმობნი და საძრახნი, აღონთვი ნ. ნიკოლაძის წინაღმდეგ ვისმეს რამე დაეწერა თორემ მის დაბეჭდვით უკვლას ფურცლები მზათ იყო, მაშინათვე დაბეჭდავდნენ. მე მაგონდება მაშინდელი ამბები და ვერ წარმომიდგენია ის, თუ ზოგი ერთ პირები რას არ ჩადიოდნენ ნ. ნიკოლაძის წინაღმდეგ! კაცი, რომელიც თავით ფეხმდის თავის სამშობლო ქვეყნისთვის იყო შეწირული და გარდაცემული, მას ქვეყნის თვალში მოღალატეთ ხატავდნენ და მთელს ხალხს ამას უბრძვიცებდნენ. მაგრამ საზოგადოებაც არ დაუარდა სრულიად, შიგა და შიგ იყვნენ ისეთი პირებიც, რომლებსაც ჩვენი გოლიათების ასეთი ვიცხვა ცილის წამებანი ნ. ნიკოლაძის საწინაღმდეგოთ უმნიშვნელოთ მიაჩნდათ და აი ერთი მერ მათგანი გახლავარ.

საქმე ასე მოეწყო, რომ ნ. ნიკოლაძეს და ილ. ჭავჭავაძეს შუაგ ატყდა მკაცრი ბასი და პოლემიკა, ამ პოლემიკის მიზეზათ ერთის მხრით ბანკის კითხვებიც იყო და ბეს. ლადაბერიძეს შესახებ ატეხილი ბჭობა, და მეორეს მხრით ზე-

მთ სსენებულა წერილის საგანიც ადგილობრივ უურნალ გა-
ზეტები გამომცემის მნიშვნელობაზე. მე მასსოკს ამ რჩი ზი-
რის კამათი და დიდათ კვკირდები!

ნახეთ რა არის ეს სოფელი, თვით განათლებულ კაცებინც,
თვით ჩვენგან ქებულნი მამულისშვილნიცკი ჰკარგაკენ თავიანთ
მოკალეობას და ღირსებას იმ დროს, თუკი მათს საქმეს ვი-
ნმე არ მოსაწონის თვალთ შიქსა. მაგრამ რას ვიზავთ, ასე
ყოფილა კაცის თვისება და ვიდრე ეს თვისება მოიხილავა ჩვენ-
ში, მინამდის კაი დიდი დრო გავა ამისთვის. მე არ ვიცი და-
წვრილებით, მაგრამ საქმის ახლო მცნობი პირები მარწმუნებ-
დნენ, რომ ნ. ნიკოლაძემ და ილ. ჭავჭავაძემ ერთმანეთი ჩხუ-
ბშიაც გამოიწვიარა. მე არ უწყვი ამის მიზეზი, თუ ნ. ნიკო-
ლაძეში რას უნდა გამოეწვია ასეთი მღელვარება და უკიდუ-
რესობა, რომ მან ილ. ჭავჭავაძეს ცხარეთ მიმართა, იმ პირს,
რომელსაც წინეთ ქართულს მწერლობაში ცაღს კერ უძებნიდა,
რომელიც ქართულს მწერლობაში აწონილა რქროთ მიანხნდა,
ჭკუის საღაროთ, რომლის ნიჭიც დიდის დიდებით მოართო
თავის ერთს მშვენიერს წერილში, „ასალი ახალგაზდობა“ში,
რომელ პირის გამო ნ. ნიკოლაძემ ანტ. ფურცელაძეს ასე შენიშნა:
— შენ, ჩემო ანტონ, ილ. ჭავჭავაძის წინაღმდეგ ხმის ამო-
ღების მეოხებით ისეთი ცოდვა გაწეეს, რომ ის ცოდვა სი-
კვდილის შემდეგ საფლავშიცკი შუბლს გაგისკრეტავს.

ამ საქმეებთა ისტორიის აღწერას რომ გავეგე, ეს ერ-
თობ შორს წავა. კაი თუ ამან შფოთიცი დაბადოს.

ნ. ნიკოლაძე არის დიდი შორს მხედველობის კაცი,
თუ ილ. ჭავჭავაძეს უყვარს თავისი კრი და აკაკს, კატეკით
ნ. ნიკოლაძის შრომის და მწერლობის მეოხებით, რომ მათ-
ზე მეტათ ამ პირსაც უყვარს თავის ქვეყანა და კრი. ასეთმა
პირმა რომ ილ. ჭავჭავაძე ჩხუბში გაითხოვოს, ეს მეტის
მეტე უნდა იყოს, არავის ეპატიება და მით უფრო ასეთ პი-

რებს, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ვატი, ეს ცოცხალი არსება მონა არის სულიერის გარემოების და ბუნების ზე გავლენის. ნ. ნიკოლაძეს ჩვენში ისე აუტყდნენ მრავალნი, ამას ისეთ ბრალდებას და ცილის წამებას სდებდნენ და ამ საქმეებს ისეთ პირებიც უწყობდნენ ხელს, რომელთაც იგი სულ არ შეეფერებოდათ. ამ დროის ხსენებულს შემთხვევებს კერძო აიტანდა, კერძო მოითქმენდა, ის გინდ ცილად მოკლენილი ყოფილიყოს, ნ. ნიკოლაძეს სხვა ცუდი რამეც შეეძლო ჩაედინა, რადგანაც ამისთვის ჩვენი მწერლები ამზადებდნენ მას. ჩვენი გაზეთის მწერლები და მოამბეები. მაგრამ ნ. ნიკოლაძის ძალაღმა ნიჭმა ეს არ იკადრა. მან სხვათაგან მოახერხა საქმე და ეს მოხერხება მეტათ კარგი და ჭკვიანიც იყო. იგი გაშორდა ქართველ საზოგადოებას, ქართველს მწერლებს და წავიდა თავის ცხოვრების გზაზედ, საქმეს დაადგა, მისგან უამისობა არ შეიძლებოდა, მაგრამ ჩვენმა მწერლობამ და ნამეტურ „დროებაში“ მაინც არ მოისვენა, ნ. ნიკოლაძის შესახებ, ახლაც სხვა კილოთი დაიწყო კიცხვა, გმობა, დაცინება და ჭორების კრცელება. მთელი ქართველობა მობეზრდა ნ. ნიკოლაძის შესახების კიცხვა გმობის კითხვით. ამ გმობის დროს მგმობელნი და მუკედრებელნი თავიანთ თავებს ნამდვილს ქართველ პატრიოტებათ აღიარებდნენ. ამბობდნენ, რომ ჩვენ გვესმის ჩვენი საჭირო მხარეების ვითარება, ჩვენ ვადგევართ კარგ გზას და ვარკვევულს პრინციპს. ნ. ნიკოლაძე ვინ არის, რა შეილია და რა მწერალია, იგი მაგნებელი პირია ჩვენთვის, მას ჩვენი მიზანი არ სწამს, ჩვენს ნიდაგს ეწინააღმდეგება, ეგ ქართველი ვატი არ არისო.

სწორეთ ასეთმა აფორიზმებულმა გარემოებამ გამოიწვია ნ. ნიკოლაძე, რომ ამან დაწერა რამდენიმე ჩინებული წერილები და იგინი ერთ წიგნათ გამოიცა, სახელწოდებით „სახალწლო“ ამ კრებულში სხვათა შორის დაბეჭდილია ერთი წერილი: „მამულის სიუკარულა და მისი მსახურება“ რომელ

წერილიც ნ. ნიკოლაძემ თითქმის ბევრად მიცხა იმ დროის ქართველ თავობას. ამ წერილით ნ. ნიკოლაძემ კვალად დაამტკიცა თავის მაღალი ნიჭი, საქმის უღრმესად განსჯერება, პოლიტიკურის ვითარების კარგათ ცოდნა, აწონვა მის და დასკვნის შედეგს. მე ურჩევ ჩვენს ახალგაზდობას რომ ქართულს მწერლობაში ამ წერილს ჯეროვანი ყურადღება მივაუბრუნო, ამის ვითხვას გაჭყენენ, კარწმუნებთ ყველას, რომ ესეთი წერილები ჩვენში ბევრი არ ჩამოითვლება.

უკიდურესად აღორძინებულს პატრიოტობას აუცილებლათ ჭკვიანური პროგრამა უნდა ჰქონდეს შედეგნილი. აკუთათ აღორძინებულს მისწრაფებას, უმიზნოთ შედეგნილს ლტოლვილებს, უაღაგოთ და უდროგოთ რამე სპოლიტიკო და სოციალტომო საქმეებთა ოცნების ატეხას, ხშირათ არაფერი სასიკეთო მხარეები მოჭყვება და ისიც ისეთი ერში და ძხარეში, როგორც ჩვენ ქართველები ვართ, რომელთაც ბევრ რამ საიმედო და წინ წამყვანი პირობები არ გვაქვს, ხელში არაფერი გვიკავია, უდროგოთ ბრძოლას ჩვენ ვერ შევსძლებთ, ჩვენ უნდა ვისარგებლოთ მშვიდობიანის დროით, განვიტარებთ მივიღოთ, მოქალაქობით დავიარაზმოთ, დიდ სულოვნება მოვიპოვოთ, ვეძიოთ ის რაც ჩვენთვის საჭიროა და გამოსადგეი, ხელი მოვკიდოთ ესეთ საქმეებს რაც ჩვენ ეკონომიურათ და მოქალაქობით გავკავშირებთ, აღვადგინოთ სწავლა, განათლება, ქართველთა უმრავლესობა გამოვიდეს ბნელის მდგომარეობიდან, მან განიბერტუოს უმეტრება, აღსდგეს ქართველთა ახალი ახალგაზდობა, დაემსოს ძველი რწმუნებანი და ოცნებანი, მოისპოს ჩვენ შორის უსაგნო და უმიზნო შური, ცილი და ბჭობა, ვისწავლოთ ის, რომ ჯერეთ ჩვენ უნდა მოვრიგდეთ ერთმანერთში, ჯერეთ ჩვენ უნდა ვისწავლოთ ერთობის მნიშვნელობა და მერე დავიწყოთ დავა მასზე, რაც ჩვენთვის საჭიროა და გამოსადგეია, თუ არა და ორთ ვაწი ერთათ ვერ მოვთავსე-

ბულვარტ, ერთს მეორისთვის კერაფერი მიგვიწვდია, ერთი მეორეს არაფერში დაკეხმარებით, რიგინათ შედგენილი წესდება ჩვენ არ გვაქვს, ის არ ვიცით თუ ჩვენი მოქმედება საით წაგვიყვანს, საით რა კლდესა და მთაბარს წაგვაწვევს, მომავალში რას მივიღებთ, რა დაგვსვდება წინ, გავიმარჯვებთ თუ დაკამარცხდებით, რა არის ჩვენის ტომის საბედნიეროთ საჭირო, რა გვარი მიმართულება, ლტოლვილება და სხვანი, რომელთა მოთვლაც აქ საჭირო არ არის, რადგანაც შეგნებულს ქართველს ყველა ესენი კარგათ უნდა ჰქონდეს წარმოდგენილი.

მარტოთ მის ყვირილი არ კმარა, რომ „გაუმარჯოს საქართველოს ვიყვიროთ“ მამულის მოყვარეობის ჭაზროვნებით აღსავსე ლექსები გწეროთ, მოთხრობები და ისტორიული წერილები, ყველა ამებედად არაფერი გამოვა სახეირო ჩვენის ტომისთვის, თუ მას თან არ ეუფლება ეკრძიულის მაღლის ოსტატურის სწავლა განათლებით აღჭურვილი ქართველ „ახანაღაზდობა“ და თუ ამ ახალ ახალგაზდობას არ ექმნება რიგინათ შედგენილი წესდება და არ ეცოდინება მიზანი და დანიშნულება თავის აწინდელის მოქმედებისა.

ნ. ნიკოლაძემ ჩინებული გეგმა გვიძღვნა, ჩინებული სწავლა და დარბევა, მაგრამ უბირმა ქართველობამ აქაც ისე და ისე თავისი უხეირობა გამოიჩინა, თავისი შური, მტრობა და გაუტანლობა მხოლოდ მიტომ რომ „სახალწლო“ წიგნი ნ. ნიკოლაძის იყო და არა სხვისა. ამის შესახებ „დროება“ში ძალე ფელეტონები მოიწერა და ნ. ნიკოლაძის ჭაზრები უარ იყვა, მაგრამ ამათ. აი თვით ერთი მე, თქვენ უმოწილესი მონა, „სოკრემენიკის“ „რუსკი სლოკოს“ და „ოტეჩესტკენი ზაპისკის“ კითხვის მეოხებით გაწურთნული, დღესაც გაკვირვებული ვიგონებ ზემოთ ხსენებულს ნ. ნიკოლაძის წერილს თავის შეუმცდარის მაღალ ღირსებით. დღეს მე თითქმის იმ წერილის გზა და კვალზე ვსდგევარ, მაგრამ ეს

დღეს ჩვენში ბევრმა არ იცის. ამ არ ცოდნის წინ წასაწევ
იარაღათ გახდა ის უადგილო მტრობა, რაც 1880 წლებში
ქართულმა მწერლობამ ნ. ნიკოლაძის წინააღმდეგ წარმოადგინა,
როცა ქართველთ უმეტესობის დროშა ნ. ნიკოლაძის წინააღმდეგ
აღიმართა. ვიტყვი აქ თამამათ, რომ რამდენიც ხანი გადის და
ჩვენი მისწრაფება და ლტოლვა წინ მიდის, იმდენი ნ. ნიკო-
ლაძის „მამულის სიუკარული და მისი მსახურება“ უფრო
საჭირო გამოსაცნობ კითხვათ შთება ჩვეთვის, რამდენიც ხანი
გავა, იმდენი მას უფრო მიენიჭება ძალადი მნიშვნელობა, რა-
დგანაც იგი თავის წერილებრივ მიმართვას დიდხანს არ და-
ჭკარავს. იგი წერილი თავის ჭკვიანურის წესდებით და მარ-
თალის ღალატებით დაფასდება მასშინ, როცა ნ. ნიკოლაძის
„ახალი ქართველი ახალგაზდობა“ დაიბადება და აღორძინდება,
მინამდისკი მრავალ ასეთ მის შესანიშნავ წერილები ასე
იქმნება ჩვენში მივიწეებულნი. ნ. ნიკოლაძის ნაწერებში, მე
არა მგონია მოიძებნოს ისეთი რამე წერილი, რომ იმას თავის
შესაფერათ ღირსეული მნიშვნელობა არ ჰქონდეს. მის
ღირსებას ის პირი დაათვას, ვინც ახლად კითხვადება
უსკოლოთ და თან მათ კითხულაბს. ნ. ნიკოლაძის რამდენიმე
წერილი ნათლათ ბრწყინვენ არა მარტო „კრებულში“
არამედ მთელს ჩვენს მწერლობაში: მაგალითებრ მისი წერილები:
„გლახის ნაამბობის“ გარჩევა, გრიგოლ ორბელიანის ლექსების,
როშფორის მწერლობა, ნამეტურ ახალი ახალგა-
ზდობა, ნაპოლონ მესამის ცხოვრება და რუსეთის ცხოვრება,
რომლის ნახეკარი იმ დროს კერ დაიბეჭდა, დღესაც ჩვენში
არა მგონია რომ მათ შესადარი დაიბეჭდოს რამე. უკვლამის
წერილები ახალგაზდა მკითხველს უნერგავს მხნეობას, გამბე-
დაობას, ცოდნის მისწრაფებას და ნიჭს, მამულის სიუკარულს,
მოქალაქობის სხივოსნობას, მოსაზრებას, საქმის კითხვების
შეტყობას, სხვა და სხვა პირობებთა დარღვევას და დანაწილე-

ბას, უსამართლობის უარყოფას, უმეცრების დამხობას, ჭეშმარიტების ღალატებს, თანასწორობის აღდგენას, კაცის გონების გათავისუფლებას, განკაცებას, სიწმინდეს და ყველაფერს მას, რაც კაცობრიობისათვის და კერძოთ ჩვენთვისაც საჭიროა.

ამ ძვირფას მწერლის იდეალები არის მეტათ სპეციალი, ანკარა, სიფაქიზით მორთული, მისი იდეალები არის მკაცრათ მორჩილი რიალიზმის, ყველაფერში უცდომელი, ყოველი სტრიქონი, ყოველი სიტყვა, ყოველი ჭარბი ცხადლიე აჩენს მაღალს ენერჯიის მექონს პატრონს. არაფერში ამის მოძღვრება არავის უდიდეს პირების და მოძღვრების წინაღობები არ არის, ყოველი მისი განსჯერება პროგრესის თანხმობა არის, ყოველი მისი ნატურა გამსჭვალულია იმ ღალატებით, რაც მან „ლუი ბლანსა და გამბეტაში“ წარმოსთქვა, რა სამშაბათიც ამ ძვირფასმა შვილმა იმ მოძღვრებას აღმოუჩინა, რომელ მოძღვრების წარმომადგენელ მოღვაწენიც საფრანგეთის მშრომელ ერს დიდს იმედებს ჭვირდებოდნენ.

ქართულმა მწერლობამ და მწერლებმა ძალე იგრძნეს ნ. ნიკოლაძის დაკარგვის მნიშვნელობა, ძალე იგრძნეს, რომ ასეთი პირის წინაღობე ჩვენგან ჩადენილი საქმეები არ იყო კარგიო. მე ამის შესახებ სასტიკათ მეძღვრეოდა გული, მაშინ ჩვენში ბევრნაირი წიკები იყო, მე „ტეტიათ“ დას ვეკუთნოდი. ნ. ნიკოლაძის მეურაცხეოფა უკანონოთ მიძინდა. მე მაშინ განვიძრახე ნ. ნიკოლაძის ერთი წერილის დაბეჭდა, სადაც იგი ქართულ მწერლებს ესება და ნამეტურ ილია ჭავჭავაძეს, მე ამისთვის ნ. ნიკოლაძეს მივსწერე წერილი პეტერბურგში და ნებართვა ვსთხოვე. ნება რთვის სრული იმედი მექონდა, რომ მივიღებდი. მაგრამ საქმე ასე არ აღმოჩინდა. მაღალმა ნიჭის და განათლების მექონმა შვილმა წერილი მომწერა და თან რჩევა, რომ მაგ წერილსკი ნუ დაბეჭდავ და ესა და ეს წერილი დაბეჭდეო. ეს რჩევა მე მეტათ სდილობიანათ მივი-

დუ, რადგანაც იმ წერილის დაბეჭდით ხელახლა ატყუებოდა ერთი დაკვი დაწახა, რადგანაც წერილში ბევრი რამ არის გამოხილი. ეს წერილი ნ. ნიკოლაძემ ისეთ დროს დაბეჭდა „დროებაში“ როცა ს. მესხს და მას შუა მტკიცე კავშირი იყო და ესენი ბანკის გათხვევის მეორებით ილ. ჭავჭავაძის და ბ. ლომბერაძის წინაშე მკაცრის მოწინააღმდეგობით დაირაზმნენ, ნ. ნიკოლაძის ძაგირ რომ სხვა ვინმე მწერალი ყოფილიყო, ის ჩემის თხოვნით ისამოკნებდა და მალე ნებასაც მომცემდა დაბეჭდვის, მაგრამ მან არ იხება ეს და ძალაჯანაც კარგი ქმნა. ეს არის ღირსება მაღალი გონების მექონე მწერლისა.

როგორც ვსთქვით: ქართულმა მწერლობამ დიდი ძალა მოიგერჯ თავიდან, ამ მოგერების მაზეზა პირდაპირ ს. მესხს ედება, მის მიმდევართ და ილ. ჭავჭავაძეს. სანამ ეს მოეწყო, რომ მრავალთ ქართულთ გოდებით იწყეს შეუჩაყურეთ მოგონება, რაც ნ. ნიკოლაძეს მაყენეს ქართულელებმა თუ მწერლობით და თუ სიტყვით. ერთი ამათაგანი მეც ვიყავ, სამშობლოსაგან მოშორებულმა და უფსოობაშია მეოფთა ყრბაშია მოღვაწე ნ. ნიკოლაძემ დაწყო შრომა „ოტეჩესტენი ზაპისკებში“ მან დასწერა შესანიძხავას მწერლას გარშანას მოთხრობების გარჩევა, რომელ გარჩევაც მოელმა რუსეთას საზოგადოებაში აღტაცებით წაიკითხა, ამანვე გააჩნია ვალუყის რამინი და ამ რამინსაც ჩინებულა სწყეულა მაწყა. ეს გარჩევაც მშკენიერობა რამ არის და იკითხება დიდას სამოკნებათ. წერალი, ლუი ბლანდი და გამბეტაც“ რომ ცხადათ მოწმობს დამწერას მაღალს კეთილშობილურს იდეებს და გონებით უმაღლესობას. ნ. ნიკოლაძეს ასლას მას შესახებ უწყეს კიცხვა, რომ რუსულათ სწერსო. არ იქმნა, არ დასწყნა რდნენ, კიდრე აქ იყო და შრომობდა მინამდის ქვეყნის დალატს სწამებდნენ, როცა ქართულეებს მოშორდა და თავის სანამ გზასა და კვალს დაადგა, მაშინ რუსულ ენაზე მწერლობას გამო უწყეს კმობა.

დმერთო, გვიხსენით ასეთის მდგომარეობისაგან. სხვათა მრავალთა შორის ნ. ნიკოლაძეს აკაკიც ჰკიცხავდა, ეძღურებოდა, რომ ქართულს შეძოსწერათ. ერთხელ ნ. ნიკოლაძისთვის წერილი მიუწერა პეტერბურგში და ესაუკუდურებინა, რომ შენ ქართულს მწერლობას რათ დაანებე თავიო? დაგვიანლავდიო, ქართულათ დაიწყო შრომაო. ამის შესახებ ნ. ნიკოლაძემ პასუხი მისცა აკაკს და ეს პასუხი მეც წავიკითხე. აი რას სწერს ნ. ნიკოლაძე:

„აკაკი! მწერ, რომ მოდი და ერთათ ვიშრომითო, ერთათ ვიქმნეთო, ეს ძალიან კარგი და პატიოსანი, მაგრამ გეტყვი, განა ჩვენ ერთათ არ ვიშრომობდით. მაგრამ მოხდა შემთხვევები, ჩვენ ერთმანეთში ვერ მოვთავსდით. თქვენ მრავალი, მე ერთი, ერთი აბა თქვენთან რას გავსწურობდი, ზღვაში წვეთი რას გახდება, ამიტომ ისეკ მე ვარჩიე თქვენგან განსკლავ, ისეკ ერთი კანცის დაკარგვა და მოცილება სჯობია, ვინემც უძრავლესობის. თქვენ თქვენთვის დაშთით, მე ჩემთვის წამოკულაქნება დღევანდელი ჩემი თანამდებობა თქვენს შრომას არ შეუდარარს და სახსენებელიც არ იყო, მაგრამ რა ვუყოთ. ეს შრომა მე ძალაყვს, მე ვიკლავ ამით ჩემს უინს და თქვენ თუ არა, იქმნება მე ამით ჩემს ღჯახობას ძინიც გამოკვადგე.

თუ განდათ რამის გაკეთება, ვინ ვიშლით, ეკ ბურთი და მოედანი, იშრომეთ და იღვაწეთ, ვინ ოხერი გეჩხირობათ თვალწინ. თუ არა და მწერ, რომ მოდიო და კვალინდებურათ ჩვენს უღელში შემოებო და ერთათ ვისაქმითო, ამაზე გეტყვი აკაკი, რომ ან თქვენ რას შერებით, რას აკეთებთ და რას ელტვით, რომ მეც მოვიდე და დაგემატოთ ზედა, შემოკება თქვენს უღელში და ვსწერო ის, რაც ათასჯერ მიწერია და მიღეჭავს. ამიტომ ჩემო აკაკი თქვენ თქვენთვის ბრძინებოდეთ და მე ჩემთვის ვიქნები.“

დაახლოებით აღარ მახსოვს ამ წერილის სტრიქონები,

იქნება აქა იქ თითო ორჯო სიტყვა მეტნაკლებია, მაგრამ
ჭირი სწორია. ამასე ახლა ჩვენ ვიტყვი რამეს და გამა-
რთლება გულწრფელის. მკითხველისთვის მიგინდვია მან გა-
აჩიროს ნ. ნიკოლაძის წერილი და მან დასდოს განჩინება, თუ
ნ. ნიკოლაძეს რა უნდა მოეწერა აკაკისათვის.

გუშინ წინ, ქართულმა მწერლობამ უბათ აიღო ისეთი პი-
რი, როგორც ნ. ნიკოლაძეს. ამის წინააღმდეგ ავრცელებდნენ
ყოველ ხაზს ჭოჩს, ცილის წამებას, მტრობას და თვით ქვე-
უნის დალატსაც, საჭმე და უსდელი უზნეობა იქამდის მი-
ვიდა, რომ ამ პირს ჯაშუშობაც დასწამეს, ამას გარდა რა-
მდენი კიდევ სხვა რამეები, უმრავლესობა ამ კაცს შეებრძოლა,
უმრავლესობამ ამის მოქმედება დაინახა მტრათ, სახნოთ ქარ-
თველთა, სახნოთ ქართველთა გვარის, ცხოვრების პირობების,
ქვეუნის მდგომარეობის და ვინ იცის რამდენ სხვა რამეებს
არ სწამებდნენ კიდევ. მრავალნი მეშფოთარნი და მტერნი
იტყოდნენ: ნ. ნიკოლაძე მოგვმოხდა, გაგვეცალა, ძაღლობა
ღმერთს, ახლაკი მოისვენებს ჩვენი მწერლობა, ახლაკი და-
სწინარდება ყველაფერი, ყველა შფოთების ძირი ეგ არის, ყვე-
ლა ამბოხების თავი ეგ არის, ეგ რეკს ჩვენს მწერლობას, მი-
მართულებას, საზოგადო საჭმეების დაწყობილებას, ერთობას,
სიყვარულს და სხვანი. ამიტომ შორს ნ. ნიკოლაძე ქართვე-
ლებისაგან! იქით წადი, გაგვმოხდი, ჩამოგვეცალე, რადგანაც
შენ მტერი ხარ ქართველების, მოქიშვე და მოუსვენარი! მე
არ შემიძლიან ყველა ამბები მოვიგონო. ამას მოწმობს მაშინ-
დელი ჩვენი გამოცემანი. მე ამის გამო ვუდი ნაღვლით მე-
ვსებოდა და დიდათ ვდარდობდი, ვდარდობდი არა ნ. ნი-
კოლაძეს, არამედ ჩვენს თავს და ჩვენს მწერლობას. ვკითხუ-
ბოდი გარემოებას და ჩემს სამშობლო ქვეუნის ბედს: თუ რათ
კვრებით ამას, რას ჩავდივართ, ვის ვებრძვით უკანონოს ჭო-
რვიანობით, რისთვის, რის სამაგეროთ, რათა, რა დაგვიშავა,

ვის რა წაართო, ვის რა წაუხდინა, ვინ ჰკიცხა უკანონო, ვინ ჰტემა უჯუროთ და სხვანი. იმას რასაც ჩვენ უნდა ვეტრფოდეთ და გარს ვეხეოდეთ, ჩვენ ჩვენის უყოფლობით თავიდან ვიშორებთ, ვგმობთ და ვსდევნით. ეს ამბები ტყუილი არავის ეგონოს. მე აქ ამას დაწვრილებით არ აღვწერ, რადგანაც ამის მოხსენებაც კმარა, ესეც საკმარისის ნაღვლით ავსებს ჩემს გულს და სულს, ესეც მწარეს თეატრებით ამღვჯვარებს ჩემს არსებას, ესეც კმარა, ესეც კმარა ქართველთა ზოგთა შესარცხვენათ და საგმობლათ.

ვამბობთ საგმობლათ მით უფრო, რადგანაც სდევნის და ჰტემა ისეთ მამულისშვილს მოღვაწე მწერლებს, როგორც ნ. ნიკოლაძეს, მის მაგიერ ვის იხვევს გარს, ვის იახლოვებს და ვის ულოცავს თავის მწერლობის ასპარეზის უფლებას? მაგრამ გავიხსენებ დიდებული ვიქტორ ჰუგოს სიტყვებს:

გალილეიმ სთქვა: მიწა ბრუნავსო, —
ბოროტათ ჰკიცხეს, სტანჯეს ამისთვის...
სჩანს რომ ბუნების კანონი არის,
რომ ჩვენ კაცების წარმატებისთვის
უკეთესები ჯვარს უნდა ეცვან,
შეგვწირონ იმათ თავისუფლება,
მოაკლდნენ ჩვენთვის თვალის სინათლეს,
გვიმსხვერპლონ სული, გული, გონება,
მარად იშრომონ მოყვასთათვისა,
მათ ოფლი ღვარონ და სისხლი სთხიონ,
და ჩვენგანკია ამ ღვაწლისათვის,
ცუდი სახელი ჯილდოთ მიიღონ.

ჩვენ მაინცა და მაინც არ ვკვირობთ ქართველთაგან ასეთს საქციელს და გაჩემობას უნდა შევნიშნოთ პრუდონის სიტყვით, რომ ასეთი სკედრი და წამბა ბევრს შესანიშნავ კაცებს მოსკლიათ, თუნდ ვიქტორ ჰუგოს, ლუი ბლანს, პრუ-

დონს და ბეკრს სსკებს. თუმც ნ. ნიკოლაძე დეკნილ იქმნა თავის მოძმეთაგან უკანონოთ და უჯეროთ, მაგრამ იგი როგორც მოყვარე ქართველის ერისა დაჩხა მანც იმ მაღალის ღვთაებრივის მადლით, ბუნებისაგან მინიჭებულ იმ მამულის სიყვარულით, რომლითაც იგი ახალგაზდობიდაძვე აღფრთოვანდა, რომლითაც აღინთო მისი გულის ლამძხარი, რომლითაც აყვავალდა მისი ლტოლვილებანი და გულის ძეგრანი, ის კიდევ ისევე დაშთა, იმავე მამულისშვილათ. თუმც შორს იყო მაგრამ ჩვენს მდგომარეობას მანც ჯეროვანს უურადლებას აქტედა. მთელს ქართულს მწერლობას იბარებდა და ქართველთა შესახებ სხვა და სხვა ენებზე წერილებს სწერდა. იგი ამ ხანებში ირიცხებოდა კავკასიის რკინის გზის მართველობის წარმომადგენლთა. ამ თანამდებობით მან დიდი დაკალება დასდო ქართველთ, მან ძრიელ ბეკრს მოხელე და ახალგაზდა ხალხი დააყენა აქა იქ, ბეკრი გაჭირებული ყმაწვილი კაცი დაიხსნა ამან განწირულებიდამა, ბეკრს მისცა დახმარება, ბეკრს მისცა შემწეობა. ბეკრნი დააყენა კარგს თანამდებობაზე, ამისთანა საჭმეებში მას ჩვენში ცალი არავინ ჰყავს. მისი მხნეობა, გამბედაობა და რიხიანი შესედულება ყოველთვის ამტკიებენ ამ საჭმეთა ჰატივის ცემის ნიშნებს. მან იცის, რომ სიტყვა საჭმეთუნდა იქცეს და არა სიტყვა ცარიელ სიტყვათ დაშთეს, ამიტომაც იყო, რომ ეს მხნე მამულის შვილი თავის ქვეყნისა დიდის გამბედაობით მეცადინეობდა ხოლმე მრავალთ ქართველთ დასახმარათ, ამის მეოხებით დღესაც ძრიელ ბეკრნი, ძრიელ ბეკრნი სცხოვრებენ ნამუსიანათ და სჭამენ ლუგმა ჰურს.

ჩვენ რომ დაწვრილებით აღვწეროთ ყველა ის საჭმეები რაც ნ. ნიკოლაძეს ამის მხრივ მიუძღვის, ეს მაშინ ერთობ შორს წავა, ამას ჩვენი გამოცემის გარემოებაც ვერ აიტანს. თუმცავი ნ. ნიკოლაძის ყოველი ამ გვარი საჭმე უნდა აღიწეროს, რომ იგი სამახსოვროთ და მისაბაძვათ განდეს სხვე

ბისტვის. განუღეს ნ. ნიკოლაძის სამსახურის დღეებმაც და იგი საქართველოში გადმოიყვანეს, აქ გაათავა სამსახურის საუქმე, თფილისში გადმოსახლდა. თფილისში ეს კვალათ შეება ადგილობრივ რუსულს გაზეთ „ნოვი აბოზრენის“ და შრომა დაიწყო. შრომა რასაკვირველია ისევე და ისევე თავისებურათ წინანდებურათ, ხოლო სასარგებლოთ ჩვენის ტომის და ჩვენის მოძრაობის. ქართველთა უკანასკნელ კი გამოიფშენიტეს თვალეზ, იგრძნეს თავიანთი შეცდომები, თავიანთი ჭორები. მამ დავიწყეთ ჩვენ იმ დროთა და ხანათა ნ. ნიკოლაძის შრომის და მოქმედების აღწერა, როცა მან ზემოხსენებულს გაზეთში მუდმისად დაიწყო მოქმედება. შედეგი გამოაჩენს მას, თუ ჩვენგან ზემოთ აღწერილ დროთა მკამბოხენი და ნ. ნიკოლაძის მკამბოხენი უნდა. ყოფილიყვნენ მართალნი, რომ ამ შორს მსჭკრეტულ მამულისშვილს ლალატს სწამებდნენ, თუ თვითონ ნ. ნიკოლაძე, რომელსაც ქართველი ერის საბედნიეროთ ვინ იცის რაები არ ჩაუდენია, ვინ იცის რამდენ ნაირი შრომა არ მიუძღვის, მხელთა ყველას აღწერვა. მე მოგიყვან აქ ერთს მის სიტყვას, რომელიც მე გაგიგონე სიტყვა პეტრე უმიკაშვილს უთხრა ერთს სამკითხველოში.

პეტრე! იცი რას გეტყვი, ილა. ჭკუჭკვამემ და ბ. ლოლობერიძემ თუ ისე დააწყეს საქმე, როგორც მათ სურთ, მამინ ქართველთ მემამულეთა საქმე ერთობ ცუდათ წავა. რაც პრიკაზის გაყიდვას გადაჩნა, ის დღეის შემდეგ ამ ბანკის საშუალებით დაიყიდება და მის აყიდვა თუ აქამდის ერთის უცხოს ტომის მოსულ ხალხისაგან ხდებოდა, დღეის შემდეგ იგი მოხდება სხვა და სხვა მოსულ ტომთაგანაც. ამიტომ საჭიროა ბანკთან კამისიის შედგენა, დაარსება და ამ კამიტეტის წევრთა დახმარებით შეცადინებოდა რომ ვინიცობა არის და თავადს, ახნაურებს ან სხვა მემამულეს მამულები გაყიდოს სოფელში, ის მამულები უმიწა წყლო გლეხებმა შეიძინონ, მათ

მისცენ პირიანათ და დავარწმუნებთ, რომ იგინი ბანკის კაღს
ყოველთვის თავისუფლათ გადინდინ. დაუმატოთ აქ. რომ ნ.
ნიკოლაძე საყოველთაოთ ამ ჭაზრის იყო ბანკის არსებობის
შესახებ და ყოველთვის ამას ითხოვდა, ერთის მხრით ესეც
გახდა ილ. ჭავჭავაძესთან მკაცრათ გაბასება და კამათის მი-
ზეზი. ამან ერთს წერილში გაატარა ესეთი ჭაზრი: ჩემო ილია!
თუკი ამას არ მოახერხებ, რასაც მე მოგასსენებო, მაშ რაღა-
ზე სწერ, რომ საქართველო, მამული და გლეხკაცობაო, გლეხ-
კაცობას სჭმით უნდა შეკლა და არა ცარიელის სიტყვებით
და დაპირებით.

ამაზე სჯა ჩვენთვის სახელმძღვანელოთ უნდა და-
შთეს, რომელ ქართველსაც გული გამთბარი აქვს თავის ქვე-
ყნის სიუკარულოთ და ის იმაკ ღრღს ნ. ნიკოლაძეობასაც
სჩემობს, იმას ურჩევთ, რომ თვისებურს გზასა და კაღს
მოეგლიჯოს და წმინდათ ნ. ნიკოლაძისებურს გამბედავს მო-
ღვაწეობას დაადგეს: ჩვენმა მამულით შეიღმა ქართველთ ტო-
მის ცხოვრებაში ბევრი არა სასიამოვნო მხარეები ნახა და ამ
მხარეებს მან ნათლათ შეამჩნია ის, რომ ეს არსებულა მხა-
რეები თუ არ მოისპო, ან თუ არ შეინჯღრა მანც მცირეთ,
უაძისოდ ქართველ ტომს მომაკალში განსაცდელი დახვდება
გარსაო. განსაცდელი რასაკვირველია პირველათ ქართულ ენას
მოადგება, ამ განსაცდელის წინ წამოწევას ერთის მხრით
აწინდელი წეს წყობილებაც უწყობს ხელსა, მეორეს მხრით
თვით ერის უძღური მხატუ მდგომარეობაც. პრუდონისა არ
იყო და ამას უნდა ეცადნა ის, რასაც სხვები შეუძლებლათ
სთვლიდნენ.

კაცთ მოყვარება და ქრისტიანულის მოძღვრების დედა
ჭაზრები მტკიცეთ თხოულობს ერთმანერთის სიუკარულს და
ჭეშმარიტს ძმობას. ამასვე ითხოვს მეცნიერება, ფილოსოფიისა
და სასულიერო წოდება. დაცულ იქმნეს ყოველი ერთი, ყოველი

ერის ენა და სხვანი. რადგანაც ყოველი ერი თავის წესს ჩვეულებით, ზნე ხასიათებით და ენით მუცნიერებისთვის სალარო მასალას წარმოადგენენ. გარდა ამისა ეს სანატრის მით უფრო, რადგანაც ხალხი, რომელიც თავის ენით ვითარდება და წინ მიდის, ის უფრო ძალზე იწვევს გონებით, ზნეობით მსახურებით და განათლებით, ეს უსწრობს ბევრს ისეთ ხალხებს, რომლებიც მოკლებულნი არიან ამ ბედნიერებას.

კაცთმოყვარის მოქალაქის ნ. ნიკოლაძის ჭაზრები წმინდა წყაროსაკებ კამკამებენ, ამ საკამათო წერილებში მოყვანილი და გატარებულ კითხვებთა სხივები ყველა ქართველს სადიდებლათ და საჩუკათ უნდა მიაჩნდეს, ყველა ქართველი უნდა შედიდურობდეს ამ ჰოლმიკის ისტორიით, დრო იყო და არის კიდევაც, რომ ვიძიოთ იგი, რაც უნდა გვქონდეს და ვპოვოთ, დროც ვიძიოთ იგი, რომ ძალი შევიკრიბოთ გავს, ეს ძალი გავხდეს ჩვენის ცხოვრების იარაღად, ჩვენ ვიქმნეთ სასარგებლო წევრნი ქართველობისა, სასარგებლო შვილნი, ყოველი წესი და რიგი ზღვასრულად გარემოების გვარად ჩვენზედ ნაბძანებ-მოწერილი და თანვე დიდის პატივისცემით შევინახოთ ის წესი ზნე ჩვეულება და ენა. რაც ჩვენს ძველებს ჩვენს სამკვიდროთ გარდმოუციათ, რაც მათ თავიანთ თანამორწმუნე ძლიერს სახელმწიფოს ჩააბარეს დიდის სინარულით და ნეტარებით. ჩვენ ზოგი ერთს ხალხივით არ ვართ სრულიად საიმიდრო ჰბრობებით დაკარგულნი და წყალ წაღებულნი, ჩვენ გვაქვს თითოეული რაღაცა ჟღერებითი მუხლები, ეს ხომ საწყალობა მ. ხელთუფლის-შვილმაც დაამტკიცა. ამიტომ და მასთანვე როგორც ერთგულნი ვითხოვთ ის, რაც ჩვენივეს საჭიროა, სასარგებლო, რითაც ჩვენ უფრო წაგაღთ წინა და ეს არც სხვებისთვის იქმნება საზარლო. მაგრამ კეთილ ჭაზრებს არ მიუცა განხორციელება, კეთილი ჭაზრები მხოლოდ ქაღალდზედ დარჩა კეთილ ჭაზრებათ და ამის ნაცვლათ გაშლილ გაფართოებულ იქმნა ზოგი ერთ ხალხს

ხთა ულახიან პირების ჭაზრები, რასაც ცხადი საქმეა, მოძაქალში გობის მეტი არა მიეწევეს რა, რადგანაც ასეთი ჭაზრები სავსებია დღეს და მოძაქალში უფრო მკაცრათ იქმნება გობილ თვით იმ პირთა ტომთა რიგთან შეილებაგან, ვისაც ეს ულახიან პირები ეკუთვნიან დღეს.

ნ. ნიკოლაძის მხალ ნიჭის შესახებ პოლეშიკაში და კრიტიკაში ჩვენ შემოთავაზებულ და აქაც ვიტყვით, რომ მას ჩვენში ცალი არ ვინ ჭყავს. ამისი წერილები „ვეფხვის ტყაოსნის“ შესახებ ნ. ჭაბადრის წინააღმდეგ მიმართული იყო უკვლასფრით. სხამ მოგვხსენებათ ნ. ჭაბადრის წერილებმა რა ალიაქოთი ასტუხა ქართულს მწერლობაში. ილ. ჭავჭავაძემ მთელი რიგი წერილები ბეჭდა ხსენებულ პირის წერილების წინააღმდეგ. ნ. ნიკოლაძემაც არ დასტოვა ეს კითხვა უუურადღესათ. ამან სთქვა: ჩვენ ზოგი ერთის ჩვენის კაცების მოსკლით დიდი იმედები გვექონდა, გვეგონა მოგვენ ჩვენს სამშობლოში და ათას რამე კითხვებს აღძრავდნენ, მოვიდნენ, მაგრამ კრიჭან! ჩვენი ჭაზრები და ნატურა არ გამართლდა. მათ დაიწიეს არქელოგიისაკენ ხეტიალი და წერა მასზე თუ „ვეფხვის ტყაოსანი“ ვისი დაწერილია, როდის, ვისგან, რა ენიდამ წრის ნათარგმნი და სხვანი, ამის გამო სტუდება შეფოთი, უნაყოფო პოლეშიკა, კამათი და ნეტა მაცოდინა, თუ უკვლასამაბით რა სურთ ზოგი ერთ პირებს, რა განძრავს ადგანან იგინი, რა მიზანს ეკუთვნიან და ან რა უნდათ თუ ხსენებულ პირმა ვისი დაწერილია, როდის და ვისგან. იგი კარგი რამ არის, ღირს შესანიშნავი და სხვათერ რა გნებავსთ თქვენათ.

ამ კითხვებმა საკმარისად ააღიქვა შემოსსენებულ წერილის დამწერი, მან კითხვის უმთავრესი მუხლები შესცავლა და ნ. ნიკოლაძეს ჭკითხა: მას ჩვენ რაზე ვისაუბროთ, თუ არ არქელოგიაზე, გვიბმანეთ ერთი, ნაკთბე, ნაკთის ჭურჭელზე

რკინის გზების და ქვანახშირების კამპანიებზე? და ასე ამ გკარები. ეს ზასუხი მისცა მას 'ისეთმა პირმა, რომელმაც 15 წელიწადი ვინ იცის სად გაატარა დრო და რომელიც ერთს უკიდურეს დასის მოძღვრების მიმდევრათ ითვლებოდა. ამასზე ნ. ნიკოლაძემ ზასუხი აგო ასე: თქვენ, როგორც სჩანს, ძალიან მწერალი ბრძანებულხართ ზოგი ერთს კითხვებთანა. ნათეს, ჭუჭყს, რკინის გზას, შავქვას და ნახშირს დღეს ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, ჩვენი ერის წინ წასაყვანი ძალი და ეკონომიური მხნეობა ამებზეა დამოკიდებული, აბა მიბძნდით ბათუმში, ბაქოში და სხვაგან და ნახეთ თუ ამ საქმეებზე რამოდენა მუშა ხელი მუშაობს, რამოდენი ხალხი სჭამს ლუკმა პურს, რა საქმეები არ კეთდება და ერი როგორ არ იწეოს ძალა. ვინც ამ საქმეებს ზურგს აუქცევს და ამასზე ძალა არქელოგიას დააყენებს და ისიც უბრალო საქმეების გამოკვლევის უკან დევნას, ანუ ისეთ კითხვებს, რაც გარკვეულიც არის და დამტკიცებული, ის მე უბრალო შრომით მიძახნია.

ამ ჩინებულს მოსაზრებას განმარტება და ახსნა აღარ სჭირია, მგონი ყველასთვის ცხადი უნდა იყოს თუ დღეს ჩვენში ზემო ხსენებულს სამრეწველო, სავაჭრო და სამუშაო საქმეებს რა მნიშვნელობა აქვს. ამ საქმეების მეხსებით ჩვენში დიდი ძალი მუშა ხელი გამოვიდა ცხოვრების ასპარეზე, შეერთებით ყოფნამ და მუშაობამ ზოგის გონებაზე თუ ცუდი შედეგი იქონია, ზოგისაზეკი მეტათ კარგი, უმრავლესობა მუშა გლეხებისა გამოვიდა ძველის ბნელის ოცნებიდან. მათ შეისწავლეს უსკოლოთ და უმასწავლებლოთ ქართული წერა კითხვა, იწეეს წიგნების კითხვა და ვანკაცება, სამოქალაქო თავისებების მიღება, ეს განუთარება საქართველოში წავიდა და მოიფინა როგორც ადგილ-ადგილ, ისევე რიცხვითაც. დღეს ქართველებში ამ მოლოცებისაგან დაზადებული ძრეული

მუშათ დასები არსებობენ და ამ დასებში უზოგრესმა ისე აღი-
წია ძალა, საკეთილთა ლტოლვილება ისე აღფრთოვანდა, რომ
ბევრნი მუშები სხვა და სხვა საზოგადოებრივ, ეკონომიურს და
სამეცნიერო საგნებზედაც სჯიან, გამათობენ და ოცნებობენ.
ეკვლა ეს ჩვენში ნათლათ, თვალ ხილულათ სჩანს. ყოველს
საზოგადო საჭმეებში ეს მუშები იღებენ მონაწილეობას, სადმე
გაზეთებში ხელის მოწერა არის გამართული უმეტეს ნაწილს
ამათ რიცხვთა გვარებს ხელავს კაცი სიაში მოწერილს, სადმე
რამე საქვეყნო საჭმე კეთდება, აქაც იღებენ მონაწილეობას,
აფუძნებენ სხვა და სხვა საზოგადო ამხანაგობებს, თულებს
აგროკვებენ ერთმანერთში და მომგებიან ბალოებს უდიდობენ,
საერთო ჭარხებს ხსნიან, ამისთვის წესდებებსაც ადგენენ,
არაკვებენ და მთავრობას ამტკიცებენ, ბევრნი ამთავანი მწე-
რობასაც მისდევენ, ბევრნი სწერენ მშენიერს ლექსებს,
ისტორიულს წერილებს, ადგენენ კრებებს, გროვდებიან აქა იქ და
საუკეთესო მწერალთ ნაწერებს არაკვებენ და კითხულობენ, მე-
ცადინეობენ, რომ თვის მოზარდ თავობაში შეიტანონ რამე
სხივოსანი ჭარხები და მის მეოხებით დასცენ ბევრი რამ ძვე-
ლი რწმუნებანი და ოცნებანი, ესენი რადიკალურათ იღვწიან
სიმკვლეათ წინაღობა, ამათში სჩანს ძალადი სული, ახალი
ძალა, გამბედაობა და ხალასი სუფთა ნიჭი, ამთავან გამოდიან
სრულიად ახალი ტენის, ცოცხალი გრძობის და სუფთა სი-
ცოცხლის მექანი სახალხო მოღვაწე გმარები, — ნაროდნიკები.
ესენი მკაცრათ ეწინაღობებიან ეკვლა უსწორ მასწორო წე-
სებს, უთანასწორობას, უმეცრებას, უსამართლობას და ეკვლა
იმ რამებს, რაცა უემოხსენებულს უხეირო წესებს მშვიდო-
ბის მეოფელის ძალით ინახავს, რაც მათს დასათარავათ უკა-
ნონო კანონმდებლობაც დაუარსებია, ეკვლა ეს ახალი სულისა
და ხორცის მექანი შრომის, მეცადინეობის და მხნეობის შვი-
ლები სრული რადიკალისტები არიან. მათი ცხოვრებაც გამცნებული

რიალიზმის თანხმობა არის. უნაყოფო იდილიზტობა მათში
ტუხს ვერ იდგას. რიალიზმი იქმნება თვით ამ მუშებმა არცთუ
იციან რა არის, მაგრამ მათი ცხოვრება, მათი ცხოველად მუ-
ყოველის გრძნობებით აღსაკვეთი მისწრაფება და ლტოლვა არის
წმინდა რიალიზმი, მათი ჭაზრი კერაფერს უსამართლობას კერ-
აიტანს, მათი ნაზი გრძნობა და გული კერაფერს სულის
მდაბლობას კერ მოუხრის თავს. მათი ცხოვრება გამუდმებულს
ბრძოლას წარმოადგენს, მათ „მრწამსათ“ გამსდარა შემდეგი:

„განსცხრი სიკვდილო, მწუხარე მხარეს,
რაც იქ მიხრწნილა შთანთქე, განთანტე,
და ხრწნილებისა ახალ სამარეს,
ახალ ცხოვრების დროშა აღმართე.

უკვლავ ასეთ პირობებში და აღორძინებულ ძალოვნებას უმთა-
ჯრეს სახსრათ ის დაწესებულებანი ჩაითვლებიან, რომლებსაც
ბატ. ჯაბადარი უარს ჭყოფს და რომელ დაწესებულებათა სა-
ქმეების სასარგებლოთ ჩვენმა მხნე და ახლანამა მამულის შვი-
ლმა დიდთაიქ იდგაწა, აქ ამასე უნდა ვსთქვათ, რომ ნ. ნიკო-
ლაძეს არა მცირედი შრომა მიუძღვის ხსენებულ საქმეებთან
აღორძინებულს ისტორიაში. ამის მხრით ნ. ნიკოლაძის შრო-
მას კრცული ისტორია აქვს, თუ ერთის დაწესებულების და
თუ მეორის, ამ პირმა ძრეულ ბეკრი სწერა, ბეკრი იბრძოლა,
ადგილობრივ გაზეთები ყოველთვის ამის შესახებ წერილე-
ბით ივსებოდა. დიდი შრომა დასდო მასზე, მთავრობას მა-
რადის ხმით და ჭკუით ამცნეკდა ნაკთის ჭუჭყის ეკროზაში
არ გატანას, ამის ქარხნების აქვე დახსნას და აქ დაწმენდას.
რას მეოხებითაც ადგილობრივ მცხოვრებთ დიდი ძალა და
შეღვათი მიეცემოდათ საქმეებში და ამის საშუალებით ცხო-
ვრებასაც გაიმადრებდნენ. კეთილმა რჩევათ თავისი გაიტანა და სა-
ქმეებო ისე მოხერხდა, რომ ნაკთის დასაწმენდი ქარხნები აქ

დაიძრთა, ნაკთის წასადებ ჭურჭელსაც აქ დაუწყეს კეთება, ამაზე დაბანდდა დიდი ძალი მუშა ხელი, უძეტეს ქართულ ტომის და ნამეტურ მეგრულ გურულების. ამ მუშაობის მეორებით მრავალთა ქართველთ მუშებმა მოიპოვეს ფულები და მერე ამით დაიწყეს აქა იქ პატარ პატარა დუქნების დასსნა და ვაჭრობა, მრავალთა ვაჭრობის საქმე კარგათ წაუვიდათ და დღეს იგინი ჩინებულათ აწარმოებენ თავიანთ სავაჭრო და სამრეწველო საქმეებს. დაძინებულს ერს მიეტა გამსხეების ძალა, ვაჭრობის შეთვისების საფუძველი და დასმარება. იგი გამოვიდა ახალს სავაჭრო ასპარეზე, ახალი აღებმიცემა არის სახსარი განჯთარებისა.

ამ საქმეების მოსდენის გარდა ნ. ნიკოლაძეს დიდი შრომა მიუძღვის შავი ჭვის და მადნების გამოძებნის და ეკრომაში გატანის წარმატებაზედაც, რაც ამან ამ საქმეებისთვის ეწვალა, რაც ამან იშრომა, იღვაწა ამას კაცი ვერ აღწერავს, მაგრამ ასეთს შრომის ისტორიისაშიც გაჩნდნენ მის მოცილენი, ესენი ამტკიცებდნენ, რომ ვითომც ნ. ნიკოლაძეს არათყერი შრომა მიუძღვის სსენებულ მადნების განკითარების და თეხზე წამოწევის საქმეში, ვითომც მასზე მეტი შრომა სსკებს მიუძღვისთ, მაგრამ ამას ნ. ნიკოლაძე ივიწყებს და უკუაფერს მოგონებას, შრომას და ამ საქმეების თეხზე წამოყენებას თავის გამჭრინახობას და შემძლებლობას აწერს. ამ საწინაღმდეგო ჭარბებმა გაიტაცეს თვით ჩვენი საყვარელი აკაკი წერეთელიც, რომელმაც ნ. ნიკოლაძეს დიდათ ჭყუედნა და მის შრომა ცრუ შრომით აღიარა, ვითომც ნ. ნიკოლაძემ იმდენი არათყერი გააკეთა საქმეებო. საქმეების სასარგებლოთ, რამდენიც თვით ისარგებლა, მაგრამ ეს არ არის მართალი, ნ. ნიკოლაძეს რომ სულ თავის სარგებლობის უკან ეარა, როგორც ზოგი ერთები ბძანებენ, მაშინ ნ. ნიკოლაძის სიმდიდრის ზომა ასე არ იქმნებოდა, რაც ამას დღეს აქვს, იგი იქმნებოდა დღეს შემძლებუ-

ლი მდიდარი, მაგრამ ამას ასეთ შებოჭვის გზაზე არ უკლია, ნაცვლად ამის ამან დაკარგა მთელი თავის შეძლება, რაც მამამ დაუტოვა. ნ. ნიკოლაძე არის მამულისშვილი თავის ქვეყნისა და ამიტომ მას თავის სამშობლო ქვეყნის წინაშე სამსახური იმის იარაღათვი არ მიაჩნდა, რომ ფული შეეპოჭა და გადმოდრეხულიყო, არამედ თავისი შრომა მას მიაჩნდა სამშობლოს საჭირო მსხვერპლათ, მაღამით და რომ საქმე ყოფილიყო, მაშინ იგი ამისთვის თავსაც დასდებდა.

დღეს შავი ქვის და ნახშირის წარმოებით მთელი კუთხეები დღესასწაულობენ და სოფლის ხალხი იძენს ლუკმა ჰურს, მრავალნი მათგანი დახდნენ ფულის პატრონები, გაიმაგრეს ზურგი, გამოვიდნენ ძველის მდგომარეობიდან, იწეეს კაცურათ ცხოვრება, დაიკეთეს სახლები, შვილების სწავლას მიაპყრეს ჯეროვანი ყურადღება. სრულს ადამიანებათ გარდიქცნენ. ამ წარმატებას შრომისთვის ნ. ნიკოლაძის შრომა უნდა შეიმკოს შემდეგით:

ვინ შეედრება ბედნიერებით,
მას, ვინც ძმისათვის დღე და ღამ შრომობს,
ვინცა სულ მთელათ სრულის არსებით
მხოლოდ მისია და მისთვის სცხოვროს!
ვისაც ვალად აქვს ძმის სამსახური,
მისი სიკეთე უღელვებს გულსა,
ვალად აქვს შრომა პატიოსნური,
რომ მით შესძინოს რამე მამულსა.

ჩვენის ტომის წინაშე დიდი დაკავება მიუძღვის ნ. ნიკოლაძეს და ნამეტურ გლეხკაცობის წინაშე, ამისი ნაწერები იმაკ თავიდგანვე გამსჭვალული იყო ხსენებულ წოდების პირად უფლებათა მხარეების მოპოვებისთვის. მათი პატივისცემა, თანაგრძნობა და სიუკარული ყოველს მის სტრიქონში გამო-

იჭკრიტება, ცხადათ ჰყოლობენ მის ნატურას და ჰჭარბები, რომ ეს წოდება გაყოვიდეს თავის ძველის გზიდან, მათგან აღსდგეს „ახალგაზდობა“ ამ ახალგაზდობამ ჩაიდგას განვითარების სული და მერე სამშობლო ქვეყნის საღვწო ასპარეზზე გამოვიდეს. სადაცვი ამ წოდების შესახებ რამე საქმე ყოფილა იქ ნ. ნიკოლაძეს უანგაროთ და შეუსყიდავათ უღკაწნია, განა ხიზნების შესახებ მოწინავე წერილების წერაში ამას ვინმე შეედრება, არავინ, პირველად ამან მიაქცია ყურადღება ხიზნების სუბრალე მდგომარეობას, პირველათ მან დაიწყო ამ საბრალე ხალხის ცხოვრების შესახებ წერა და ბეჭდვა, პირველად ამან ამოიღო ხმა მათ სასარგებლოთ იმ სახით და მიმართვით, რომ მლის მსგავსად საქართველოში და რუსულს მწერლობაში მის მინაგვარი არა თქმულიყო. თუ ამობდნენ რამეს უფრო მეზატონეთა სასარგებლოთ და ხიზანთა არა საპატიოთ, ამას ადგენენ თვით მრავალ ქართველ საპატიო პირები და ხიზნებზე სხვა და სხვა ნაირს არა ვაი ჰჭარბებს აცხადებდნენ, მაგრამ ნ. ნიკოლაძე ვი განრინებული იყო ამისგან და იგი ქადაგებდა ხიზნების ცხოვრების გაუმჯობესობას, მათს შებრალეობას და კაცათ ცნობას, რაც თვით სახელმწიფოსთვისაც აქმნებოდა სასარგებლო, თუ სახელმწიფო ამ საბრალე მშრომელს ერს სადმე საკუთრებას მიანიჭებდა და დაიხსნიდა სხვა და სხვა მამულის მეზატონეთა დეენისაგან. მისმა წერილებმა თავისი გაიტანეს, მას აჭყვა მთელი საზოგადოება, მთავრობა, ატყდა კითხვები თვით სატახტო თვიურს ყურნალებშიც და დღეს ხიზნების მდგომარეობის შესახებ კომისიები არსებობს მთავრობისაგან და ესენი მეცრათ მეცადინეობენ, რომ ხიზნების მდგომარეობა როგორმე კაცთ მოყვარულს პირობებში მოათავსონ. ასეთ დასჯილ და ბედშავ ხიზნების ცხოვრების გაუკეთესობის ნატურის გამო ნ. ნიკოლაძის შრომა დიდათ საქმიან და სადიდებელი.

არ დაივიწყო, რომ ვალი გაძევს,
მისი ვინც თბლად, ღარიბად არის,
ვის გაჭირების უღელი აწევს,
ვინც მწუხარეა, მკლე და თერ მკრთალი.

ჩვენი სამშობლო ქვეყანა საქართველოს სამეფოს დაუ-
ძღურების შემდეგ გახდა მსხვერპლათ არა უმართებულო და
უკანონო პირების, საბრალოს და ძველათ დაბრძნილს ქარ-
თველობაში დაიბადნენ მრავალნი უგვანი პირები, ამ უგვან პი-
რების შემეტესი ნაწილი სხვა და სხვა დიდს წოდებათა სასა-
ხლის შვილებს ეკუთვნოდნენ, ამის მეოხებით ამათ ჭქონდათ
სახელმწიფო ნაწილში ხმა და გავლენა. ესენი ამოქმედებდნენ
სახელმწიფო საქმეებს და სშირათ ამ მოქმედებით ბოროტე-
ბასაც ჩადიოდნენ, სამართალს ფუღით ჭყიდნენ, ძმას ძმაზე
ასეკდნენ მხოლოდ მის მეოხებით, რომ თვით ესარგებლათ
როგორმე. ყველა ამ საქმეთა შესაწირავ ზეკარაკათვი გლეხკა-
ცობა ხდებოდა. გლეხკაცობა გარდაქმნეს სახმარ ღვთის მსგავს
არსებად, ყველა ამათს დეკნას ახერსებდა, უსამართლოების
ფესკმა დიდათ განიდგა ხალხის ცხოვრებაში ფესის, გლეხები
სტენს არა ხალხათ, ამათ დაუწყეს შევიწროება და ამ უსამა-
რთლო შეწყებაში იგინი იმ ზომამდის მიიყვანა, რომ 1877
წ. ქიზიყში მოხდა მოხელეთა და გლეხთა შორის დიდი ამ-
ბოხება, ამ დროს ომიანობა იყო დაწყებული და გლეხებს ეს
საქციელო საღალატოთ ჩამოართვეს, რადგანაც სხვათა შორის
გლეხთა დედაკაცებმა ქოშებით და კომბლით მოკლეს ერთი
გენერალი. საქმის დაწყების შემდეგ გლეხნი სამართალში
გარდასტეს და მათ უმაღლესი მთავრობა ასამართლებდა სე-
სტივის გამძობებით, როგორც მკამბოხეთა და არა საიმე-
დო პირებს, ომის დროს ამაზე დიდი მითქმა მოთქმა გა-
ნიმართა ადგილობრივს გაზეთებში. საქმე რომ ცუდათ წასყ-
ლიყო, მაშინ დიდძალ ქართველ გლეხთს ქლოდათ ციხეში
სამუდამოთ გარდასასლება და სამშობლოდგან დაღუბვა.

ამ საქმეებში ხაერია ნ. ნიკოლაძე, მან გაიწიო ქიზი-
 ყელთ გლეხთა ვითარება, ცხოვრება, ზნე, ხასიათები, ჩვეულებები,
 სახლავს მოწყობილება, ქალები, მათი ყოფა ცხოვრება,
 განათლების ზომა, აღებშიცება, სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი
 მხარეები და მერე გამოვიდა თავის შესანიშნავს წერილებით
 ამ გლეხების ოჯახების მოძიებით და მიფარველათ. ამან დაიწყო
 მეცადინეობა როგორც „ობზორში“ წერით, ისევე ადგილობრივ
 უმაღლეს მთავრობის წინაშე მეცადინეობა და თხოვნა გლეხთა
 დახმარებისთვის. ამან გააჩნია მოძიდაც საქმეების მიზნების
 და მის მეორებით გლეხებს დაუწყო გამართლება და
 გამტყულება იმ მოხელე პირების, რომლებიც იმ დროს იქა
 სცხოვრებდნენ და რომლებმაც თავიანთის ბოროტებით მშრომელ
 და ერთგულ ქართველ გლეხები იმ ზომადის მიიყვანეს,
 იგინი ისე შეაწუხეს, ისე დაარბიეს და მოახეზრეს,
 რომ უკანასკნელ გლეხებაცობა თავის სახლობით დაიწიდა
 უსამართლოების წინაღუდეგ და თავგადადებითაც დაიწიეს
 წინაღუდეგობა, იგინი ისე შეაწუხებულ იყვნენ უწყობისაგან,
 რომ მათ გადაწყვიტეს ერთხელ და სამუდამოთ უსამართლოების
 წინაშე წინაღუდეგის განცხადება და ამის მეორებით თუნდ
 ერთ წუთს დახორცვა და აღარც დაჩინილიყვნენ, რადგანაც
 მუდმივ ტანჯვაში ყოფილს ცხოვრებას ერთბაშით სიცოცხლის
 მოჩვენა, სიკვდილი სჯობდა და მის მეორებით ცოცხალი
 არსების ტანჯვის მოსპობაცა.

ამ ჭარბებით გატაცებული, უსამართლოებისაგან დასჯილნი,
 განა შეიძლება რომ მთავრობამ დაძინაშაკეთ იცნასო! ამის
 შესახებ ადგილობრივ განსეთებს ვაჩიდა სატახტო განსეთებში
 მანც ბეჭდეს წერილები და ყველგან ამ კეთილს და ერთგულს
 ქართველს გლეხებს დიდის მხეობით მხარტლებდნენ ეს მკაცრათ
 სთხოვდა მთავრობას სამართალს, ამ გლეხების აუტანლებლათ

გამართლებას, განთავისუფლებას და არამცა და არამც არც ერთი კაცის გადასახლებას სადმე, ამის გამო ნ. ნიკოლაძემ თავით გაკვასიის მთავარმართებლის თანაშემწესაცგი მიმართა და აუწყა საქმის ვითარება და გლეხების სიმართლე. მხნე მამულისშვილის მეცადინეობა ნაყოფიერათ ჩაიარა და რამდენიმე ასი სული გლეხის ოჯახის გამართლებულ იქმნენ უმაღლეს სამართკულოსაგან და განთავისუფლებულნი და შინ დაბრუნებულნი. უნდა ითქვას, რომ იმ დროს ამ საბრალეობის საქმეებს რომ ნ. ნიკოლაძე არ მოკვლენოდა, მაშინ შესაძლებელი გახდებოდა, რომ ყველა ეს გლეხები სადმე შორს რუსეთის გუბერნიაში გადაესახლებინათ. ასე იყო გადაწყვეტილი.

სახალხო საქმეებისთვის ეს პირი ყოველთვის მზათ იყო ემსახურა, სახალხო წიგნების გავრცელების სასარგებლოთაც ბევრი შრომა და ამაგი მიუძღვის. ხალხთა შორის სამართლიანს ცხოვრების და ჭეშმარიტების ლტოლვას ამის გვამში დიდი ადგილი უკავია. ნატრობდა და სადიდებლათ მიიჩნდა და აწც მიიჩნია ის პირები, რომლებიც დროსა და გარემოების კვლავთ და ზომით მოქმედებენ და სამშობლო ქვეყნის ეკს ემსახურებისან საქმით და არა ცარიელის სიტყვით. ყოველს საქმეს, ყოველს მოკვლენას და რამე ცვლილებას თავისი ხანა უნდა, განვიითარების დრო და ასპარეზი, არაფერი უდროკოთ და უცაბედათ არსად რა გაკეთდება და არც გაკეთებულა. უცაბედათ და მოუთვინებლათ საქმის მოკიდება და მოქმედება კაცს ხშირად კლდეზედ გადახეთქამს. ნამდვილს გზასა და კვალს აუჩევს, საქმეს არ გააკეთებინებს და ძვირფას დროს უბრალოთ დააკარგვინებს. სწორეთ ეს განდა მის უმთავრეს მიზნათ, რომ ბაკუნინის სიკვდილის დროს ნ. ნიკოლაძემ თავისი ასეთი ჭარბი განაცხადა. განა იმ დროს შეიძლებოდა ამ საქმეების თხოვნა, რასაც ზოგი ერთნი თხოულობდნენ და ელტოდნენო, განა ყველა ის მოხდებოდა და აღსრულდებოდაო.

რასაც ზოგი ერთები ნატრობდნენო, ის ნატკრა და ბრძოლა
 ოცნებათ დაშთაო და საქმეკი არა გაკეთდაარა! აწინდელი დრო,
 გარემოება და ხალხის განვითარების ზომა სხვა საქმეს, სხვა
 მუშაკებს და მეზობლებს თხოულობსო. განა შინ ცოტა სა-
 ქმეები არის გასაკეთებელი, რომ რომელიმე მამულისშვილი
 უცხო ქვეყანაში არ მიზობდეს და იქ არ ლეკდეს თავის
 დღეებსაო.

ნ. ნიკოლაძის ჭაზრები ბაკუნინის შესახებ დიდათ საუუ-
 რადღებოთ განდა რუსთათვის რუსეთში, იმ ნომრებს სადაც ამის
 ფელეტონები იყო დაბეჭდილი, მთელს ჰეტერურგში ატარე-
 ბდნენ აქა იქ და კითხულობდნენ, დიდათ აუკედრიდნენ ამის
 შესახებ, რომ ესეთი ჭაზრი გამოაცხადა ისეთ მოციქულს გმი-
 რზე, როგორც იყო ბაკუნინიო. ზოგნი ამბობდნენ, რომ ნ.
 ნიკოლაძე ბაკუნინს ემდურებოდა მის გამო, რადგანაც ამას
 „ინტერ ნაციონალურს“ საზოგადოების ერთს კრებაზე უსიამო-
 ვნობა მოუხდათო. ამის შესახებ მე არას ვიტყვი, რადგანაც
 არაფერი ვიცი და გინდ რომ ვიცოდე სათქმელათაც რა საჭიროა-
 თითქმის ასეთივე ჭაზრი განაცხადა ნ. ნიკოლაძემ 1888 წ.
 უმიგრანტ სოციალისტ ტინხამიროვის შესახებ. რომელმაც სა-
 ზოგადოთ განაცხადა თავის თავის შეხანება, რომ იგი აქამდის
 რეკლუციონთა დასს ეკუთვნოდა, რომ ყველა მის ჭაზრები
 მანამდის იყვნენ თურმე ბაკუნინი შეცდომანი და რიგიანის
 გზისა და კვალის დაბნელებანი და აწვი ამიერიდამ იგი ნა-
 თელს გზასა და კვალს ეძლევა და თავის სამშობლო ქვეყნის
 სამსახურს, ოღონდ მთავრობამ მას ნება რთვა მისცეს, რომ
 თავის სამშობლოში მობრუნდეს.

ამ წერილშიაც ნ. ნიკოლაძემ გაშოაჩინა და გაშოთქვა თა-
 ვისა კარგი ცოდნა აწინდელს წეს წყობილებაზე, ხალხის ცხო-
 ვრებაზე და შემდეგ შენიშნა მობრუნებულს მოციქულს, რომ
 ახალ თაობას ახალის კარგის ჭაზროვნებით გამაშინ შეეძლე-

ბა წინ წავიდეს მთავრობის მეოხებითა, თუ მთავრობა ამ ახალ თაობას ახალის ცხოველის მეოფელის სუფიერის მხარეებით შემოსავს, მას მიანიჭებს თავისუფლად სჯისა და ამოსუნთქვის ძალასა. თუკი ახალთაობის ბედი და იღბალი შესანიშნავის ბედნიერის გარემოებით შეისაზღვრება. თუკი მათი გონებით განვითარება და საზოგადოებრივი მოღვაწეების მნიშვნელობა პატივცემულ იქმნება და შესაფერის ძალაგნებით გავრცელებული, აი მხოლოდ მაშინ შეიძლება, რომ ახალმა თაობამ თავის წილათ რამე გააკეთოს და წინ წავიდეს. მხოლოდ კეთილის, სრულის მეცნიერულის და პატიოსნულის წეს წყობილების მინიჭების საშუალებით შეიძლება, რომ ახალ თაობამ გააკეთოს რამე, წინაღობა შემთხვევასივი ხსენებულ მობრუნებულ ჰარის ჭარბები უმნიშვნელოდ დაშთება.

როცა ეს თეორიები დაიბეჭდა და მე წავიკითხე, მაშინ ჩემს განცვიფრებას საზღვარი არ ჰქონდა, რადგანაც ამ წერილების დამწერი ჩემთვის პატივსაცემ პირათ დაშთა, წერილი ახენს დამწერის ვრცელს ცოდნას და შეხედულებას საზოგადო საქმეებთა კითხვებზე. პოლიტიკურს და ეკონომიურს მხარეების განვითარებას და წინ წაწევაზე. ყოველი მოსაზრება კამკამებს, ყოველი სტრიქონი გაძბედაობის კილოთი ანათებს. ვაკვირდები და მისარის ობოლს გულში ის უფრო, რომ ასეთ ძრავალ ხარის ცოდნით დაწერილ წერილების დამწერი კაცი ქართული შეილია და ქართული დამწერალიც, ამ შესანიშნავს წერილებს ბევრმა უკუღმარათის თვალთ შემზირეს, მათგანამ ზმლოთ ამიღონ. ნიკოლაძემ არც ერთის მომხმეობა გამოაცხადა და არც მეორისა, რომ მით ჩვენ რამე უფლებამოგკეძია მის საკიცხვათათვის. პირი ასეთ ჯურის ხალხს არ ეკუთვნის, ამან გამოთქვა თავის ჭარბებს შესახებ ახალ მობრუნებულ გვამის და მისი რუწვა, რომ აქვენი განდობებულ ჰლანის თანხმად მაშინ შეიძლება, ამ და ამ საქმეების წინ

წასვლას და აღორძინებას, თუ ესა და ეს საქმეები და ცვლილებები მოხდება და იგი ხელს შეუწყობს რუსის ახალ თავობის წინ სკლის საქმესა.

ახლა ვიკითხოთ ჩვენ ის, თუ ზოგი ერთი გმირები დღევანდელს დროს რომ თავიანთის არშინით ზომკენ და მოძაგლის წინ წამევანს და აღორძინების გეგმასაც უჩვენებენ, რომ ეს ასე მოხდება და ის ასეა, ისინი რაზე აფუძნებენ თავიანთ მოსაზრების დასკვნას, ოცნებას, ვისის და ჩისის იმედით სადაც იმ წინ წამევანის ნათადგურ უკვე გაძალუანებულათ, იქმნება მით, რომ ზოგი ერთი სოციალ დემოკრატია ტისაძირიკით დღეს ერთ გზას ადგას, დღეს ამას შენიშნავს უნაყოფობას, უხეირობას, ხვალ სხვას დაადგება, „მეძველეთ“ გახდება და უცებ ამ გადაბრუნებაში დაინახავს მოძაგლის აღორძინების ძალას. ახალი ახალთაობის ჭკვიანურს მოქმედებას იმ შემთხვევაში, თუ ხსენებულ თაობა ცნობილ გადაბრუნებულ მოციქულსავე ერთს მიმართულებას უარს ჭყობს და მეორეს დაადგება! მე ასეთი არც სოციალ დემოკრატები მწყობს და არც რეკოლაციონერები. ნ. ნიკოლაძე ძალიან ჭკვიანით და დიდებულათ მოიქცა, რომ ასეთ გადაბრუნებულს მოციქულს პირს თავისი შეხედულება ამცნია და ისიც აუწყა, რომ ბატონო, ახალ მოციქულს თქვენის ნატკრის და გეგმის თანხმად მაშინ შეიძლება გაკეთდეს და აღორძინდეს რამე, როცა ესა და ეს საქმეები მოხდება, შინამდისკი ამ გმირმა თავის წინასწარმეტყველება თავის თავის დასარიგებულათ და ცოდვების მოსახრდალათ შეინახოს და გამოიყენოს. კაცს, რომელსაც უცხოვრია და უღვაწია 25 წელიწადი უკიდურესის მღელვარებით, ესეთი კაცი გამოდის უკანასკნელ და საქვეყნოთ ბოდის იხდის, რომ მე დღევანდელადის შემცდარს გზას კადეჭი და დღეის შემდეგი კაი გზას დაუადგებო. კაცს, რომელსაც 25 წლის განმავლობაში თავისთვის ვერ გაურკვევია გზა და კვალდი, ასეთი პი-

რძი მთელის თაკობის განვითარებას გეგმას ადგენს და საზოგადოებას უძღვნიან, მოდით და აქ ამაზე კაცი გულის წყრომით არ აღიძრას.

ბევრმა უმტყუნა სასო წარსულმა, ბრძოლის სიმწარით წმიდა იდიას, ბევრს ვერ გაუძლო კაცურმა გულმა, პირი უქცია ახალს მომავალს! ბევრმა აძაგა ძველი აღთქმანი, ბავშურის სისხლით ვითომც დუღილით. სოფლათ შესვარა სული და ტანი, ლაფით შესვარა დროშა ქებული...

ასეა ბევრის საქმე, ზოგი პოლიტიკური მოღვაწე ამით მართლმწიფობს თავს, ზოგი სხვა რამ მიზნებით, ზოგი რით და უკვლავ ამაებითი გონი იგინი ეძიებენ სხვას, ეძიებენ საძიებელს და მას მალეც ჭზოვებენ ხოლმე, რითაც იგინი შეცდომით შთებნიან მოკვლენილის ბედნიერებისაგან, რომ რატომ ეს ასე აქამდის არ ვქმენითო ასეთ პირების შესახებ წერა და სჯა მე სანაქებოთ მიმაჩნია. რადგანაც კაცი გაიცნობს ზოგი ერთ პირის სულის ვითარებას, გარემოებას, განძრახვას, და მათ გულის საიდუმლოებასაც ფარდა გადაეხდება, მომავლის თაკობისთვის კარგს გასაკვეთათ დაშთება.

ამაზე ვიკვირვართ და ვსთქვით შემდეგი: ნ. ნიკოლაძეს ზემოხსენებულ პირების შესახებ დაბეჭდილს წერილებში ერთი ჭზრიც არ გაუტარებია იგეთი, რომ ის არ ეთანხმებოდეს კეთილ მიმართულებას, ახალგაზდობის რწმუნებას, წმინდა ჭზრებსა და მოქალაქურს მამულის შეილობას, მისი წერილი ერთის მტრის ჭზრითაც არ განსხვავდება ამ მამულისშვილის ძველის თუ ახლის დროის ლტოლვილებისაგანა და ამიტომ ჩვენ უფლება არ გვაქვს, რომ ამ პირს რამე შეცვლითი რცნებები დაუსწამოთ, ეს იქმნება მხოლოდ ჩვენი შეცდომა და მის რიცხვ მრავალ შესანიშნავ მწერლობის არ ცოდნა.

ნ. ნიკოლაძე იგეთი განვითარების პირია და ეს ისეთ მიმართულებას ეკუთვნის, რომ ამის გულსა და სულს ყოველი

ბორბტება სსსტიკათ სწელავს და აწუხებს, ეს პირი არსად და არას დროს არავის დამდაბლებას, დაჩაგვრას და შეწუხებასაც ვერ აიტანს. ამას დიდათ სწეინს ის, როცა ერთის პირის მეოხებით მეორე იღუპება, ერთს სულა და გული ერთ მეკა, ჟანისაგან წყალდება, ნაწლავებზე ფეხს იდგამს და მის მეოხებით მის პირ და პირ მეორეკი განცხრომისა და ფუფუნებაშია. ამ პირის მოძღვრებით არა დროს არავინ უნდა და-იჩაგროს კაცთა ხელადამ, არ უნდა გაწუხებდეთ ერთმანერთს, ჩვენში სრული და მშვიდობიანი კაკშირი უნდა არსებობდეს საყოველთაოთ და ერთს ძმურს დასათ უნდა კიქმნეთ შეძლარგნი.

ნ. ნიკოლაძე დაირაზმა უსამართლო ჭარბოვნების წინაღ-მდეგ, ეს დაირაზმა არა მარტო ესლა, არამედ 1873 წ. როცა „გამგეობა“ თფილისის ეს გაზით განათების გამოატეუ-რლებდა, მაშინდელი პოლემიკა და კამათი გამგეობასთან უკე-ლასთვის ცხადია. მას შემდეგ ნ. ნიკოლაძე უდგა გამგეობას გვერდით და ბეჯითათ ადევნებს თვალთ უურს, უკანასკნელ იგი ირაზმება უსამართლოების წინაღმდეგ საქმით, მოქმედებით, გაზეთებში წერილების ბეჭდვით და მეცადინეობს, რომ გამგე-ობამ გაიწმინდოს თავისი ცუდა მხარეები, იგი დაადგეს მცხო-ვრებთა სამსახურის საქმეს წმინდის გულით, განურჩევლათ გვარტომობის, სარწმუნოების და ათასი ამგვარები, მაგრამ ამას ვაჭრები არ სჩადიან, ესენი სახტათ შთებიან. ნ. ნიკო-ლაძეს წინაღმდეგ მკაცრათ ირაზმებიან და იღვწიან, იღვწიან უფრო მხოლოთ მიტომ, რომ ესენი ქართველები არიან. ამ-ათს და მთელის ქართველობის დასანთქმელათ აღარაფერს იშურებენ, ეკელაფერს შესწირვენ, ოლონდ თფილისში ქარ-თველები დაინთქას, გაწყდნენ, მაგრამ ვერას ახერხებენ. ნ. ნი-კოლაძის მეთაურობით ბრწეინვალე ჭარბები ფეხს იდგამს, ქარ-თველთა ხმა კძლეკათ გამგეობაში, ქალაქის მართვის საქმეს კაცთ მოყვარებითი მხარეები ეთვისება, რიგიანი კანონდებუ-

ლებათ სამართალი, მაგრამ ეს საწყენათ შთება ზოგთათვის. მცირე ხნის შემდეგ ნ. ნიკოლაძის მეოხებით გამგეობის საიდუმლოებას ფარდა ეხდება, საუკეთესო ძალა თვალს ახელს და თვალხილულათ ტყობულობს უგვან პირების ბოროტებას. თფილისის ქართველობაში მცირეთ ინერგება მხნეობა, მოქალაქების ლტოლვა, ქალაქის საქმეების პატრონობა.

მაგრამ ჩვენ გვწამს, რომ მომავალმა თავისი უნდა გაიტანოს, ამას ღალატებს ვაწთ მოყვარება, ქმობა და თანასწორობა, ჭეშმარიტება და სიამართლე. ბინძურის კაცის ფეხქვეშ არ გაქვლავა ნ. ნიკოლაძის „ახალმომხილვის“ მშვენიერს ფელეტონებში დიდის სიამოვნებით იკითხება, აქ მათში ბეკრი რამ არის გამოსაკარაკებელი, გამოთქმული და განხილული. ცოდვა არის, რომ ოდესმე სუეველს ეს ფელეტონები ერთათ არ შეიკრიბოს და ცალკე რამდით არ დაიბეჭდოს, ამათის დაბეჭდვით ნ. ნიკოლაძე გამოისტება უდიდეს ზუბლოცისტათ, ქალაქის მართვის კარგათ მცოდნეთ.

უცხოეთიდან მოსულს პირებზე ჩვენ იმდენათ არ გვტკივა გული, რამდენათაც თვით ჩვენს თავზე, რომ ჩვენ თვით ქართველებმა არ ვიციით ისეთი პირების დაფასება, როგორიც ნ. ნიკოლაძეა, ჩვენ თვით ვართ წინაღმდეგნი, ახსაკავისსენოთ ამ პირის შრომა ჩვენის ბანკების შესახებ, ამისი ღვაწლი და საუბარა ხსენებულ ბანკის კრებებზე, მაგრამ მერე რა მოხდა აქ, მის ბრძნულს დარბეებას და რჩევას რა სამაგიერო აკეს. ნუ ილაპარაკებო, ხმა არა გაქვსო, სხვა წოდების შვილი ხარო! უგვან და უგუდმართ შვილების მეოხებით ატყდა დიდა აღნიქოთი, გაყინა გამწვავდა. თავსმჯდომარემ კრებო დახურა, მრავალთა თავადის შვილებს დიდათ ეწერინად და სთქვეს.

— ვაი ჩვენს თავს, რომ ჩვენ ვეგუთვნით ისეთ წოდებას, რომელ წოდებაც თავის დირსებას ასეთის ღალათ სერის,

ვანი სირცხვილს, ნ. ნიკოლაძეს სიტუაციის თქმის ნება არ მი-
სცეს, მაშინ უნდა მისცენ, ვის? ამბობდნენ მრავალნი.
და და გარემოება ყველაფერს შესცვლის, რადგანაც იგი
ყოველთვის ცვალებადია. ქართველობა 1880 წლის შემდეგ სა-
კმარისად წინ წაიდა. ჩვენში ყველაფერის აღორძინებაში ხელ
ხელა იწყო, მწერლობაში მცირეთ გაიმაგრა ფენი. ჩვენში დღი-
ური გაზეთი საჭიროთ შეიქმნა. ცხოვრება შეიცვალა, ცხოვ-
რებაშივე მოითხოვა მწერლების და მწერლობის დახადება და
წინ წაწევა. მალე ქართველებში ახალთაობის დასებმა ფესვი
გაიდგა, თავისუფლათ წამოდგა წინ ფენი. ეს ყველას ესაძო-
ვნა და ნამეტურ ჩვენს მოღვაწე ნ. ნიკოლაძეს, რომელიც ამის
აღორძინებას ადრიდგანვე ხატობდა, რომლის სული და გუ-
ლიც ამის მხატვრულ და მთავადებელი იყო. ახალთაობისთვის
საჭირო შეიქმნენ მხნე და გამბედავ განათლებულ მწერლები.
აგერ მალე „მოამბე“ დაარსდა. ყურნაღმა თანამშრომლებთ
შორის ნ. ნიკოლაძეც გამოაცხადა. 15 წელიწადი მეტი იყო,
რომ ნ. ნიკოლაძეს ქართულს ენაზე არაფერი დაეუბნა. ქარ-
თველების უმეტესი ნაწილი დანატრულებული იყო მის ნაწე-
რების ქართულს ენაზე ხილვას. მის წინანდელ მტრებთა ჭახ-
რებიც გამჭრად იქმნენ. ნ. ნიკოლაძემ დაიწყო „მოამბეში“
შრომა, ამის კალმის მეოხებით ყურნაღს 1200 ხელის მო-
მწერი შეეძინა, პირველი მაგალითი იყო ქართველებში. მთელი
ქართველობა ამ ყურნაღის ყოველს ნომერს სულ განახული
ელოდა. ნ. ნიკოლაძის წერილების გამო, მისი წერილები ამ
ყურნაღს ცის მანანსაკებ მოეკიდინა. ქართველ ახალთაობის
სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, რომ დიდათ განათლებულმა
მაძეულიძეებმა ქართულს ენაზე დაიწყო წერა.
ამ პირის ყოველს წერილს ჩვენში შემჭქონდა თავისებუ-
რი ცოდნა, საქმის განჭვჭვრეტი და მისწრაფება, მაგრამ მო-
ურთუებულ ქართველთა აქაც იჩინეს თავი, ზოგი ერთ პირებმა

ხმა აღიმალეს ნ. ნიკოლაძის ნაწერების წინაღმდეგ და მის ჭაზრებს გაბათილება დაუწიეს, გამტყუნება უკვე კითხვებში და ათას ნაირი ცილის წამება, მაგრამ ამაოთ. მოწინააღმდეგე პირების მხე მასშინ გაბრწყინდა, როცა ნ. ნიკოლაძის წერილი „რა ეშველებით აზნაურებს“ „მომხეში“ დაიბეჭდა. აქ კი მასალა გაჩნდა მკიცხველ მუკედრებულთა, აქ კი ზოგი ერთებს მიეცათ საფუძველი მის მტკიცების, რომ ნ. ნიკოლაძე ის ალარ არის რაც იყო წინეთ, მან ჭაზრები გამოიტყვალა. დღეს იგი იღ. ჭაჭავაძის მეგობარია, დღეს იგი მანარქისტია, გლეხების მტერია, თავად აზნაურების მომხრე. მასზე ლაპარაკი ალარ დარს, იგი გაუიდუღია ასეთ რამეების საქადაგებლათ ადგენენ სსკა და სხვა ემაწვილ კაცებთა დასებს და მთელს საქართველოში ავრცელებდნენ, რომ ნ. ნიკოლაძე გლეხების მტერია, თავადაზნაურების მომხრეა, ძველი ჭაზრების კაცია და მტერია ახალ აზროვნებისა. ასეთს ბასს მე თვით შეკსწრებივარ და უკანონოს ცილის წამებისაგან დიდის გულის წყრომით აღკვილვარ. სპუბედუროთ ამ ბოლოს დროსაც, ახალგაზდებთაგან ჩვენს მოღვაწეს იმდენი მოკამათენი გამოუჩნდნენ და ტორების ვრცელებენი, რომ უურადლებს უნდა მიკაქტროთ, ვისაუბროთ, თორემ უფერულმა ცილის წამებამ თესვი გაიდგა, განძრახს ესტატურათ წერილების წერა და ცალკე წიგნათ ბეჭდვაც გახშირდა. ამბობდენ მრავლენი, რომ ნ. ნიკოლაძე გამოიტყვალა, იგი გლეხგაჩის მტერიაო, ლმერთაო, გვიხსენათ ამისთანა ცილის წამებისაგან. ვითომც ეს მკაცრათ ელტვის თავად აზნაურების საქმის აღორძინებას, მათ ეოკელნიარს მანქანებას ასწავლის, რომ მათ ძველინდებურათ გაშალონ დროშა, გლეხები დაიმონონ და ისევე დაიწყონ ნაკარდობა, როგორც ძველათ ნაკარდობდნენ, მერე კინ ავრცელებენ ამ ჭაზრებს, ისინი კინც გლეხების წურბელებათ ითვლებიან. ამავ დროსკი მიბძინდებიან ეს გმირი მწერალ აზნაურის შვილები და გლეხებს

ულადადებენ, რომ ნ. ნიკოლაძე გლეხების მტერიაო, ამის გასაკრცელებლათ დადიან თვით ქართველ მიკიტნის დუქნებში, სადაცკი წიგნებს ან გაზეთებს კითხულობენ და იქ ხუწეებენ თუ ნ. ნიკოლაძე როგორც კაცია და რას ელტვის, რას ემხრობა დღეს, რას ნატრობს მისი გული და როგორ მტრობს ქართველ გლეხკაცობას!

შორს მხედველს ცხადათ და თვალთ საჩინოთ სწამს, რომ ის ქართველი კაცია, შვილია თავის ერისა, ქწერალი, მოღვაწე მებრძოლიც, მას სწამს დიდის ჭეშმარიტებით, რომ მის სამშობლო ქვეყანაც საქართველოა, საქართველოს აქვს თავისი ძალა, მოქალაქობა, გამშვენებული ენა, მწერლობა, ისტორია, ხელოვნება, სხვა და სხვა ხელოვნობა, მას სწამს, რომ ამ ერს ბევრი რამ აქვს ღირს შესანიშნავ სამკაულების, უეტკოთ სწამს, რომ ამ ერმა რაკი საშუალო საუკუნის ბნელი და შავი დღეები განვილო და არ აღიგავა, რაკი მან დღევანდლამდის მოაღწია, განვიითარების გზას დაადგა, გაახილა თვალები და დაინახა თავის მომავალი ცხოვრება, ესლა აღარა უშავსრა. ესლა თუქრი არა გვაქვს, მხოლოდ ამისთვის გვმართებს ცდა, შრომა და განვიითარება! „ჩვენ ისტორიულ ცხოვრებას, ჩვენს მღვთმართობას და ეხლანდელ გარემოებას ჩვენი ხალხისათვის არც იარაღი და არც იმედი დაუტოვებია, ერთის მეტი— მეცნიერების ნაყოფი, გონიერათ მოხმარებით თვენზე წამოღდგომა და უმჯობესი მომავლის დამზადება და მოპოვება, რაც არ დაგვიტოვა ჩვენ წარსულმა ცხოვრებამ, რაც მოგვტაცა ბედის და ძველი თაობის ბრმა ძალომ, ის უნდა ეფიროთ ჩვენ მეცნიერებაში, და მის ძალით და დახმარებით უნდა გავამზადოთ მომავალი ბედი ჩვენის ქვეყნისა“. ამას ამბობდა ნ. ნიკოლაძე 1870 წლებში და ამასვე იმეორებს თავის თქმის დღესაც. რა არის „გონიერულად მომზადება“ ჩვენის თუქრით იგი არას ჩვენის ერის ცხოვრების სადუმლოებათა

შესწავლა, მის აწონ დაწონვა და მეტი ბრძოლა მასთან, რას-
თანაც საბრძოლველია. მას სწამს ქართველის მოძავალი ცხოვრება, ენატრება მის
რიგიანათ და ბედნიერათ ყოფნა; გარემოება-ვი სხვათერ არის
დატრიალებული ქვეყნისა და ერის ცხოვრების ვითარება. ასევე
კალაპოტშია მოთავსებული. ერს აქ თავის სულის ძალა იმ
სახით არა აქვს გარს შეერთებული რეგორც უნდა ჰქონდეს
და რეგორსაც ჩვენი მოძავალი ცხოვრებაც თხოულობს. აქ
დარღვეულია ერთობა, დარღვეულია ერთობის შეგება, ჩვენს
ხელში არ არსებობს გაჭრობა, თუელი, თვაბრიკები ჩვენ არა
გვაქვს, ქალაქ ადგილებს თუ რამ გვაქონდა სულ ხელიდამ წა-
გვივიდა, დღეს ლამის სოფელიც წაგვივიდას ხელიდამა. სკო-
ლები ჩვენ არ გვაქვს, სახალხო განათლება და მწირობა და-
ცემულია, ხალხის უმეტესი ნაწილი აუკიდია, მას თავის თავის
პატრონობა არ შეუძლიან, მას გულ შემატვიჯარი არაინა ჰყავს,
მის ცხოვრებისთვის არაინა ზრუნავს, იგი ყველას დავიწყებია,
იგი რჩება საუკუნოების წინეთ ყოფილს მდგომარეობის მსგავს
მონურს ცხოვრებაში, მისთვის არც მოქალაქობა არსებობს,
არც პირადი უფლების ვითარება, არც სადმე ხმის ამოდების
შენა, იგი მონა-არის ყველაფრის, ყველგან და ყველას წინაშე,
მონა მით უფრო, რადგანაც ჩვენს ტარეშე მოწოლილია სხვა
და სხვა ნაირ საქმეებთან გამწიკვეული ბრძოლა, იგი საქმე
ჩვენ მკაცრ წინააღმდეგობას გვიწევს, იგი ჩვენს ტომს ჯიბრს
უწევს, ჩვენ ცუდი განსაცდელი მოგველის, ჩვენ ბევრი უიმე-
დობის ნიშნები გვეჩხირება თვალთ წინ, მოძავალი ცხოვრების
დიდი შიში გვაქვს. ამ შიშის სასცდენათ ნ. ნიკოლაძე ჩვენში
ეძებს რამე ძალას, ღონის ძიებას, სახსარს, რამ ამის გამე-
ძებნით რამე დაგვიხატოს, იგი ჩვენში ხედავს აზნაურობას,
რომელსაც ცოტა-ოდენი ძალა აქვს, ცოტა-ოდენი ხმის უფლე-
ბა, მასთან შეძლების რიცხვიც კი ზომის ეკავია ხელში, აქვს

იმის უფლება, რომ ეს შეძლება მან ერთი ანათ გაათაროკოს, წინ წასწიოს და მით უმსახუროს თავის თავს, ქვეყანას და ერს. მას ბრწყინვალეთ შეეძლება მოქმედება, სამსახური წინაშე მამულის და ერისა, თუ აწისთვის რიგიანი მომზადება ექმნებათ, ჭკვიანათ შედგენილი გეგმა. დრო არის, რომ ამ წოდებაში ფლანგობასა და უნაყოფო სეტიანს თავა გაანებოს და გააკეთოს ის, რისაც მოკალა უკველი რიგიანი ქართუკლი.

აი ამათ ედებათ ვისრათ ვალი, რომ თავიანთ ქვეყნის და ერის მდგომარეობას ფხიზელის თვლით შეხედონ. გულში ჩაინერგონ დაცემული ერის სიყვარული, ღარიბი გლეხების სამსახური, შეიკრიბონ დიდი ძხნეობა, ძალა, შეერთდნენ ერთათ და გაუდგნენ მრეწველობის გზასა და ვვალს, დადგნენ ვაჭრობის განვითარებას. რაჟი ეს მოხდება მათგან, რაჟი იგინი გამოკლენ მრეწველობის ასპარეზე და დაიწყებენ მოქმედებას, მაშინ მათ დასჭირდებათ მრავალი მუშა ხელი, აქ ქართუკლი უღონო და უსაქმო გლეხკაცობა საჭიროთ გახდება. დაიწყება უკვე იმის ხანა, როცა ჩვენი ერი ეკროპიულის ხელახნობით და განთლებით აღჭურვილი, დაიწყებს თავის ერის ყველა საჭირო ნივთების და აწყობის გამოყვანას, როცა ჩვენი საჭირო რამეები თვით ჩვენს ქვეყანაში გააკეთდება, როცა ჩვენ გაკხდებით ჩვენი შრომის პატრონები და მბძნებულები, იმ მაშინ შეგუძლება, რომ უცხოთა მოსულს ძალას როგორმე გაუძლოთ, მათ წინაშე წინაღობეტი ფარხმალი აღვადგინოთ ისე, როგორც დრო და გარემოების ნება მოგვთხოვს. თორემ თუ ეს ასე არ მოვასხერხეთ, მაშინ ჩვენს გარეშე მოსულ მტრები გაიძარკვებენ, ჩვენში იგინი წადგაკენ ფებს, იგინი წავლენ წინ და თავიანთ საჭმეებშია ც საძუშო ხელს სხვა ადგილებიდან მოიყვანენ თავიანთ მეგვარტომეებს დაყენებენ და ჩვენკი დაჯი რებით მათ მსხვერპლათ. გვარტომობის ბრძოლით იგინი დაჯიკძალაძენ ჩვენ და დაგვჩაგრამენ, ბოლოს ჩვენ ხვენი სი

დატაკის და უხეირო ცხოვრების მეოხებით ვიწყებთ კლუბას და უკანასკნელ იქმნება სულაც აღვიგავთ დედამიწის პირიდან ისე შეუმჩნევლათ და ჩუმად, რომ ჩვენი ტომის ადგილი მსკლულობას კერავინ შენიშნავს, ეს იცის გარეშე მოსულ მტრის ძალად და ჯიბრძა. ამას წინაღმდეგობა უნდა, ძვანდრათ უნდა აღუდგეთ წინ და შეკებრძოლოთ, რომ მის საშუალებით ვისნათ მომაკალი განსაცდელისაგან. ამის მაგალითები ჩვენში უგვე გამართეს სხვებმა. ეს ჭეშმარიტება არის.

ამის საშუალებით და ძალათ ჩვენ მიგვაჩნია ქართველ გლეხკაცობის გაძალუანება, მათი ფაბრიკებში გაუვანა, საქმეების მოპოვება და ერთი ცხოვრება, ჰაზრით და გონებით წინ წასვლა, რომ მან თავიდან გაიბერტყოს საუკუნოებისაგან მინიჭებული უმეცრება, გატყოს უმეცრების ნაჭუჭი, დაადგეს შრომას და მოქმედების გზას და კვალს, გარს შეიკრიბოს ცხოვრების ძალა, რომ ხშირათ ცხარე ცრემლებს არ ღვრიდეს, ცივს ზამთარში ფეხშეკლას არ დადიოდეს, ხშირათ უწამლოებით შვილები არ ეხოცებოდეს, სამუდამოთ მისი ცხოვრება არ იყოს პირუტყვის ცხოვრების მსგავსი ცხოვრება, მან გაახილოს თავალები, იზრუნოს შვილების გასაზრდელათ, თავისუფლების მოპოვებისთვის, შრომის დახსნისთვის და სხვანათასნი, რომელთა მოთვლა აქ შეუძლებელია. აი როდესაც ეს ცოცხალ მკვდარი გლეხების მდგომარეობა საყურადღებოთ გახდება ჩვენის ქვეყნის მოწინავე აზნაურებისთვის, როცა იგინი იმეცადინებენ, რომ თავიანთ უფლებას, შრომას და ქონებას ამ ერის წინ წასაწევს საქმეებს მოახმარონ, მით აღამაღლონ ათასნაირ საქმეები და ამ საქმეების ამაღლებით ქართველმა გლეხმაც მოიპოვოს რამე ძალა და საშუალება ცხოვრებისა. მან თავი დაიხსნას განსაცდელის და გაჭირებისაგან, დადგეს, ცხოვრების და განვითარების გზას, მხოლოდ მაშინ შეეძლება, რომ ჩვენს უბედურს გარემოებას წინ აღუდგეს და

ჩვენს მომავალი ცხოვრების საქმეები რიგინის პირობებით გარე შესაზღვროს.

ახლა ერთი ვიკითხავ მუ, თუ ჩვენს აზნაურებს, რომელთაც მამულებიც საკმარისი აქვს, უფლება და შნოც, ხოლო ისინი ამ დროს მკვდრები არიან თავიანთის სამშობლო ქვეყნისა და ერის წინაშე, მათ რა უნდა ვასწავლოთ, რა დარტყება უნდა მისცეს ნ. ნიკოლაძემ, ის რომ იმათ თავიანთ საცხოვრებელი, რაც დარჩათ, ისიც გათვლანგონ, ხალხს უღალატონ და მამულები უცხოეთიდან მოსულს პირებს მიჰყიდონ, რომელს ახალ მთვლობელნი და მბძანებელნი უფრო მკაცრს მტრობას გაუწევენ უცხო გვარის ძირეულს გლეხკაცობას, როგორც ეს ხდება დღეს ჩვენს თვალთ წინ, თუ ის არის საჭირო, რომ კაცმა ამ წოდებას, რომლისთვისაც ისტორიულს გარემოებას უპირატესობა მიუნიჭებია, რომ ამ წოდებამ თავისი ძალა, ხმა და შეძლება კეთილათ გამოიყენოს, იგი ჭკვიანათ მოიხმაროს და მის მეოხებით ემსახუროს თავის ერს, ქვეყნას და მომავლის შიშის მფარველიც თავადმა. ნუ თუ ამასუ ლაზარაკი კიდევ საჭიროა, განა ნ. ნიკოლაძეს ის ძალა, რა ძალაც მან აზნაურებს შენიშნა, რომ ეს სხვა წოდებაში ენახა, თუნდ გლეხებში, მაშინ ის გლეხებს არ მიმართავდა ისე, როგორც აზნაურებს მიმართა, რა ქმნას მან, სადაც ცხოვრების სახსარია მოსაზრებელი და ძალა დაინახა, მან იმ ძალის პატრონებს მიმართა, მან მათ დაუსატა ჭკვიანური და შორს მხედველურათ შედგენილი ქართველთ სასარგებლო გეგმა.

თუნდა ეს ასეც არ იყოს და წამ და უწემ ჩვენში რომ მარკსი გაუდით და ერთგვით მარკსის შესახებ ლაზარაკობენ და მის მოძღვრებას არკვევენ, არ შეიძლება, რომ ამ მარკსისტებს თუნდ ერთი რამ შენიშვნა ეთქვათ მასზე, თუ ნ. ნიკოლაძის წერილი რითა ღალატობს პოლიტიკურ ეკონომიურად მწერლობის დიდებულ კრიტიკოსის მარკსის მოძღვრებას. რა იქმნე-

ბოდა, რომ ერთსულ ძანც ებძანებინათ ამ პირებს, რომ ნ. ნიკოლაძის ნაწერები თავით ფესამდის სიცრუეა და თბლისმა არისო და არა მარტო იმის ძახილი, რომ ნ. ნიკოლაძეს ურჩევნია, რომ აწი მწერლობას თავუ განებოსო. წერა მისი საქმე აღარ არისო, ამას ბრძანებენ და ავრცელებენ ის პირები, რომლებიც მარკსისტობაზე თავს სდებენ, თუმც სშირათ სწერენ ჭკვიანურს წერილებს, ამას ჩვენ არც უნარს გეოთ, მათ გაქვით, ვადრდებთ, როგორც მხნე მოღვაწეებს, როგორც მეცნიერების და ფილოსოფიის მეტროფე-მეძიებელთ, მათში ბევრი პატროსანი მუშაკნი და მამულის შვილებიც ურევან, თვით მე მათზე ბევრი იმედები მქვს და ბევრის წერილებსაც სიამოვნებით კვითხულობთ, მაგრამ იმასაც ვიტყვით და ამას მგონი არც თვით დამალკენ, რომ სანდისსან აგინი განძრას სწერენ ისეთ წერილებს, რითაც მხოლოდ ზოგი ერთ პირების გაფხაკებას და გულის გასეთქას ნატრობენ, მის მეტს სხვა არაფერს, ეს თამამათ მათქმევანა ზოგი ერთ მათმა წერილებმა რაც-ვი მათ ნ. ნიკოლაძის წინაღმდეგ სწერეს. ჩვენის მამულის-შვილის მოძღვრების თანახმით დაუმატებთ შემდეგს, რაც თანახმა არის დიდებულას მარკსს მოძღვრების და რასაც ვსწავლობდით ჩვენ და დღესაც ვსწავლობთ.

ჩვენი მდიდარი თავადაზნაურები თავიანთ საცხოვრებელს კეთილათ ხმარობენ, ეს მდიდრები ხსნიან სხვა და სხვა ფაბრიკებს, ამ ფაბრიკებში ბანდებს ქართველი მუშა ხალხი, ესენი იძენენ ლუკმა ზურს, მაგრდებიან ცხოვრებით, ვითარდებიან მცირეთ, ერთათ ყოფნა და მუშაობა მათში ბევრს რასმე ბადავს, მუშების ზოგნი თუ დატაკდებიან და დატაკათ შთებანენ ზოგი წინ მიდის და ცხოვრების საჭირო სახსარს გარდა სხვათა ფრიკაც ძლიერდება, შემდეგ დროებში კანცირეთ, შეძლებულნი მუშები ერთათ იკრებენ თავს და აფუძნებენ სხვა და სხვა სამუშაო ქარხნებს. ნ. ნიკოლაძეს სურს, რომ ქართველთ შემ-

ძლებული აზნაურობა ქართველთა გკარის სასარგებლო და-
ლათ იხმაროს, იგი მხოლოდ ამისთვის ასწავლის მათ თავიანთ
უფლებების და შეძლების მოხმარებას. ამ საქმეში და განსჭკრე-
ტაში იმდენათ აზნაურობა არ ედარდება მას რამდენათაც ჩვენი
ქართველი მშრომელი ერი... ამიტომ განკაცხადებთ ჩვენს სრულს
თანხმობას ნ. ნიკოლაძის შრომის შესახებ და ვამბობთ, რომ
იგი წერილი ჩინებული წერილია და უცდომელი ეკლავფრით
შემცნებულ საქმეში.

რომ ყოველივე ჩვენ მიერ მოთვლილი ცნობები მართალია და ნ.
ნიკოლაძე გულშემატკივარი შეილია თავის ქვეყნის და ერისა,
რომ იგი გამბედავი მოღვაწეა და მწერალი, ეს ცხადი ჭეშმა-
რიტება განლავს, რადგანაც დღესაც იგი ჩვენს საზოგადო სა-
ქმეებში უზირველეს მეთაურათ ითვლება. განაგებს ქალაქ ფო-
თის თავის საქმეებს და მოღვაწეობს ფოთისთვის სულით,
გულით, ყოველის ნაბიჯით, სიტყვით, კალმით და ვინ იცის
სხვა რამდენ რაგინდა რით. ნ. ნიკოლაძე ჯერეთ ხანში შე-
უვალი ზირია და რამდენიც ხანში შეკა, იმდენი ჩვენი თავობა
უფრო დაფასებს მის ღვაწლს, მწერლობას და ქართველთა
გკარის სასარგებლოთ ბრძოლას და მოქმედებას. ჩვენ და-
წვრილებით არ შეგვეძლო მის მოღვაწეობის შესახებ საუბარი,
მისი მოღვაწეობის შესწავლას დიდი დრო და შრომა მოუნ-
დება: მას აქვს ვრცელი ისტორია, მისი ბრწინვალე ჳზ-
რების და გრძნობების სხივებიც მის ნაწერებში ბრწინვენ, იგი-
ნი გამოახენენ გამოჩენილს მოღვაწეს, უდიდეს გულ შემატ-
კივარ მწერალ მოქალაქეს ქართველ ერისას. ამის სახე, ცხო-
ვრების ცნობები და მწერლობა დაამშვენებს ოდესმე ქართველთ
ჩინებულთ გკამთა კრებულს.

ზ. შ.

301.19

ჭ 551

იბეჭედა და მალე გამოვა

ი ა კ ო ბ გ ო გ ე ბ ა უ ვ ი ლ ი .

ყვირილას: ალექსანდრე არაბიძის წიგნის მალაზიაში
ისყიდება ყოველ-ნაირი ქართული და რუსული სახელ-
მძღვანელო და საკითხავი წიგნები.

შანი 20 კავიჯი.